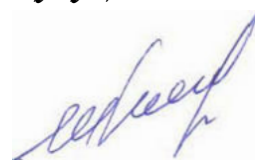

**ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ
АБДУРАҲМОНИ ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ
ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

ВБД 37.01+373 74.00+74.2 С-89

Ба ҳуқуқи дастнавис

СУРИЕВА ШАКАРМО ЧОРШАНБИЕВНА

**ТАРБИЯИ ВАТАНДЎСТИИ ХОНАНДАГОНИ
МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ
ЗИМНИ ОМУӢЗИШИ “ТОҶИКОН”-И АКАДЕМИК
БОБОҶОН ҒАФУРОВ**

(ҲИМОЯИ ТАҚРОРӢ)

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣи номзади илмҳои
педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот**

Рохбари илмӣ:

Турунов Султонмурод Шарофович -
номзади илмҳои педагогӣ, сармутахассиси
шуъбаи фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқи
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Душанбе–2025

МУНДАРИҶА:

МУҚАДДИМА	3
БОБИ 1. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАРБИЯИ ВАТАНДӢСТИИ ХОНАНДАГОН ДАР МУАССИСАҶОИ ТАҶСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ.....	17
1.1. Таҳлили адабиёти илмӢ-педагогӢ дар робита ба мавзуи таҳқиқот.....	17
1.2. Ҷанбаҳои педагогии ташаккули тарбияи маънавӢ – ватандӢстӢ	32
1.3. Мазмуни тарбияи ватандӢстӢ ҳадаф ва вазифаҳои он дар раванди таҳсилоти муосир	45
Хулосаи боби 1	65
БОБИ 2. “ТОҶИКОН”-И АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАҒУРОВ ҶАМҶУН ОСОРИ ҒАРОНМОЯ ДАР ТАРБИЯИ ВАТАНДӢСТИИ НАСЛИ НАВРАС	71
2.1. Таърихи нашр ва мазмуни асосии фаслҳои китоби “Тоҷикон”	71
2.2. Мавқеи тарбияи ватандӢстӢ дар китоби “Тоҷикон”	92
2.3. Модели тарбияи ватандӢсти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӢ зимни омӯзиши китоби “Тоҷикон”-и академик Бобоҷон Ғафуров	104
Хулосаи боби 2	110
БОБИ 3. РОҶУ УСУЛ ВА ВОСИТАҶОИ ТАРБИЯИ ВАТАНДӢСТИИ ХОНАНДАГОН ДАР ЗАМИНАИ Омӯзиши “ТОҶИКОН”-И БОБОҶОН ҒАҒУРОВ	114
3.1. Мавқеи “Тоҷикон”-и Бобоҷон Ғафуров дар ташаккули ҳисси ватандӢсти хонандагон	114
3.2. Роҳу усул ва тарбияи насли наврас зимни омӯзиши “Тоҷикон”-и Бобоҷон Ғафуров дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӢ	125
3.3. Меъёр ва нишондиҳандаҳои дараҷаи тарбияи ватандӢсти хонандагон	135
Хулосаи боби 3	146
ХУЛОСАИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҶО.....	150
Рӯйхати адабиёти истифодашуда:	156

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи (предмет) таҳқиқот. Омӯзиши осори таърихиву фарҳангии гузаштагони халқи тоҷик ва ба ин васила, раванқ бахшидани тарбияи ватандӯстии насли наврас ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи давлату ҷомеа қарор дошта, ташаккули он ба афзудани муҳаббат ба Ватан, хизмати содиқонаву софдилона қардан ба он, ҳифзи манфиатҳои милливу давлатӣ, эҳтиром гузоштан ба муқаддасоти давлатӣ ва иштироки ғайилона ҷиҳати расидан ба мақсад ва ҳадафҳои олии мусоидат менамояд. Иҷрои ин рисолати таърихӣ ба дӯши муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгороне, ки соҳиби донишҳои муосир буда, ғайолияти пурсамарашон ба Ватану ватандорӣ бахшида шудаасту мақсадашон танҳо ояндаи неку пуршарафи Ватану миллат мебошад, воғузур гардидааст.

Ба даст овардани соҳибхитиёрӣ ва истиқлоли давлатӣ ба ғайр аз дигар шартҳои зарурӣ ба тақмилу ташаккули тарбияи ватандӯстӣ низ дахл дорад. Ҳадафи асосии ин раванд нав қардани мазмуну шаклҳои он, ба талаботи имрӯзаи ҷомеа мувофиқ гардондани мақсаду вазифаҳо, баргараф намудани бетафовутию бегонапарастӣ, баланд бардоштани ҳиссиёт ва шуури миллий, эътиқод ва ғайолиии шаҳрвандӣ, тарбия намудани хонандагон дар рӯҳияи ҳудогоҳию ҳудушиносӣ ва ватандӯстию меҳанпарастӣ мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2017 дар Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин таъкид қарда буданд: “Дар ин марҳилаи муҳим мақсаду вазифаҳои маориф бештар ба масъалаҳои ташаккули маънавиёт, омӯзиши амиқи таъриху фарҳанги гузаштаву муосири халқи тоҷик, баланд бардоштани ифтихори миллий ва ҳисси ватандӯстиву ватандорӣ, инчунин, дар тафаккури мардум ва махсусан, наврасону ҷавонон густариш додани эҳсоси эҳтиром ба муқаддасоти милливу рамзҳои давлатӣ равона мегардад”[93].

Зимни таъкидҳои Сарвари давлат, таваҷҷуҳи хоса ба тарбияи ватандӯстӣ, ифтихори миллий ва ғайолнокии ҷамъиятӣ дар дарки манфиатҳои миллий,

ташаккули ҳувиати миллӣ, эҳтиром гузоштан ба таърих, давлатдорӣ миллӣ, рамзҳои он, шинохти дастовардҳои илмӣ, таърихию фарҳангӣ ва ҳифзи сарҳадоти он аз тарафи наврасону ҷавонон асосан ба он алоқаманд аст, ки дар даврони Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мамлакат аҳамияти стратегӣ дорад. Маҳз ин аҳамият талаб мекунад, ки фаъолияти педагогии омӯзгорон дар самти тарбияи ватандӯстии хонандагон фарогиру муассир ва мақсаднок ба роҳ монда шавад.

Мавқеъ ва муҳимияти тарбияи ватандӯстӣ дар фаъолияти педагогии омӯзгорон, баланд бардоштани сифатҳои ватандӯстии хонандагон дар низоми маориф ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон”, “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон”, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026”, “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувиати миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027”, Стандартҳои давлатии таҳсилоти умумӣ ва ғайра инъикос шудаанд. Мазмуну мундариҷаи санадҳои зикршуда баёнгари сиёсати давлатӣ дар самти тарбия ва рушди иҷтимоии наврасону ҷавонон, ватандӯстиву ватанпарварии онҳо буда, таҳкимбаҳши инсонгароӣю инсонпарварӣ ва ҳувиати миллӣ мебошад, бевосита ба инкишофи шуури миллии насли ҷавон мусоидат мекунад.

Бо дарназардошти рушди технологияҳои иттилоотӣ ва вазъи сиёсии ҷаҳони муосир тарбияи насли ҷавон, аз ҷумла, тарбияи ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақозои замон буда, таҳким ва рушди он барои ҳар як давлату миллат муҳим арзёбӣ мегардад. Вобаста ба ин, муассисаи таълимиро мебояд фаъолиятро ба ҳифзи мероси таърихию фарҳангӣ, арзишҳои милливу умумибашарӣ равона карда, чун макони тарбия ба ташаккули худогоҳию худшиносии хонандагон мусоидат намояд ва дар баланд бардоштани ҳисси ватандӯстии онҳо саҳм гузорад. Зимни барномаву қорҳои

тарбиявӣ ҳештаншиносиву ватандӯстӣ ва ифтихори ватандориро миёни хонандагон рушд дода, онҳоро бештар ба фаъолиятҳои ватандӯстона ҷалб намояд.

Таваҷҷуҳ ба тарбияи ватандӯстӣ ҳамчун воситаи тарбияи шахсияти аз ҳар ҷиҳат рушдёфта, шаҳрванди сидқан дӯстдори Ватан, ояндасозу меҳанпараст ба соҳаи маориф дахл дорад. Аз ин ҷост, ки асоснок кардани мазмун, сохтор ва таъмини қорҳои ташкилию методии тарбияи ватандӯстии хонандагон ҳам дар назария, ҳам дар амалияи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ муҳим мебошад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Зимни таҳлилу баррасии осори мутафаккирон донишмандон ва сарчашмаҳои илмӣ равшан гардид, ки масъалаи тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон дар мадди назар ва мавриди таҳқиқоти олимону муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ қарор доштаст ва минбаъд низ қарор хоҳад гирифт.

Масалан, осори адибону мутафаккирони барҷастаи тоҷик Садриддин Айнӣ ва Мирзо Турсунзода, ки ба ганҷинаи маънавии тамаддуни ҷаҳонӣ ворид шудаанд, воситаи тавоноии тарбияи ватандӯстӣ, таълими насли наврас ва ташаккули тафаккури миллати тоҷик маҳсуб меёбад.

Дар педагогикаи рус мақсаду вазифаҳои тарбияи ватандӯстӣ, масъалаҳои инкишофи худшиносии миллий ва тарбияи шаҳрвандиро дар асарҳои В.Г.Белинский, Н.Г. Чернышевский, А.Гертсен, К.Д.Ушинский, В.А. Сухомлинский ва дигарон мушоҳида кардан мумкин аст. Ин мутафаккирон тавассути асарҳояшон дар бораи муҳаббату садоқат ба Ватан, дар бораи аҳамияти ҳифзу рушди фарҳангу таърихи худ андешаҳо баён карда, намунаҳои қаҳрамонӣ ва фидокориро нишон додаанд, ки ин ҷавонро ба ғамхорӣ дар ҳақи Ватан ва ифтихор аз қомебиҳои он руҳбаланд менамояд.

Мисолҳои овардашуда танҳо як бахше аз он аст, ки ҷӣ гуна адабиётшиносону мутафаккирон дар ҷавонон меҳри ватанро фаҳмонда, ба онҳо омӯхтани таърихи кишвари худ, нишон додани аҳамият ва хидматҳои қаҳрамонони миллатро нишон медиҳанд. Онҳо таъкид менамоянд, ки омӯзиши

осори ниёгон, таъриху фарҳанги миллӣ ба ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ мусоидат мекунад.

Академик Бобочон Ғафуров дар асари бунёдиаш “Тоҷикон” қаҳрамониву ватандӯстии халқи тоҷикро дар роҳи озодиву ҳифзи ҳуқуқҳои худ ва таъриху фарҳанги ин миллати озода бо далелҳои раднопазир собит кардааст.

Солҳои 70-уми садаи XX тарбияи ватандӯстӣ мавзӯи таҳқиқи махсуси илмҳои ҷамъиятию гуманитарӣ, аз ҷумла, педагогика буд. Олимон А.Бозоров, Э.Бутаева, Комил Бекзода, А.Игнатиева, С.Кабилов, М.Мансурхочаев, В.Набиева, В. Поливанний, С. Раҳимов, И. Пудинаев, И. Тимошин, Х. Турахонова, Д. Хочаев ва дигарон дар таҳқиқоташон ҷиҳатҳои гуногуни тарбияи ватандӯстӣ ва байналмиллалиро мавриди омӯзиш қарор додаанд.

Таҳқиқоти Б. Ғафуров, Н. Асадуллоев, А. Баҳовиддинов, Қ. Ёқубӣ, М. Ғафуров, М. Рачабов, М.Осимӣ, М.Диноршоев, Ҳ.Додхудоев, И.Шарифов, А.Турсунов, М. Шукуров, А. Муҳаммад, В. Хочаева, М.А. Мирзоева, Д. Тағоева, К. Гиёева, Ш. Ғуломаҳмадов, Ш. Абдуллоев, С. Ҷононова, А. Саидова, А. Собирова ва дигарон ба асосҳои назариявӣ ва методологии тарбияи ватандӯстӣ баҳсида шудааст.

Масъалаи тарбияи ватандӯстии ҷавонон, ҷанбаҳои педагогии тарбияи ватандӯстӣ, паҳлуҳои гуногуни анъанаҳои фарҳанги миллӣ ва истифодаи онҳо дар таълиму тарбия дар таҳқиқоти олимони Ҷумҳурии Тоҷикистон М. Орифӣ, И. Обидов, Х. Буйдоқов, Т. Насиров, Қ. Қодиров, М.Каримова, О.Бозоров, М.Лутфуллозода, Ф.Шарифзода М. А. Паҳлавонов, Б. Қодиров, Д. Латипов, К. Қодирова, Б. Раҳимов, Б. Ҷумъаев, Л. А. Орлова ва дигарон ифода ёфтааст. Онҳо зимни таҳқиқоташон тамоюли ҷустуҷӯи арзишҳо ва анъанаҳои миллӣ-ватандӯстӣ, роҳҳои истиқболи ёддошти таърихӣ халқи тоҷикро дар фаъолияти педагогии омӯзгорон баррасӣ кардаанд.

Бо ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва дастгирии Ҳукумати мамлакат Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” ва Барномаи

давлатии тарбияи ватандӯстии ҷавонон қабул шудаду мавриди амал қарор дорад. Вале омӯзиш ва таҳқиқи натиҷаҳои таълиқи санадҳои зикршуда, истифодаи осори ниёгон дар самти ватандӯстиву ватандорӣ, аз ҷумла, омӯзиши асарҳои таърихии олимони тоҷик, махсусан, асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки то имрӯз меъёр, равиши ягонаи омӯзиши асарҳои таърихиву фарҳангӣ, пешниҳод нашуда, мазмуну вазифаҳои он дар шароити соҳибхӯрии ҷомеаи тоҷик муайян нагардидаву масъалаи ташаққули шахсияти рушдёфта ҳамчун барандаи сифатҳои ватандӯстӣ дар низомии умумии тарбия ва илми педагогика чандон васеъ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст.

Ҳамчунин, омилҳои ташаққули шуури ватандӯстии хонандагон низ пурра баррасӣ нагардида, метод, восита ва шаклҳои тарбияи ватандӯстӣ дар фаъолияти педагогии омӯзгорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон муайян нашудааст, ки ин ба омӯзиши якҷонибаи масъала, ба таври зарурӣ муайян нашудани ҳадафу вазифа, мазмуну шаклҳои таълим ва фаъолияти қорҳои беруназсинфии тарбиявӣ боис мегардад.

Бо дарназардошти андешаҳои ғавқуззикр ҷиҳати ҳалли мушкилоти баёншуда, мавзӯи таҳқиқ “Тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзиши “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров” интихоб гардид ва вобаста ба он таҳқиқоти илмӣ анҷом дода шуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ

Таҳқиқоти мазкур дар доираи мавзӯи илмӣ-таҳқиқотии шӯбаи педагогика, психологияи ва методикаи таълими Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар мавзӯи “Тарбияи ватандӯстию ватанпарварӣ ва ҳудӯғҳиву ҳештаншиносии наврасону ҷавонон зимни омӯзишу эҳёи арзишҳои миллӣ ва таърихиву фарҳангӣ” анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ асоснок кардани модел,

метод ва воситаҳои ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон зимни омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров.

Вазифаҳои таҳқиқот: барои расидан ба мақсади таҳқиқот, иҷрои вазифаҳои зер муҳим арзёбӣ мешавад:

- муайян кардани раванди тарбияи ватандӯстӣ ва омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- муайян кардани мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар тарбияи ватандӯстии хонандагон;

- таҳияи барномаи озмоишии омӯзиши китоби “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва санҷиши самаранокии он;

- равшан сохтани метод ва воситаҳои тарбияи ватандӯстии хонандагон зимни омӯзиши “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров;

- гузаронидани озмоишҳои педагогӣ, натиҷабардорӣ аз он ва пешниҳоди хулосаву тавсияҳо ба омӯзгорон.

Объекти таҳқиқот: фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар самти тарбияи ватандӯстӣ.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот: тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров.

Фарзияи таҳқиқот: тарбияи ватандӯстӣ самарабахш ва босифат мешавад, **агар:**

- дар барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзиши мақсадноки асари академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ворид карда шавад;

- минбаъд ба омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ малакаву маҳоратҳои омӯзиш ва тарғиби моҳияту мавқеи асари академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” дар тарбияи ватандӯстии хонандагон омӯзонида шавад;

- шиносӣ бо таърих ва фарҳанги миллии дар низоми азхудкунии мероси таърихиву фарҳангии халқи тоҷик, хусусан дар заминаи омӯзиши асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” чун муҳити фанӣ ва технологияи педагогӣ ба роҳ монда шавад;

- ба низоми тарбияи хонандагон омӯзиши мақсадноки асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ворид карда шавад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила анҷом дода шуд.

Марҳилаи якум (солҳои 2020-2021): мавзӯи таҳқиқот интихоб, мақсад, объект, предмет ва вазифаҳои таҳқиқот баён шуда, адабиёти илмӣ оид ба моҳият, сохтор ва роҳи сатҳҳои тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Шароит, раванди фаъолияти муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва нақши он дар тарбияи ватандӯстии хонандагон таҳқиқ гардида, фарзияи корӣ пешниҳод ва унсурҳои алоҳида, ҷузъҳои таркибии ватандӯстӣ муайян карда шуданд.

Марҳилаи дуюм (солҳои 2021-2022): сатҳи тайёрии омӯзгори муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар омӯзиш ва истифодаи асари академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” омӯхта, гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ муайян карда шуданд. Тавассути пурсишнома дониш, маҳорат ва малакаи омӯзгорон оид ба тарбияи ватандӯстӣ равшан, мавқеи асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар рушди тарбияи ватандӯстӣ ошкор ва сабабҳои нокифоягии тарбияи ватандӯстӣ, роҳҳои анғезиши хонанда ҳамчун шахсияти ватандӯсту меҳанпараст муқаррар карда шуданд.

Марҳилаи сеюм (солҳои 2022-2023): тавассути корҳои озмоишӣ метод ва воситаҳои тарбияи ватандӯстии хонандагон зимни омӯзиши асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров ошкор ва меъёру нишондиҳандаҳои дараҷаи ватандӯстӣ муайян карда шуданд.

Дар асоси таҳлили муқоисавии натиҷаҳои озмоиш оид ба омӯзиши асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров ва рушди тарбияи ватандӯстии хонандагони

муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ хулоса ва тавсияҳо пешниҳод гардид.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро ақидаҳои фалсафӣ ва педагогии мутафаккирони барҷастаи халқи тоҷик оид ба тарбияи ватандӯстӣ, тарбияи шахсияти фарҳангӣ, ақида ва андешаҳои олимони ватанию хориҷӣ роҷеъ ба тарбияи ватандӯстӣ ва шоҳасари академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон”, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон”, “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон”, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026”, “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027”, “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва стандартҳои давлатии таҳсилоти умумӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методии таҳқиқотро таҳқиқотҳое, ки солҳои охир гузаронида шудаанд, ба масъалаҳои тарбияи ватандӯстӣ ва ташаккули ифтихори ватандӯстӣ дар байни насли наврас бахшида шудаанд. Дар ин пажӯҳишҳо афқору андешаҳое, ки дар ташаккули ватандӯстӣ аҳамияти назаррас доранд, ба инобат гирифта шудаанд ва онҳо ҷузъи муҳимми низоми маориф ҳисобида мешаванд.

Дар таҳқиқотҳои оид ба тарбияи ватандӯстӣ ва ташаккули ифтихори ватандорию меҳанпарастии дар замони муосир гузаронидашуда, бештар ба аҳамияти таърихию фарҳангӣ ва миллии дар рушди ватандӯстӣ ҳамчун як низоми таркибии тарбия таваҷҷуҳ карда шудааст.

Дар раванди таҳқиқот гуногунрангии андешаҳои аз маъҳазҳои гуногун овардашуда, аз қабилӣ ҳуҷҷат, далаҳои таърихӣ, адабиёт, таҳқиқи мушкilotи ватандӯстӣ дар дигар кишварҳо ва ғайра ба назар гирифта шудааст. Вазифаи муҳимми ин таҳқиқот муайян кардани он ғояҳо, арзишҳои миллии ва методу воситаҳое, ки барои ташаккули ватандӯстӣ заруранд.

Дар таҳқиқот ба нақши таълим ва низоми тарбия дар ташаккули ифтихори ватандӯстии наврасону ҷавонон тавачҷуҳи хоса зоҳир карда шудааст. Олимон ва омӯзгорон усулу равишҳои гуногуни тарбияи ватандӯстӣ, аз ҷумла, барномаҳои мактабӣ, корҳои беруназсинфӣ, ҷорабиниҳои роҳбарӣ, ки ба тарбияи ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ нигаронида шудаанд, мавриди омӯзишу татбиқ қарор додаанд.

Таҳқиқотҳо дар соҳаи тарбияи ватандӯстӣ аҳамияти калони амалӣ доранд. Онҳо ба таҳияи равишҳои муассиру ҳадафгир ва стратегияҳои тарбиявӣ мусоидат карда, метавонанд дар низоми таълим барои ташаккули ҳисси ватандӯстӣ ва ифтихор аз кишвари худ дар байни ҷавонон истифода шаванд. Ин таҳқиқотҳо барои таҳияи барномаҳо ва фаъолиятҳои, ки шуури ватандӯстӣ ва шаҳрвандии фаъолро ташвиқ мекунанд, заминаи мусоид фароҳам меоранд.

Дар рисолаи илмӣ муқаррароти ислоҳоти низоми таълиму тарбия, ки дар ҳуҷҷатҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудаанд, инчунин, талабот ва принсипҳои тарбияи ватандӯстӣ, ки дар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон”, “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон”, Консепсияи миллии маълумот, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудаанд, истифода гардидааст.

Сарчашмаи маълумот. Манбаи маълумоти диссертатсияро асарҳои олимони соҳаҳои педагогика, фалсафа ва психология, ки фарогири ҷанбаҳои педагогии тарбияи ватандӯстианд, ташкил медиҳад.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Таҳқиқот дар заминаи таҷриба ва маълумоти бозғатимод, ки аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дастрас шудаанд; омӯзиш ва ҷамъбасти фаъолияти омӯзгорон дар самти омӯзонидани асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров; мушоҳидаи бонизоми раванди омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров аз ҷониби хонандагон, суҳбату вохӯриҳои инфиродӣ бо донишомӯзон ва тавассути корҳои таҷрибавию озмоишӣ санҷидани масъалаҳои дар фарзияи таҳқиқот баёншуда

коркард шудааст.

Методҳои таҳқиқот. Дар чараёни таҳқиқот аз усули таҳлили адабиёти илмӣ, таърихиву педагогӣ, таҳлили муқоисавӣ, бонизомӣ сохторӣ, саволу ҷавоб, пурсишнома, мушоҳида, сухбат, мусоҳиба оид ба тарбияи ватандӯстии хонандагонӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва коркарди омории иттилоот истифода карда шуд. Вобаста ба сатҳи омӯзиши асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пурсишномаи иттилоотӣ гузаронида шуд.

Ҳамчунин, модели педагогӣ-ичтимоӣ, барномаи озмоишии омӯзиши асари зикршуда, ки аз ҷониби мо таҳия шуда буд, мавриди озмоиш қарор гирифт.

Пойгоҳи таҳқиқот: муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 8-и н. И.Сомонӣ, № 35-и н. Шохмансури шаҳри Душанбе ва 3, 4-и шаҳри Ваҳдат.

Навгони илмӣ таҳқиқот ба таври хоса аз инҳо иборатанд:

- асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ҳамчун воситаи тарбияи ватандӯстии хонандагонӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян ва аз ҷиҳати назариявӣ амалӣ асоснок карда шуд;

- бори аввал барномаи озмоишии омӯзиши “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ва модели педагогии ташаккули сифатҳои ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди истифода қарор дода шуд, ки самарабахшии таҳқиқотро ифода намуда, ба ташаккули ватандӯстӣ ва меҳанпарастии хонандагон мусоидат мекунад;

- муайян карда шуд, ки омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров бевосита ба рушди ҳудогоҳиву худшиносии хонандагон мусоидат карда, ҳисси муҳофизи таъриху фарҳанги миллӣ буданро дар онҳо инкишоф медиҳад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Истифодаи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар таълим ва тарбияи ватандӯстии хонандагон аз омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ донишҷӯи чунин нуктаҳо талаб мекунад:

- мазмуну мухтавои асар ва мавқеи он дар ташаккули худогоҳиву худшиносии миллии наврасону ҷавонон;

- метод, восита ва шаклҳои пешқадами омӯзиши асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров;

- роҳҳои ташаккули салоҳиятҳои маърифатӣ-таҳқиқотии хонандагон.

2. Омода будани омӯзгорон дар бароҳмонии омӯзиши мақсадноку самарабахши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ва ба ин васила рушд бахшидани ватандӯстии хонандагон дар таълиму тарбия мазмуни зерро дорад:

- донишони мазмун ва меъёрҳо, донишу малакаҳо оид ба тарбияи хонандагон, махсусан, тарбияи ватандӯстии онҳо дар замони муосир;

- дониш ва фароҳам овардани шароити мусоиди таълимию тарбиявӣ барои омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- истифодаи метод, восита ва шаклҳои муосиру муассири тарбия дар раванди омӯзиш ва корҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- истифодаи навгониҳои педагогӣ дар раванди ташкилу баргузори машғулиятҳои беруназсинфӣ чиҳати омӯзиши асари “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров ва муайян кардани мавқеи ин асар ҳамчун рукни таркибии таъриху фарҳанги миллий.

3. Барои ташаккулу тақмили тайёрии касбии омӯзгорон, дар курси “Назария ва методикаи тарбия” ворид намудани мавзӯҳои зер, ки Ватану ватандӯстӣ ва ватандориро инъикос намуда, ба рушди худогоҳиву худшиносӣ ва меҳанпарастии хонандагон мусоидат мекунанд. Аз ҷумла:

- аз худ намудани таъриху фарҳанги миллий, тарғиби қаҳрамонҳои халқи тоҷик дар роҳи ватандорӣ ва ба ин васила ташаккул додани ватандӯстии хонандагон;

- азбар кардани мазмуну мундариҷаи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров, ошкор намудани ҷанбаҳои тарбиявии он дар замони муосир;

- нақши осори ниёгон, аз ҷумла, асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон

Ғафуров дар инкишофи фаъолиятҳои ватандӯстонаи хонандагон;

- ҳавасмандии омӯзиши амиқи илмҳо ва касби омӯзгорӣ бо мақсади рушди тарбияи ватандӯстӣ дар ҷомеаи муосир ҳамчун шахсияти рушдёфта, ояндасоз ва ватанхоҳу меҳанпараст.

4. Ҷиҳати инкишофи сифатҳои ватандӯстонаи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муҳим аст, ки дар раванди корҳои беруназсинфӣ тадбирҳои зер амалӣ карда шаванд:

- ба роҳ мондани мутолиаи китоби “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ва баргузориҳои чорабиниҳои беруназсинфӣ мухталиф вобаста ба мазмун ва муҳтавои асар;

- тарғиб ва равнақи фаъолиятҳои ватандӯстона байни хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (ҳифзи анъана, расму ойин, забон ва адабиёт, таъриху фарҳанги миллӣ ва ғанигардонии фонди осорхонаҳои мактабӣ);

- ташкили сайрҳои таърихӣ ба осорхонаҳои таърихӣ кишваршиносӣ;

Аҳамияти назариявии таҳқиқот:

- раванди фаъолияти таълимӣ ва шароити нақши муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар тарбияи ватандӯстии хонандагон мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор гирифт;

- зимни омӯзиш мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ошкор карда шуд;

- асосҳои педагогӣ ва самарабахши омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар заминаи озмоишҳо муайян карда шуд;

- бо баргузориҳои корҳои озмоишӣ шароити педагогӣ ва воситаҳои ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон ҷиҳати омӯзиш ва ҳифзу ғанӣ гардондани мероси таърихиву фарҳангӣ амалӣ карда шуд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот:

- дар раванди фаъолияти таълимии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ шароити педагогии рушди тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тариқи озмоишҳо асоснок карда шуд;

- мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва нишондиҳандаву сатҳҳое, ки тарбияи ватандӯстии хонандагонро тавсиф мекунанд, муайян карда шуданд;

- метод, восита ва шаклҳои омӯзиши асари бунёдии “Тоҷикон”- академик Бобочон Ғафуров муайян ва унсурҳои алоҳидаву ҷузъҳои таркибии тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ коркард ва мушаххас карда шуданд;

- тавсияҳои илмию амалӣ нисбат ба ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон ҳамчун сифати муҳимми касбии омӯзгорон коркард ва пешниҳод шуданд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия: хулосаҳои назариявӣ ва тавсияҳои амалӣ тибқи муқаррароти аввалияи назариявӣ; мантиқи илмӣ таҳқиқи масъала тавассути интихоби методҳои ба предмет, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот муносиб, давомнокии кори таҷрибавию озмоишӣ, таҳлили бонизоми натиҷаи ҷавобҳои иштирокчиёни таҳқиқот ба даст омаданд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои 3,4 ва 5-и шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дарачаи илмӣ аз инҳо иборат аст:

- интихоби мавзӯи таҳқиқот, таҳлили амиқи адабиёт, сарчашмаҳои илмӣ, баррасӣ, шарҳу тафсири маълумоти дарёфтшуда ва банизодарории онҳо, коркарди мушоҳида ва таҷрибаву озмоиш бо зикри натиҷаҳои бадастомада;

- таҳия ва интишори мақолаву дастурҳои илмӣ доир ба мавзӯ;

- омӯзиш, таҳлил ва арзёбии роҳҳои гуногуни истифодаи восита ва шаклҳои тарбияи ватандӯстии хонандагон зимни омӯзиши “Тоҷикон”-и

академик Бобочон Ғафуров дар фаъолияти омӯзгорӣ, ҳамчун масъалаи педагогӣ дар адабиёти илмӣ, педагогӣ ва равоншиносӣ;

- муайян кардани муҳтавои педагогӣ, моҳият ва мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар фаъолияти омӯзгорӣ ва тарбияи ватандӯстии хонандагон;

- пешниҳоди тавсияҳои методӣ, барномаи озмоишии омӯзишӣ барои омӯзгорон доир ба восита ва шаклҳои муосиру самарабахши тарбияи ватандӯстӣ дар раванди таълиму тарбия;

- гузаронидани корҳои таҷрибавию озмоишӣ, мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор додани натиҷаи таҳқиқот.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Автореферат ва маводи илмӣ батабърасондаи муаллиф мазмунӣ пурраи диссертатсияро инъикос намуда, натиҷаҳои таҳқиқот дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҳарсолаи олимон ва омӯзгорон, машваратҳои августии омӯзгорон, чаласаҳои кафедраи педагогика ва психологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон баррасӣ гардиданд ва дар амалияи фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чумхурӣ татбиқ карда шуданд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои диссертатсия дар 5 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1 дастур ва 1 барномаи озмоишии омӯзишӣ асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров инъикос ёфтааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия бо муқаддима, се боб, нӯҳ параграф, хулосаҳои умумӣ ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда, дар маҷмӯъ 181 саҳифаро ташкил дода, аз 4 ҷадвал, 2 диаграмма ва 1 ҷамъбаст иборат мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАРБИЯИ ВАТАНДӢСТӢИ ХОНАНДАГОН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

1.1.Таҳлили адабиёти илмӣ-педагогӣ дар робита ба мавзуи таҳқиқот

Тарбияи ватандӯстӣ ҳамеша дар мадди назари давлату ҷомеа ва маориф, ки бевосита ба тарбияи инсон машғуланд, буд ва мемунад.

Илми педагогика барои ҳамаҷониба таҳқиқ намудани масъалаҳои тарбия аз ҷумла, тарбияи ватандӯстӣ, дар низоми умумии тарбия баррасӣ намудани он, муайян кардани мавзӯ, равшан кардани хусусиятҳову таҳлили он ҳамчун ғаъолияти тарбиявӣ ба илмҳои дигар аз ҷумла, фалсафа, ҷомеашиносӣ ва сиёсатшиносӣ таъя мекунад.

Чун суҳан дар боби ватандӯстӣ меравад, дар ҷойи аввал худшиносӣ меистад. Худогоҳӣ, худшиносӣ ё ҳештаншиносӣ аслан як мафҳум буда, маънои васеъ дорад: худро дарк кардан, ҳамчун шахс фаҳмидан, вобаста ба ғаъолияти худ муносибат кардан, ба тафаккур, дониш, ҳиссиёт, хоҳишу ҳавас ва рафтори худ баҳо дода тавоништан аст.

Шахсе, ки ин афзалият ва сифатҳои некро соҳиб аст, албатта худро мешиносад, тақдирашро ба тақдири миллату Ватан мепайвандад ва дар ниҳоди ӯ эҳсоси расидан ба қадри Ватану миллати худ, ба дороиҳои таърихӣ фарҳангии он ва ҷоннисорӣ ба хоҳири Ватан, ҳифзи марзу буми он пайдо мешавад. Дар ин ҳол ӯ худшинос гардида, худро дар зинаи дигарон мебинад ва ҳусну қубҳи худро андоза мегирад.

Омил ва воситаи шинохти ҷаҳону ҷаҳониён ҳештаншиносӣ буда, қабл аз ҳама бояд худро шинохт, аслу насаби ҳешро донист ва танҳо дар ин ҳол метавон хушбахтона зиндагӣ кард. Худшиносӣ-донистани таъриху фарҳанг, забон, анъана, расму оин, адабиёт, санъат, ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва меъморий, сарватҳои давлатӣ, табиат, олами набототу ҳайвонот, парандагон, суннатҳои гузаштагон ва марзу буми аҷдодӣ мебошад. Дар ин маврид Низомии Ганҷавӣ фармудааст:

Ҳар ки худро, чунон ки буд, шинохт,
То абад сар ба зиндагӣ афрохт.

Ин чо мо, бар он назарем, ки: “инсони худогоҳу худшинос мағлубнопазир аст”.

Дар робита ба андешаҳои зикршуда, академик Муҳаммад Лутфуллоев дар асараш “Шарафномаи миллат” менависад: “Ҳанӯз 1500 сол қабл миёни мардум “Пандномаи Анӯшервон” паҳн гардида буд ва дар ҳамин панднома андарзе ҳаст бо номи “Хештаншиносонро аз мо дуруд диҳед” ва онро мисол меорем:

Касе, к-ӯ тани хештанро шинохт,

Ба майдони ком аспӣ иқбол тохт.

Касе, к-ӯ шиносандаи хештан

Набошад, бувад дев ё аҳриман.

Яке достон гуфт марди палос,

Ки камтар касӣ, хештанро шинос!

Мавзӯро пас аз 700 сол Носири Хусрав давом медиҳад:

Бидон худро, агар худро бидонӣ,

Зи худ ҳам неку ҳам бадро бидонӣ.

Шиносои вучуди хештан нав,

Пас он гаҳ сарфарози анҷуман шав.

Чу худ донӣ, ҳама доништа бошӣ,

Чу донистӣ, зи ҳар бад раста бошӣ [70: С.-35].

Аз ҳикмати ин андарзҳо бармеояд, ки худро шинохтан ва дигаронро ба ин ҳидоят намудан далерию қаҳрамонию шахсро ифода мекунад. Аз ин ҷост, ки худогоҳиву худшиносӣ ва бетараф набудан ба тақдири меҳани хеш нақӯтарин сифат ва одати инсоне, ки дӯстдори Ватан аст.

Осор ва эҷодиёти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Саъдии Шерозӣ, Амир Хусрави Деҳлавӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Ибни Сино, Носири Хусрав, Абдурахмони Ҷомӣ, Камоли Хучандӣ, Аҳмади Дониш,

Садриддин Айний, Мирзо Турсунзода ва дигарон ҳамчун хазинаи маънавиёти чаҳонӣ пазируфта шуда, саршори маънавиёти баланду ахлоқи неку ва инсондӯстиву инсонгароиянд, ки дар таблиғи ватандӯстиву меҳанпарастӣ, сулҳу субот ва равнақи андешаи миллӣ дар низоми таҳсилот нақши бориз доранд. Гузашта аз ин, ин осор барои ғанӣ ва амиқтар кардани мавқеи мероси адабӣ дар инкишофи маънавиёт ва тарбияи ватандӯстӣ нақши муассир доранд. Донишмандон тарбияи ахлоқӣ, ватандӯстӣ, муҳаббат ба Ватан, инсонпарварӣ, ваҳдати миллӣ, дӯстӣ, бародарӣ ва ифтихори миллиро аз арзишҳои муҳимми ҳаёти доништаанд.

Масалан, ҳаким Фирдавсӣ дар асари ҳамосии худ “Шоҳнома”, ки ифодагари паҳлавонию қаҳрамонӣ ва ғояҳои ватандӯстӣ буда, тафсирунандаи муқобилиятҳои маънавӣ бар зидди зӯроварӣ ва ифротгарой мебошад, ҳифзи Ватан ва озодии онро аз баҳои ҷон боло гузошта чунин фармудааст:

Зи баҳри бару буму фарзанди хеш,

Зану кӯдаки хурду пайванди хеш.

Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,

Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем [126: С.- 228].

Ба андешаи мо, “ин фармуда бояд шиори ҳар як шаҳрванди бедордил, ватандӯст ва меҳанпараст бошад”.

Шоир дар ҷойи дигар қаҳрамонӣ, далерию паҳлавонӣ ва ватандӯстии халқи тоҷикро дар “Шоҳнома” дар мисоли Рустаму Сиёвуш, Гурдофарид ва дигарон возеҳу равшан ва барҷаста нишон додааст. Аз ин рӯ, достони мазкур аз ҳар ҷиҳат мубаллиғи хирад, ватандорию ватандӯстӣ буда, мардумро ба инсонгариву ахлоқи ҳамида, сулҳу озоиш ва ватанхоҳиву меҳанпарастӣ ҳидоят мекунад. Донишмандони тоҷик ташаккули ҳисси муҳаббат ба Ватан, дӯст доштани он ва муҳофизати манфиатҳои миллату худ будани наврасону ҷавононро ҷавҳари кори тарбия муайян кардаанд.

Масалан, Камолиддини Биноӣ ин маъниро чунин ба қалам додаст: “Ҳар ки аз Ватан маҳрум бошад, чун марде дар мотам аст” [70:С.-40].

Саъдии Шерозӣ дар “Тулистон” зебоиҳои бемисли Ватан ва ватанпарастиро васф кардааст. [131:С.-211].

Зайниддин Маҳмуди Восифӣ ҳимояи дину миллатро “обрӯ, номус ва фазилати инсонӣ” нигоштааст [70: С.-45].

Афкори адабӣ-педагогии ниёғони моро асосан, тарбияи инсони ахлоқи ҳамидадошта, миллатдӯст ва ташаккули сифатҳои маънавӣ ташкил дода, моҳияти он аз тарғиби инсондӯстӣ, донишомӯзӣ, зебоипарастӣ, дӯст доштани якдигар, сабру таҳаммул, сулҳпарварӣ, боварӣ доштан ба ояндаи неки давлату миллат ва амсоли инҳо иборат аст ва ватандӯстиву меҳанпарастӣ, ифтихори ватандорӣ дар ин андешаҳо ҷойгоҳи хосса дорад.

Тавре ишора гардид, ҳамагуна масъалаҳои тарбия ба омӯзишу таҳқиқ ниёз дорад. Ва ин ҷо меҳоҳем таҳқиқоти олимони соҳаро роҷеъ ба тарбияи ватандӯстӣ баррасӣ намоем.

Муҳаққиқони тоҷик М.Орифӣ, И.Обидов, Қ.Қодиров, Қ. Абдурахимов, Б. Раҳимов, А. Паҳлавонов, Ф. Гулмадов, Б.Мачидова ва дигарон ватандӯстиро ҳамчун падидаи иҷтимоӣ баён карда, онро муносибати шахс ба Ватан донистаанд.

Саҳми донишмандони тоҷик А.Бозоров, Э.Бутаева, Комил Бекзода, А.Игнатиева, С.Кабиров, М.Лутфуллоев, М.Мансурхоҷаев, В.Набиева, С. Раҳимов, Х.Тиллоев, Х.Турахонов, Д.Хоҷаев, Д. Латипов, А. Қаландаров ва дигарон дар омӯзиши масъалаи тарбияи ватандӯстӣ назаррас буда, онҳо ҷиҳатҳои гуногуни тарбияи ватандӯстӣ ва инсонпарвариро мавриди таҳқиқ қарор додаанд.

Ҳамин тавр, бар асоси хулосаҳои файласуфон, сиёсатшиносон ва педагогҳо ватандӯстӣ зухуроти мураккаби “иҷтимоӣ ва сиёсӣ”, “сифатҳои неки инсонӣ”, “иҷтимоӣ ва инсондӯстӣ” ва “фарҳангӣ-сиёсӣ” арзёбӣ мешавад.

Академик Шарифзода Файзулло мафҳумҳои Ватан ва модарро тавҷам до-

ниста, чунин менависад: “Ватан - сарфарозию сарбаландӣ, бахту иқбол ва орзую умеди инсон аст. Ватан ва модар ҳамрадифанд. Он тавр ки инсон як модар дорад, ҳамин тавр як Ватан дорад” [131: С.-209].

Воқеан ҳам Ватан сарнавишт ва қисмати ҳар як инсон буда, модари мушфику меҳрубон аст. Агар модар моро ба дунё орад, Ватан моро ба оғӯшаш гирифта, зиндагии хушу рангин мебахшад.

Олимон Ҷумахон Файзализода ва Файзулло Шарифзода дар асарашон “Ҳикмати афкори педагогии ниёгон”. -Душанбе “Ирфон”. -2012 ибораи “хубби ватан”-ро муҳаббати Ватан, меҳри Ватан маънидод карда, “хуббулватан” номидаанд [131: С.-209].

Мо бар он назарем, ки: “ватандӯстӣ ошиқи Ватан будану садоқат ба ӯ доштан аст, меҳр ва муҳаббат ба Ватан бояд дар қалби инсонҳо маъво гирад на дар забони онҳо”.

Вобаста ба ин, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста, таъкид менамоянд, ки “ ватандӯстӣ принципи ахлоқию сиёсӣ буда, дар ин росто, шаҳрвандони тоҷикро мебояд ватанашонро аз сидқи дил дӯстдоранд ва ҳамеша муҳофизи манфиатҳои миллӣ бошанд”. Дар партави таъкидҳои Пешвои миллат муассисаҳои таълимию тарбиявиро зарур аст, ки ба шогирдон мазмун, ҳадаф ва моҳияти таъкидҳои Сарвари давлатро фаҳмонанд ва пайравӣ кардану амалинамоии онро пайгирӣ намоянд.

Дарачаи камолоти худшиносии миллӣ шартӣ муҳимми соҳибхитиёрии давлат ба шумор рафта, таҳкими худшиносии миллӣ равнақи тарбияи ватандӯстӣ, ҳифзи истиқлолу ваҳдати миллӣ аз вазифаҳои асосии шаҳрвандӣ ба шумор меравад. Ин ҷо наврасону ҷавононро мебояд ба омӯзиши таъриху фарҳанги миллӣ рӯ оранд ва дар ҳифзу ғанигардони он саъй намоянд. Ватандӯстӣ аз муҳимтарин эҳсосоти инсон ва аз хислатҳои неки ӯ ҳамчун шаҳрванд маҳсуб ёфта, ин ҳиссиёт дар инсон аз даврони кӯдакӣ пайдо мешавад ва марҳила ба марҳила ташаққулу меёбад.

Бо назардошти авзои сиёсии ҷаҳони муосир, ба назар расидани хавфу

хатар ба таъриху фарҳанги миллӣ, сарҳадоти давлатӣ аз ҳар як шаҳрванди тоҷик талаб карда мешавад дар ҳифзи марзу бум ва таъриху фарҳанг, манфиатҳои миллӣ бетараф набошанд, нагузоранд, ки ғояву ақидаҳои бегона ба шуури насли ҷавон таъсири худро гузорад. Дар робита ба ин, Роҳбари давлат ватандӯстиро рукни асосии мафкураи миллӣ ҳисобида, дар паёмашон ба Маҷлиси олии кишвар чунин таъкид кардаанд: “Вазифаи имониву муқаддаси ҳар як фарди бонангу номуси миллат-аз шаҳрванди оддӣ то корманди баландпояи мақомоти давлатӣ, таблиғи бедории миллӣ, зиразию ҳушёрӣ сиёсӣ, ҳисси баланди ифтихори ватандориву ватандӯстӣ, густариши ғояҳои ҳудудогоҳиву ҳудудиносии миллӣ ва муҳимтар аз ҳама таҳкими Ваҳдати миллӣ мебошад”.

Вобаста ба ин таъкид дар даври соҳибистиклолӣ силсилаи санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии тарғибгар, таҳкимбахш ва татбиқгари сиёсати давлатӣ дар самти тарбияи ватандӯстӣ таҳия ва мавриди амал қарор гирифтанд, ки ҷиҳати мақсадноку самарабаш ба роҳ мондани ин намуди тарбия дар ҳама ниҳодҳои ҷамъиятӣ шароити мусоид фароҳам омадааст.

Ба андешаи олимони соҳа мафҳуми “Ватан” чанд маъно дорад: он кишварест, ки таърихи бузург дорад, он як порча заминест, ки дар он зодаву ба воя расидаӣ, шодию ноқомҳои аввалинро дар он ҷо дидаӣ. Аз ин рӯ, ватандӯстӣ ҳамчун ҳислати шахсият дар муҳаббат ба Ватан, омодагӣ ба хидмати Ватан зоҳир мегардад.

Дар ватандӯстӣ ғояҳои эҳтиром ва муҳаббат ба Ватан, ҳамватанон ҷой доранд. Ватандӯстӣ дӯст доштани миллату ватани худ, эҳтиром гузоштан ба арзишҳои таърихию фарҳангӣ, моддию маънавии халқ ва ҳифзи манфиатҳои давлативу миллӣ мебошад. Дар ин ҳангом бояд методологияи тарбия фарогири андешаи муносири сиёсӣ ва фарҳангӣ, таҳкимбахш, инъикосгари арзишҳо, манфиатҳо, ҳудудиносӣ яқпорчагии миллӣ, муҳофизӣ марзу бум, рамз, муқаддасот, ҷашну маросимҳои миллӣ бошад. Вобаста ба ин, омӯзгоронро мебарояд, асоси қорҳои беруназсинфӣ мавқеъ, аҳамияти муқадда-

соти давлатӣ ва нақши онро дар давлатдории миллӣ ба шогирдон фаҳмонанд. Мутолиаи афкори ниёгон, донишмандону мутафаккирони тоҷикро дар боби ватандорӣ ба хонандагон тавсия намуда, аз панду насихат, зарбулмасалу мақолҳо ва андешаҳои муассири гузаштагонӣ халқи тоҷик истифода кунанд, ба ин васила, рафтору кирдори онҳоро тағйир, фарҳанги шахсию ватандӯстиашонро ташаккул диҳанд ва некиву бунёдкорӣ, адолатпешагиро меҳанпарастиро дар ниҳоди онҳо парвардаву таҳким бахшанд.

Олимони тоҷик Н. Асадуллоев, Б.Ғафуров, А.Баҳовиддинов, Қ.Ёқубӣ, М.Ғафуров, М.Рачабов, М.Осимӣ, М.Диноршоев, Ҳ.Додхудоев, И.Шарифов, А.Турсунов, М. Шукуров, А. Муҳаммад, В. М. Хочаева, А. Мирзоева, Д. Тағоева, К. Гиёева, Ш. Ғуломаҳмадов, Ш. Абдуллоев, С.Ҷононов, А. Саидова А. Собирова ва дигарон, паҳлуҳои мухталифи тарбияи ватандӯстӣ ва роҳҳои ташаккули онро баррасӣ карда, бо муайян кардани асосҳои назариявӣ ва методологии тарбияи ватандӯстӣ таъкид месозанд, ки дар ёди Ватан будан ва дар қалби меҳрпарвари ӯ зистан бояд орзуи ҳар як шаҳрванд бошад.

Академик Муҳаммад Лутфуллоев дар асараш “Шарафномаи миллат”.- Душанбе “Сарпараст”. -2003, дар мавриди маънии калимаи Ватан чунин менависад: “Ватан! Чӣ калимаи гуворост, сода, дилнишин ва равон. Ҷаҳон-ҷаҳон маъно нухуфтааст дар он. Ватан болу пари инсон, сарфарозиву сарбаландӣ, бахту иқбол орзу ва умеди он. Ватан лаби хандон, дидаи гирён, қуввати ҷон, имону вичдони инсон аст, ки вобаста ба ин, ҳазрати Муҳаммад (с.а.в.) фармудааст: “Муҳаббати Ватан ҷузъе аз имон аст” [70: С.- 38].

Худшиносӣ, муҳаббат ба Ватан омил, воситаест, ки миллатро ба ҳам меорад. Мундариҷаи тарбияи ватандӯстӣ дар ҳама давраи замон мансуб ба маориф ва илми педагогика буда, аз принципҳои ба шумор меравад, ки ба анъана ва таҷрибаҳои педагогии халқи тоҷик асос ёфтааст ва дар рушди ҷаҳонбинӣ иҷтимоишавии насли ҷавону ояндасози тоҷик аҳаммияти хосса дорад.

Ҳамин тариқ, худшиносии миллӣ, аз як тараф эҳсоси ифтихор кардан аз

Ватан, таъриху фарҳанги гузаштагон бошад, аз тарафи дигар, сидқан дӯст доштани Ватан ва баҳри оромиву осудагӣ ва рушду шукуфоии он талош варзидан аст. Зеро муҳаббат ба таъриху фарҳанги ниёгон, ба забони модарии худ ва ифтихор аз он набояд ҳеҷ маъное дошта бошад, ки мо миллати худро аз арзишҳои тамаддуни ҷаҳонӣ маҳдуд кунем.

Муҳаққиқ М.Турсунова [119] дар мавриди худшиносии миллӣ андешаашро ба таври зерин баён кардааст: “Худшиносии миллӣ яке аз хусусиятҳои пешбари ҳар як миллат, омили муҳимми ҳастии он мебошад. Миллате, ки худро шинохт, дар ҷомеаи башарӣ ҷойгоҳи худро меёбад. Дар байни миллату қавмҳои дигар мавқеи муайянро пайдо мекунад”.

Ба андешаи мо, “муҳаббати Ватан аз худшиносӣ ибтидо гирифта, худшиносии миллӣ аз таъриху фарҳанги гузаштагон, шинохти миллати худ миёни дигар халқияту давлатҳо маҳсуб меёбад, ки он соҳибдавлатиро ифода карда, бақои миллатро таъмин месозад. Зеро заминаҳои иҷтимоие, ки ба тарбия ва инкишофи сифатҳои ватандӯстии хонандагон мусоидат мекунад, худшиносии миллӣ ва дӯст доштани Ватан аст”.

Муҳаққиқон Беспалова Т.В. [19] ва Баландин А.М. [14] ватандӯстиро аз масоили мураккаби иҷтимоӣ ва сиёсӣ муайян карда, бар он ақидаанд, ки ин падида мазмунан ба “ватандӯстии миллӣ” ва “ватандӯстии давлатӣ” алоқамандӣ дорад. Дар ин ҳолат шахс фаъолияташро ба масъалаҳои сиёсӣ равона месозад ва ба ин васила муҳаббаташро ба халқ ифода менамояд, ки аз “ватандӯстии миллӣ”-и ӯ маҳсуб меёбад. Аснои ҳамкориҳои судманд бо ҷомеаю давлат муҳаббаташро ба ҷомеа ва давлат ифода менамояд, ки аз “ватандӯстии давлатӣ”-и ӯ доништа мешавад.

Ба андешаи Бунаков Ф. [20] яке аз сифатҳои неки исонӣ ватандӯстӣ буда, дар ин маврид ӯ чунин таъкид мекунад: “Худро ҳамчун як шахрванди кишвари машҳур эътироф намуда, манфиатҳои худро ба манфиати давлат пайванд созад ва ин яке аз сифатҳои мебошад, ки мавриди баҳси одамон на-мегардад”.

Олим Валувев В.Г.[21] ватандӯстиро зухуроти иҷтимоӣ ва инсондӯстӣ арзёбӣ намуда, бар он андеша аст, ки он ҳамчун эҳсоси маънавии шахс манфиати давлату миллатро дар назар дорад.

Ба андешаи сиёсатшинос Хаустов В.М. [120] ватандӯстӣ ҷузъе аз фарҳанги сиёсии шаҳрванд буда, таҳкими давлат ва иҷрои ухдадорихои шаҳрвандиро ифода мекунад. Мо бар он андешаем, ки: “Ватан чун модари маънавӣ дар худ арзишҳои таърихию фарҳангӣ, тарбиявӣ, зебоипарастӣ, ахлоқи ҳамидаро таҷассум менамояд. Аз ин рӯ, Ватанро мебояд дӯст дошт, ҳифз намуд ва сарсупурдаи ӯ буд”.

Муҳаккиқ Султонмурод Туронов дар асараш “Раҳнамои тарбияи ватандӯстӣ ва худшиносии миллий”. -Душанбе “Сифат” соли 2014, рӯзе ба мафҳуми Ватан ва мавқеи муассисаи таълимӣ дар тарбияи ватандӯстии хонандагон андешаашро ба таври зер баён кардааст: “Ватан модари меҳрубон, ноёбтарин неъмат, сарвати бебаҳоест, ки онро ба ҳеҷ чиз наметавон иваз намуд. Чун парвариши эҳсоси қарзи ватандорӣ дар мактаб маҳз туфайли омӯзгор барномарезӣ мешавад, омӯзгор бояд дар ин самт раҳнамову ҳидоятгар бошад. Танҳо дар ҳамин ҳолат мактаб метавонад ҳамчун маркази намоёни тарбияи ватандӯстӣ баромад намояд ва дар ин ҳангом дар пеши назари шогирдонаш симои Ватан, таъриху фарҳанги гузаштагон ва корномаи ҷангиву меҳнатии мардуми он наздашон равшан шуда, онҳо ба қадру эҳтироми дастовардҳои беназири таърихии худ мерасанд, Истиқлолу озодӣ ва Ваҳдати миллиро чун гавҳараки ҷашм ҳифз ва дар бақояш содиқона талош варзанд”[120: С.-7].

Арзишмандии тарбияи ватандӯстӣ дар он аст, ки он на танҳо ҳифзи таъриху фарҳанг, арзишҳои моддию маънавии халқ маҳсуб меёбад, балки ҳифзи сайёраи замин ҳамчун макони рушди инсон доништа мешавад. Аз ин рӯ, омӯзгоронро мебояд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” ва Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро сармашқи кори худ намуда, дар раванди тарбияи

насли чавон тадбирхоеро амалӣ намоянд, ки рафтори зиддичамъиятӣ, гаравидан ба гурӯҳҳои ифротгарову даст задан ба ҷинояти онҳоро пешгирӣ карда, донишомӯзонро ба дарки дурусти арзишҳои миллӣ водор намоянд ва ба ин васила, дар бою ғанӣ гардонидани муҳтавои тарбияи ватандӯстӣ саҳми арзанда гузоранд.

Муҳаққиқ Саодати Раҳмоналӣ дар таҳқиқоташ тарбияи ватандӯстии насли чавонро чунин муайян кардааст: “Ватандӯстӣ меҳру муҳаббат доштан ба ватану миллати хеш, эҳтиром гузоштан ба миллату халқиятҳои дигари маскунӣ кишвар ва хориҷ, ба ҷаҳонбинӣ, донишу маърифат ва одобу ахлоқи ҳар фарди солимақл саҳт марбут аст. Ин маъниро дар замири ҳар як хонанда муассисаи таълимӣ, баҳусус омӯзгорон тавассути заҳматҳои дурудароз эҳёву побарҷо карда метавонанд” [103: С.-93].

Ба назари мо, “муассисаи таълимӣ тавре бояд фаъолият намояд, ки дар ниҳоди донишомӯзон мазмунӣ ватанпарастӣ аз дарки бошуурунаи манфиатҳои давлату ҷомеа ибтидо гирифта, онҳо манфиатҳои худро ба манфиатҳои ҷомеаву миллат пайванд карда тавонанд, хувияти миллиашонро ташаккул дода, ба таърих, давлатдории миллӣ, рамзҳои он, дастовардҳои илму фарҳанг, забон, анъанаҳои миллӣ эҳтиром гузоранд”.

Халқи мо аз қабилӣ халққоест, ки диёр, марзу бум, ватани худро аз дилу ҷон дӯст медорад ва барои саодати он сина сипар мекунад. Дар ин маврид шоир, муборизи майдони ҷанг ва афсари ватандӯст Ҳабиб Юсуфӣ муҳаббаташро нисбат ба Ватан чунин баён кардааст:

“Ғар, Ватан, дилро ту меҳроӣ фидо созам ба ҷон,
Дил барои меҳри ту, эй меҳри ман, бошад макон.
Дил, бидон аз баҳри ту як лаҳза ҳам бегона нест,
Ҳамчу мурғе карда андар шоҳи меҳрат ошён. [146: С.-25].

Мунодӣи сулҳ ва шоири ватанпарвар Мирзо Турсунзода ишқ, меҳри ин сарзамини муқаддас-Тоҷикистонро чунин ба қалам додааст:

“Ту зинда бош, эй Ватан-хонаи умеди халқ,

Ки бе ту нест дилу чони шодмон ҳаргиз.

Даме ки мешумурам пурбаҳо суханҳоро,

Баландтар зи Ватан нест дар забон ҳаргиз.

Чӣ медиҳӣ ба Ватан? Ҳар касе ки пурсидам,

Ҷавоб дод, “Надорам дарег, чон ҳаргиз” [124: С.-60].

Шоири ширинкалом ва ватандӯсти тоҷик Бозор Собир дар боби ватандӯстӣ ба шаҳрвандоне, ки худкоманду дар сар ҳавои бегонапарастӣ доранд, мурочиат карда мегӯяд:

Тоҷикистон, Тоҷикистон,

Мекунам шукри каму бисёри ту,

Мекунам шукрона аз озарму аз озори ту,

Аз ту ман сарват намехоҳам, Ватан ҳастӣ, бас аст,

Бо хасу хорат баробар зиндагӣ кардан бас аст [73: С.-16-17].

Бо дарназардошти мазмуни шеърҳои Ҳ.Юсуфӣ, М.Турсунзода ва Бозор Собир мо бар он назарем, ки: “Ватан инъикосгари арзишҳои маънавӣ буда, дӯст доштани он баёнгари имон ва садоқат ба ӯ мебошад”.

Афкори педагогии шоирону нависандагони муосири тоҷик Муъмин Қаноат, Лоик Шералӣ, Муҳаммад Ғоиб, Камол Насрулло, Назар Халил ва дигарон низ дар роҳи ватандӯстию ватандорӣ шоистаи таҳсин аст.

Мисоли барҷастаи ин эҷодиёти Лоик Шералӣ ва Назар Халил мебошад. Масалан, барои Лоик Шералӣ Ватан аз модаре ибтидо мегирад, ки моро зодаву ҳӯрондааст, ба андешаи ӯ, Ватан, модар, замину осмон, хуршед яктоанд: “Ватан яктост, ҳамчуноне ки Модар яктост, моҳу хуршеду Замину Осмон яктост.

Замину осмон

Хуршеду моҳ

Модар- Ватан

Аз он азиз ҳастанд,

Ки беҳамтову яктоанд.”[134:С.-20-21].

Шоир Назар Халил ватанро имон, нангу номус, номида, мефармояд:
Ватан бар чон баробар ҳаст моро,
Ва аз чон, балки бартар ҳаст моро.
Ба бар бигрифта моро тарбият кард,
Аз ин рӯ, ҳамчу модар ҳаст моро.
Ватан бо нури имон ҳаст тавъам,
Ватанбезор кофар ҳаст моро. [69: С.-27].

Асарҳову ашъори зикршуда маърифату маданият ва ватандӯстиву ватандорӣи халқи тоҷикро инъикос намуда, ифтихор кардан аз кишвари худ ва меҳанпарастиро дар ниҳоди наврасону ҷавонон мепарварад, тафаккури миллии онҳоро инкишоф медиҳанд. Ин осори гаронмоя ҳамчун манбаи илҳом ва минбари таҷрибаву ибрат барои ҷавонон, дар роҳи ҳудӯғоҳӣ хештаншиносӣ ва ватандӯстӣ меҳанпарастӣ нақши бориз ва ҷойгоҳи хосса доранд.

Мусаллам аст, ки дар ҳама давраи замони навбаста аз шароити иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ, асосан миллатро ё ватанро фарзандони бомаърифату хирадгустар, ояндасозу бунёдкор, билохира ватандӯсту меҳанпарвараш месозанд ва пайваста барои рафъи ҳар гуна ҳаводис ва амалҳои хатарзо, ки озодию оромӣи ватанро ҳалалдор месозад, ҷораҳо меандешанд.

Академик Бобочон Ғафуров бо пешниҳоди асари мондагӯраш “Тоҷикон” мо, мардуми тоҷикро ҳушдор медиҳад, ки аз таъриху фарҳанги гузаштагонӣ худ оғаҳ бошем, зиндагӣ ибратбахш ва осори гаронбаҳои онҳоро омӯзем, суннатҳои аҷдодиро риояву ҳифз намуда, дар роҳи ватандӯстӣ намунаи ибрат бошем, то ки душманон ба сари миллат ҳар гуна фалокат наоранд, марзу буми аҷдодиро раҳна насозанд. Ин осори гаронмоя моро водор менамояд, ки ба гузаштаи халқи худ рӯй оварда, хотираи таърихӣ ниёгонамонро пос дорем, озодихоҳӣ, ҷавонмардӣ ва ватандорӣи онҳоро сармашқи фаъолияти хеш қарор дода, бунёдкору созанда бошем, рисолати шаҳрвандиро тавре дар назди Ватан, миллат ба сомон расонем, ки шоистаи таҳсин бошад. Ба насли оянда як ҷомеаи устувору обод ва шукуфоро мерос гузорем.

Тавре маълум аст, принцип ва сиёсати давлат вобаста ба ин ё он масъалаи таълиму тарбия дар ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқӣ ифода мегардад. Масалан, дар Консепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон баён шудааст: “яке аз принципҳои пешбарандаи сиёсати давлат дар соҳаи маориф сулҳдӯстӣ ва муҳаббат ба Модару Ватан мебошад” [59].

Вобаста ба ин мактабу маорифро мебояд бо риояи принципи зикршуда чораҳои андешанд, ки шуури ватандӯстии насли ҷавон рушд карда, онҳо чун шахсияти сулҳхоҳу ватандӯст, меҳанпараст ба камол расанд ва садоқат ба Ватан дар вучудашон устувор гардидаву рушд ёбад.

Боиси зикр аст, ки дар давраи соҳибдавлатӣ низоми маорифи кишвар бо-маром рушд дорад. Чунки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳаи маорифро соҳаи афзалиятнок ва калидӣ дар пешрафти ҷомеаи муосири тоҷик эълон намуда, ба он таваҷҷуҳи хоса доранд. Сарвари давлат зимни сиёсати маорифпарваронаи худ тавассути мақомот ва сохторҳои дахлдори кишвар ҷиҳати рушди қори таълиму тарбия, инкишофи маорифи кишвар, мунтазам чораҳо меандешанд. Амалӣ гардидану татбиқ шудани қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, “Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак”, “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон”, Консепсияи мактаби миллии, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстии ҷавонон” аз қабилӣ ин тадбирҳо мебошад.

Санадҳои зикршуда қонунгузориҳои маорифи ҷумҳуриро устувор намуда, инсондӯстӣ, озодихоҳӣ, ватандӯстию меҳанпарастии наврасону ҷавонро ташаққул медиҳанд, ғайрияти эҷодӣ ва ихтироъкориҳои онҳоро таҳким мебахшанд.

Имрӯз дар низоми маориф муносибати нав-муносибати босалоҳият дар таълим мавриди татбиқ қарор дорад. Салоҳият ва салоҳиятмандӣ талаботи (меъёри) пешакӣ муқарраргардидаи иҷтимоӣ ба омодагии таҳсили хонанда, ки барои ғайрияти пурсамари ӯ дар соҳаи муайян зарур аст, ба ҳисоб

меравад. Дар низоми маориф салоҳият маъноӣ қобилияти истифода бурдани дониш, малака ва маҳорат ҳангоми ҳалли масъалаҳои соҳаи муайянро дорад. Умуман, салоҳият натиҷаи таълим, маҷмуи дониш, малака ва маҳоратҳост, ки дар раванди таълим ташаккул ёфта, ба фан, таълиму тарбия ва ҳаёти инсонҳо алоқаманд аст.

Салоҳияту салоҳиятмандӣ таҷассумгари фаъолият, зиндагӣ буда, дар аксари вожаву мафҳумҳо ифода меёбанд. Аз ҷумла, “инсондӯстӣ”, “инсонпарварӣ”, “худшиносӣ”, “ватандорӣ”, “миллатдӯстӣ”, “меҳанпарастӣ”, арзишҳои миллию умумибашарӣ “волоияти қонун ва риояи он”, “эҳтиром кардану дӯст доштани якдигар”, “таҳаммулгарой”, “сулҳпазирӣ”, “таҳқиқнамоӣ”, “татбиққунӣ”, “шаъну шараф”, “худогоҳиву хештаншиносӣ”, “хушзабонӣ”, “гиромӣ доштан” ва амсоли инҳо.

Аз ин рӯ, салоҳиятмандӣ-истеъдоди фитрие, ки чиҳати татбиқи дониш, малакаву маҳорат дар тули фаъолияти инсон ва зиндагии ӯ истифода мегардад. Дар мувофиқа ба фармоиши давлатӣ тавассути муносибати босалоҳият дар таълим мо вазифадорем, ки донишомӯзонро дар руҳияи зер тарбия намоем:

- фаъолияти маърифатӣ ва ояндабинонаву созанда;
- истифодаи мақсадноку бонизоми технологияи навини ҷаҳони муосир;
- ҳифзи сарзамини аҷдодӣ ва эҳтирому гиромидошти арзишҳои миллий.

Чун омода будан ба ҳифзи Ватан ва эҳтирому гиромидошти арзишҳои миллий, талаботи асосӣ дар низоми таҳсилоти кишвар ба шумор меравад, ватандӯстию меҳанпарастӣ ва муҳаббат ба Ватан ба фазилат, маънавиёт ва маҳорат, малакаи насли ҷавони кишвар пайвандӣ дорад. Ин мафҳумҳо ибтидо дар оила, пас аз он дар муассисаи таълимӣ ва баъдан дар ҷомеа мавриди дарку ташаккул қарор мегиранд. Аз ин рӯ, падару модаронро зарур аст, ки мавқеъ ва моҳияти мафҳумҳои: “худогоҳиву худшиносӣ”, “Ватан”, “ватанхоҳӣ ва муҳаббат ба Ватан”, “меҳанпарастӣ” ва амсоли инро дар зиндагӣ ба фарзандон омӯзанд. Ҳанӯз дар оила ватандӯстӣ ва ифтихори ватан-

дорио дар ниҳоди кӯдакон парвариш кунанд. Ба онҳо дӯст доштану обод на-
мудан ва муҳофизат кардани хона, мулк, сарзамини аҷдодӣ ва ватани худро
омӯзонанд. Вақте кӯдак ба ин мерасад, ё дар ин руҳия тарбия меёбад, вай
обод мекунад, чунки ӯ дӯст медорад. Дӯст медорад, чунки барои ӯ ишқи
Ватан ва муҳаббат ба он, ба ҷон баробар аст.

Ин ҷо муассисаи таълимиро мебояд моҳият ва манзалати мафҳумҳои
зикршударо ба хонандагон амиқ омӯзонда, ватандӯстию меҳанпарастиро дар
онҳо инкишоф диҳад.

Ҳамин тавр, таҳқиқоти олимони соҳаи маориф ва назару ақидаҳои онҳо
ба мо имкон доданд, ки зухуроти тарбияи ватандӯстӣ, сохтор, вазифаҳои он
ва зарурати ташаккули ватандӯстиро дар шароити нави сиёсӣ маънавӣ ва
соҳибистиклолии давлатӣ дуруст муайян намоем. Истифода ва амалисозии
натичаи таҳқиқотҳои зикршуда аз як тараф ба рушди тафаккури миллӣ,
худогоҳиву ҳештаншиносӣ ва ватандӯстию меҳанпарастии насли ҷавони
кишвар мусоидат кунанд, аз ҷониби дигар асосҳои назариявии таҳқиқоти
моро тавсеа бахшида, барои рушди минбаъдаи самтҳои афзалиятноки
таҳқиқот замина мегузоранд. Вобаста ба ин, мо ҷиҳати ташаккули тарбияи
ватандӯстӣ ба ягонагии тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстӣ, ба осори таърихиву
фарҳангии ниёгон таъям намуда, пешниҳод менамоем, ки тарбияи ватандӯстӣ
шарти асосии ба истиклол расидан ва давлатдорӣ ҳар як халқ ба шумор
рафта, дарки амиқи арзишҳои милливу умумибашарӣ, ҳифзу гиромидошти
онҳо, ғанӣ гардонидан ва рушди сарватҳои моддӣ маънавии кишвар мабнӯи
фаъолияти шахрвандонро ташкил диҳад, ки ба ин васила насли ҷавон фаъолу
созанда ва ватандӯст тарбия ёфта, ҷомеа-ҷомеаи ободкору созанда мегардад.

1.2. Ҷанбаҳои педагогии ташаккули тарбияи маънавӣ – ватандӯстӣ

Чун сухан дар бораи ташаккули маънавиёту ватандӯстии сокинони мамлакат меравад, дар моддаи 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” омадааст: “зери мафҳуми тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ маҷмуи тадбирҳои доништа мешаванд, ки барои аз ҷониби шахс дарк намудани арзишҳои олии, ормонҳои миллӣ, ҳадафҳо, зухуроти иҷтимоӣ дар ҳаёти воқеӣ, қобилияти иҷро карда тавонистани онҳо ҳамчун омилҳои муайянкунанда, дар фаъолияти амалию рафтор, хидмати сазовор ба Ватан равона гардидаанд” [62].

Бо дарназардошти талаботи қонуни зикршуда, идеяву назарияҳои замони муосир мо бар он назарем, ки “тарбияи маънавӣ омили асосии рушди ҷомеаву давлат маҳсуб ёфта, тарбияи насли солиму ватандӯст дар руҳияи арзишҳои миллӣ тақозои замони муосир мебошад ва рушди устувору ояндаи дурахшони ҷомеаву давлатро таъмин менамояд”.

Баъд аз истиқлол ба даст овардани Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати давлатии таҳсилот ба таври зер муайян шудааст:

- таъмини ҷанбаҳои илмӣ, педагогӣ ва башардӯстии таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимии кишвар;
- ташкили фазои ягонаи фарҳангӣ ва таълимӣ, густариши робитаи таҳсилот бо анъанаҳои миллию маънавии халқ;
- арҷ гузоштан ба арзишҳои миллию умумибашарӣ, тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, сулҳдӯстӣ, муҳаббат ба Ватан;
- таъмини ягонагии низоми таҳсилот ва бисёрзинагии он дар ҳамаи муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ.

Сиёсати зикршуда риояи принцип ва меъёрҳои зеринро дар назар дорад:

- мутобиқати мазмуни маълумот бо асосҳои илми муосир, истеҳсолот ва дархости ҷомеаи демократию гуманистӣ;
- рушди таҳсилот.

Ҳукумати мамлакат вобаста ба принципҳо ва меъёрҳои зикршуда самтҳои таҳсилотро ба таври зер муқаррар кардааст:

1. Истифодаи анъанаҳои сабақомӯзи педагогикаи ниёгон, афкори педагогии халқ дар таълиму тарбия ва таҳқиқу баррасии мушкилоти он.

2. Таълиму тарбияи насли наврас дар руҳияи эҳтироми қонун, ҳуқуқҳои умумибашарӣ, ваҳдати миллӣ, дӯст доштани Ватан, ифтихори ватандорӣ, инсонпарварӣ, сулҳдӯстӣ, адолати иҷтимоӣ, бародарӣ, баробарӣ ва амсоли инҳо.

3. Инкишофи андеша, қобилияти эҷодӣ ва мустақилияти ихтироъкории насли наврас дар замони муосир.

4. Арҷ гузоштан ба арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ, сахм гирифтани дар таҳкими сохти демократӣ ва дунявӣ давлатдорӣ миллӣ.

Чун консепсияҳои мактаби миллӣ ва миллии таҳсилот муайянгарӣ асосҳои методологии низоми маориф махсуб меёбанд, ғояҳои асосии ин санадҳо фарогири масъалаҳои зеринд:

- соҳибмаълумотӣ, муайян кардани арзиш ва қимати он дар ҳаёт ва пешрафти инсон, равшан намудани муносибати ҷомеа ва давлат ба таҳсилот;

- таҳсилот ва мавқеи он дар тарбияи инсон, раҳнамоӣ ва ҳидояти насли ҷавон ба инсонгарӣ, башардӯстӣ, эҳтиром гузоштан ба арзишҳои миллию умумибашарӣ, дар ин замина дар руҳияи худшиносии миллӣ, сулҳпазирию ватандӯстӣ ва ваҳдатгарӣ тарбияи намудани хонандагон;

- интиҳоби касбу ҳунар ва нақши таҳсилот дар рушди инсон;

- истифодаи мақсаднок ва бонизомии технологияи муосир барои рушд.

Бо дарназардошти моҳияти ин ду санад таҳсилот он вазифаҳоро анҷом медиҳад, ки ҷомеаву давлат пешниҳод мекунанд. Ин ҷо давлат аз як тараф ба сифати ба тартиб ва ба низом дароранда вазифаҳои таҳсилотро ба нафъи ҷомеа равона сохта, ба ҳама қишрҳои ҷомеа барои гирифтани маълумоти босифат шароити мусоид фароҳам меорад.

Аз тарафи дигар, давлат ба сифати ҳимоятгари таҳсилот баромад менамояд ва дар ин ҳол таҳсилот инкишоф ёфта, ҳамчун эҳёгару такмилбахши таърих,

робитаи наслҳоро бо омӯхтани таъриху фарҳанг ва сабақ гирифтани аз он мустаҳкам намудаву амалӣ месозад.

Вобаста ба ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар асарашон “Ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ” чунин қайд кардаанд: “Мақсади мо сохтани ҷомеаи ҳуқуқӣ, ташаккул ва афзун намудани ҳисси ифтихори миллӣ ва ватандӯстии тамоми сокинони ҷумҳурӣ мебошад. Дар мактаб бояд мушкилоте таҳқиқ гардад, ки имрӯз тамоми ҷомеаро ба ташвиш овардааст: мушкилот дар бобати муҳофизати сулҳу ваҳдат, ягонагӣ, мушкилоте, ки покии ахлоқу ватандӯстиро инъикос менамояд” [140: С.-135].

Ин таъкиди Сарвари давлат нақши таҳсилотро дар инкишофи шахс ва тарбияи ӯ муайян карда, инкишофи маънавият ва башардӯстиро мабноси фаъолияти инсон муқаррар менамояд, ки дар ин ҳангом ҷомеаи демократии Тоҷикистон фарогиру таҳкимбаҳши масъалаҳои худшиносии миллӣ, ватандӯстӣ, одоби ахлоқӣ ҳамида, истиқлолхоҳию озодипарастӣ ва сулҳдӯстию муҳофизати манфиатҳои миллӣ мебошад.

Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санадҳои мебошад, ки руҳҳои тарбияро муайяну мушаххас карда, ҷойгоҳ ва нақши онро дар рушди шахсият равшан менамояд. Аз ҷумла, дар мавриди тарбияи ахлоқӣ ва маънавии насли наврас дар ҳуҷҷати мазкур чунин баён шудааст: “Тарбияи ахлоқӣ-маънавӣ ин таъсир ба дунёи маънавии шахс аст. Ин сифатҳо на танҳо дар инсон фаҳмиши зебоӣ, балки фаъолияти нексиришӣ, ростқавлӣ, ҳалолкориву ҳалолхӯрӣ, бо адлу инсоф, саховатманд ва амсоли инро ба вучуд меоранд. Ҳамаи дигар унсурҳои тарбияи миллӣ дар худ ғояҳои ахлоқию маънавӣ доранд. Ахлоқ унсурест, ки қисматҳои дигари тарбияро бо ҳам мепайвандад ва асоси фаъолияти шахрвандро ташкил медиҳад. Илму фарҳанг дунёи маънавии инсонро ташаккул медиҳанд. Забон, адабиёт, таърих, манбаъҳои хатӣ ва шифоӣ, осори арзишманди динӣ, ёдгориҳои таърих, асарҳои санъат, барномаҳои радио, телевизион, маводи компютер, шабакаи “ИНТЕРНЕТ”, васоити ахбори умум дар тарбияи ахлоқию маънавӣ олами

маънавии инсон ғанӣ мегардад. Ва ин дар тарбияи миллии маънавии инсон нақши асосӣ дорад. Тарбияи маънавии инсон ба тарбияи ахлоқии шахрванд наздик буда, ҳар ду аз ҳамдигар ғизо мегиранд ва дар тарбияи шахрванд нақши бориздоранд” [59].

Сифатҳои маънавие, ки дар боби дахлдори Консепсияи зикршуда баён шудаанд, аз ҷумлаи арзишҳои он, ки дар мазмуни маълумот нухуфтаанд. Вобаста ба ин, маорифи кишварро мебояд, ки дар таълиму тарбияи ин арзишҳоро танҳо ба нафъи инсон ва ҷомеа истифода намуда, дар афрӯхтани нури маърифат, рушди ахлоқи маънавию инкишофи наврасону ҷавонон ба натиҷаҳои назаррас ноил гардад. Аснои фаъолият равишҳои истифода кунанд, ки табиату ҷамъият, ҳастии моддию маънавию на дар қолабҳои шахшуда, балки дар тағйироту таҳаввулот маънидод карда, ҳикмати мардумӣ, бумию умумибашарию фарогир бошанд, ки танҳо ба ин васила метавон вазъи маънавию ахлоқии ҷомеаро рушд бахшид ва баҳои миллатро таъмин кард.

Маънавиёт баҳо ва арзиши инсонро равшан карда, ба ӯ руҳу илҳом мебахшад ва дар сифатҳои инсонӣ ба мисли: қобилияти тафаккур, андешаву худшиносӣ, эҳсоси таърих, одоби ахлоқ, дониш, маҳорату малака, эҷодкорӣ, ихтироот ва дигар ифода меёбад.

Омил ё воситае, ки маънавиётро вусъат мебахшад ё аз байн мебарад, шуур буда, аз се унсур (ақл, эҳсос ва ирода) таркиб ёфтааст. Вобаста ба ин, ақл-таъмингари низоми зиндагӣ ва фаъолияти инсон (пиндор, нақша, ҳалли масъалаҳо ва амсоли ин) ба шумор рафта, эҳсос-ирода некию нақӯкорӣ, зебоипарастӣ умуман, сиришти инсонро ифода менамояд ва дар ҳамгирӣ ташаққул меёбад.

Чун арзишҳои шакли шуури ҷамъиятӣ, умуман меъёри зиндагии инсон дар ҳаёт доништа мешавад, педагогҳо ва файласуфҳо инсон, ҳуқуқ ва бузургии онро меҳвари арзишҳои умумибашарӣ муайян карда, бар он ақидаанд, ки инсон худ офарандаи арзишҳост.

Бо дарназардошти мавқеъ ва аҳаммият арзишҳо ба ду гурӯҳ чудо мешаванд: арзишҳои миллӣ ва арзишҳои умумибашарӣ.

Арзишҳои миллӣ мансуб ба халқу миллатҳо буда, тарзи зиндагӣ, расму оин ва муносибатҳои онҳоро ифода меkunанд, арзишҳои умумибашарӣ мансуб ба тамоми халқиятҳо умуман, башарият буда, хазинаи бузургеро мемонанд, ки дар он сарватҳои маънавии башарият гирд оварда шудаанд. Ва ин ҷо боиси ифтихор аст, ки миллати тоҷик аз миллатҳои ба шумор меравад, ки саҳми назарраси худро дар ин хазинаи бузург яъне арзишҳои умумибашарӣ гузоштааст. Ин далели донишманду, фарҳангпарвар, ватандӯсту ватанхоҳ будани гузаштагон ва насли имрӯзи миллати тоҷик мебошад. Раҳнамоҳои зикршуда самарани андешаву хирад буда, ба инсон илҳом мебахшанд ва онро дар зиндагӣ ба мурод мерасонанд.

Азбаски тарбияи ватандӯстӣ ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ бо дигар рукнуҳои тарбия, махсусан, тарбияи ахлоқӣ-маънавӣ пайванди амиқ дорад, аз ин рӯ, ахлоқи шоиста ва маънавиёти баланд асоси ватандӯстиро ташкил дода, бе ахлоқи ҳамида ватандӯст шудан нашояд.

Масъалаҳои тарбияро бе ташаккули ҳиссиёти маънавӣ, маҷмуи ақидаҳо, эътиқоду идеалҳо, хусусиятҳои эмотсионалӣ ва иродавии характер, инчунин одатҳои рафтори маданияи шахсият ба танзим даровардан ғайриимкон аст. Зеро сифатҳои маънавӣ-психологӣ шахс таҳти таъсири муҳити оила, мактаб ва ҷомеа ташаккул меёбанд.

Психологияи педагогӣ масъалаҳои психологӣ тарбияро омӯхта, бо ҳамин нишон медиҳад, ки дар рафти тарбия олами ботинии наврасону ҷавонон ҷӣ гуна дигаргун шуда, механизми таъсири байниҳамии омӯзгору шогирд ба кадом тарз бояд сурат гирад, ки тарбияи онҳо ташаккул ёбад. Мавзуи таблиғи ватандӯстӣ ба унвони яке аз роҳкорҳои арзишманди муқовимати инсоният зидди бегонапарастӣ мубаддал гардидааст, ки таваҷҷуҳ ба таҳқиқи амиқи мавзуи мазкур дар ҳаёти мо метавонад усулҳои ҷолиберо дар шинохти Ватан ба вуҷуд орад.

Имрӯз новобаста аз авзои сиёсии ҷаҳон дар таассуби динӣ ва ақидавию фикрӣ мондану шомил шудани ҷавонони мо ба созмон, ҳаракатҳои террористиву экстримистӣ мушоҳида мегардад. Омили асосӣ дар он аст, ки қор бо ҷавонон дар самти ташаккули маънавияти солиму созанда бонизому мақсаднок роҳандозӣ нагардидааст.

Вобаста ба ин, маорифи кишвар ва масъулони тарбияро мебояд, андешаи миллӣ, маърифату маънавияти ҷомеа, ҳосатан насли наврасро баланд бардошта, ба ин васила ба пешгирии бегонапарастии онҳо мусоидат намоянд. Зеро таҷрибаҳо собит месозанд, ки ҳама ин гумроҳҳо аз нобихрадӣ ва паст будани маърифат ва маънавият руҳ медиҳанд. Маънавияти баланд аз омилҳое ба шумор меравад, ки инсонро ба ҳадафҳои олии мерасонад, ҳанӯз нияти мо онро таълиғ намудаанд ва арзанда аст, ки имрӯз ин таҷрибаро сармашқи фаъолият қарор диҳем.

Чун тарбия аз масъалаҳои душвору давомдор ба шумор меравад ва он аз рӯзи таваллуд то охири ҳаёт давом мекунад. Ҳамин моро водор менамояд, ки дар самти тарбия саҳлангору бетараф набошем ва гарна натиҷаи хубро интизор шудан нашоёд. Тарбия раванди дучониба аст. Дар рафти тарбия муносибати байниҳамии тарбиятдиҳандагону тарбиятгирандагон бояд ҳасана ва устувор ба роҳ монда шавад. Ин ҷо тарбиятдиҳанда бояд шуури миллӣ ва ҳисси ватандӯстии хонандагонро инкишоф диҳад, сатҳи дониши онҳоро баланд бардошта, тасаввуроти маънавии онҳоро бо меъёр ва қоидаҳои ахлоқӣ мутобиқ созад.

Вобаста ба ин, олими шинохта Макаренко А.С. таъкид менамояд: “ман ҳеҷ ҳодисаеро намедонам, ки зимни дуруст ба роҳ мондани ҷорабиниҳои тарбиявӣ шахсияти ахлоқан ва руҳан вайроншударо ташаккул додан мумкин набошад”. Ба андешаи олими шинохта, мо, омӯзгорон бояд дар ҷараёни тарбия бо дарки масъулият ба таълиму тарбия машғул шуда, дар шуури насли наврас эътиқоди маънавӣ, ҳиссиёти ахлоқиро раванқ бахшем ва ба ин роҳ рафтори маънавии онҳоро ташаккул диҳем.

Агар байнидониш ва рафтори маънавии хонандагон робита мавҷуд набошад, ба тарбияи комил муваффақ шудан нашоёд. Дар ин самт, моро мебояд шартҳои зерини психологиро ба эътибор гирем, ки чунинанд:

- равнақи дониш, малакаву маҳорат таҷрибаи ҳаёти ва рафтори шоистаи хонандагон дар раванди таҳсил;

- рушди тафаккур, баланд бардоштани ахлоқу маънавиёти хонандагон дар чараёни таълим ва тарбия;

- ташаккули ягонагии қавлу амал, шууру ҳис ва олами ботиниву арзишҳои маънавии хонандагон дар раванди корҳои беруназсинфӣ.

Танҳо бо риоя ва иҷрои шартҳои зикршуда мо метавонем ҳиссиёту эътиқод ва донишу ҳаёти маънавии хонандагонро такмил дода, рушд бахшем.

Муҳаққиқ Божович Л.И. муайян кардаст, ки: “дар ташаккули шахсияти хонанда дуруст ташкил кардани фаъолиятҳо (андеша, ҳиссиёт, мақсад, талабот, ирода ва фаъолияти барангезанда ба ин ё он амал) мавқеи асосӣ дорад”. Барои он ки дониш ва рафтори маънавии хонандагон ташаккул ёбад, ҳудогоҳиву худшиносӣ ва ватандӯстии онҳо рушд ёбад, пеш аз ҳама маънавиёти онҳо ва арзишҳои маънавӣ дар онҳо инкишоф дода шавад, ҳамчунин ҷиҳати аз худ намудани меъёр ва қоидаҳои ахлоқӣ ба онҳо имкониятҳои зарурӣ фароҳам оварда шавад.

Дар робита ба таъкидҳои олимони Макаренко А.С. ва Божович Л.И. усул ва асосҳои педагогӣ психологиеро пешниҳод менамоем, ки ифодагари ҷанбаҳои педагогии тарбия буда, бевосита ба ташаккули тарбияи маънавӣ-ватандӯстии хонандагон мусоидат мекунад. Вобаста ба ин, аввал бояд муайян кард, ки кадом сифатҳои маънавӣ-психологиро дар хонандагон ташаккул дод. Дуюм бо дарназардошти таҷрибаҳои педагогӣ равшан сохт, ки тавассути кадом тарзу усул сифатҳои маънавӣ-психологӣ хонандагонро ташаккул додан мумкин аст.

Ҷиҳати ташаккули сифатҳои маънавӣ-психологӣ хонандагон омӯзгоронро мебояд дар чараёни корҳои тарбиявӣ усулҳои психологию

педагогиро истифода баранд, ки ба инкишофи сифатҳои маънавии онҳо мусоидат кунанд. Ҷиҳати фаъолгардонии хонандагон шаклу воситаҳои мавриди истифода қарор диҳанд, ки нутқи шифоҳии онҳо инкишоф ёфта, бо омӯзиши таъриху фарҳанги гузаштагон аз он ибрат гирифтандро ёд гиранд ва арзишҳои миллию башарию амиқ дарк кардаву эҳтиром гузошта тавонанд.

Чун ташаккули тарбияи маънавӣ-ватандӯстии хонандагон ба татбиқи ҷанба (хусусиятҳои хоси) педагогӣ- психологӣ вобастагӣ дорад, омӯзгорон, масъулони таълим ва тарбияро мебояд, ки дар фаъолиятҳои усул ва ҷорабиниҳои зеро амалӣ намоянд. Аз ҷумла:

1) фаъолиятҳои анҷом диҳанд, ки малака ва маҳорати сиёсӣ, маънавии хонандагонро инкишоф дода, дар коллектив ва гурӯҳ кор кардандро ба онҳо омӯзонанд;

2) бо назардошти раванди ҷаҳонишавӣ ва воридшавии фарҳангҳои бегона тадбирҳои амалӣ намоянд, ки олами маънавӣ-ахлоқии ҷавонро ташаккул дода, онҳоро ба ватандорию ифтихор аз ватан кардан даъват намоянд.

3) аз равиш ва воситаҳои истифода кунанд, ки фаъолиятҳои ҷамъиятию-сиёсии хонандагонро рушд диҳанд;

4) мавзӯҳои барои омӯзиш интихоб кардаву ҷорабиниҳои мавриди амал қарор диҳанд, ки меҳнатро тарғиб намуда, эҳсоси тавоноии диёри маҳбӯбро ғизо бахшанд ва поквирдониро наққориро ба хонандагон омӯзонанд;

5) мавзӯҳои барои омӯзиш интихоб кардаву ҷорабиниҳои мавриди амал қарор диҳанд, ки хонанда натиҷаи корҳои неки ба манфиати маҳалли зист, мактаб, давлату ҷомеа анҷомдодашро дида, ифтихор кунад ва ҷӣ тавр пайвастании манфиатҳои худро ба манфиати давлату миллат таҷриба намояд;

6) мавзӯҳои барои омӯзиш интихоб кардаву ҷорабиниҳои мавриди амал қарор диҳанд, ки муносибати инсон ба инсонро ифода карда, эҳсоси қарз дар назди волидон, хотираву арзишҳои ахлоқии халқ,ҷомеа давлату

меҳанро ба хонандагон баён кунанд ва некӣ кардан бамардуму миллатро ба онҳо биомӯзонанд;

7) мавзӯҳоеро барои омӯзиш интиҳоб кардаву чорабиниҳоеро мавриди амал қарор диҳанд, ки андешаи миллии хонандагонро тақвият баҳшида, ифтихори миллии онҳоро ташаккул диҳанд;

8) чун эҳсоси қарз ҷавҳари шуҷоат ва садоқати инсон ба ормонҳои мардумию милли ба шумор меравад, мавзӯҳоеро барои омӯзиш интиҳоб кардаву чорабиниҳоеро мавриди амал қарор диҳанд, ки барои дар роҳи ободӣ, шукуҳу шараф ва шуҳрати Меҳан талош варзиданро ба хонандагон ёд диҳанд;

9) чун эҳсоси қарз довари ботинии инсон ва муҳимтарин ангезаи вичдон маҳсуб меёбад, мавзӯҳоеро барои омӯзиш интиҳоб кардаву чорабиниҳоеро мавриди амал қарор диҳанд, ки хонандагон ба вичдони худ фармонфармо гарданд ва шодиву нишот, бахти худро дар симои дигарон дида, бо онҳо тақсим карда тавонанд;

10) мавзӯҳоеро барои омӯзиш интиҳоб кардаву чорабиниҳоеро мавриди амал қарор диҳанд, ки наврасону ҷавонон аз тоҷик будани худ ифтихор кунанд ва донанд, ки гузаштагонашон дар рушди фарҳангу тамаддуни башарият саҳми арзанда гузоштаанд, ҷаҳониёнро ба ҳамзистиву ҳамбастагӣ раҳнамун сохтаанд;

11) мавзӯҳоеро барои омӯзиш интиҳоб кардаву чорабиниҳоеро мавриди амал қарор диҳанд, ки насли ҷавонро ба бедории миилӣ, зиракию ҳушёрӣ сиёсӣ ҳидоят намоянд;

12) мавзӯҳоеро барои омӯзиш интиҳоб кардаву чорабиниҳоеро мавриди амал қарор диҳанд, ки арзишҳои таърихӣ, тарбиявӣ, зебоипарастӣ ва ахлоқи ҳамидаро ба хонандагон омӯзонда, онҳоро ба ҳифз намудану сарсупурдаи Ватан будан водор намоянд;

13) мавзӯҳоеро барои омӯзиш интиҳоб кардаву тадбирҳоеро мавриди амал қарор диҳанд, ки барои ба даст овардани донишҳои амиқи таърихӣ,

ташаккул додани тасаввурот ва ҷаҳонбинии наврасону ҷавонон мусоидат кунанд;

14) мавзӯҳоеро барои омӯзиш интихоб кардаву ҷорабиниҳоеро амалӣ намоянд, ки насли ҷавонро ба обод намудани Ватани аҷдодӣ водор намуда, барои ба ояндагон ба мерос гузоштани як давлати пуршукӯҳу ҷалол ва пешрафта талош варзанд.

15) мавзӯҳоеро мавриди омӯзиш қарор диҳанд, ки андешаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва сифатҳои ахлоқӣ-ватандӯстии насли ояндаро такмил баҳшидаву ташаккул диҳанд.

Модом, ки мактаб макони таълиму тарбия махсуб меёбад, ҷихати рушди маънавият, баҳусус, ватандӯстии хонандагон тавсия медиҳем, ки омӯзгорон роҳро ва ҷорабиниҳое, ки ҷанба, хусусиятҳои хоси педагогии зикршударо зимни баргузори конференсияву семинарҳои илмӣ, суҳбатҳои инфиродиву гурӯҳӣ, маҳфилҳои эҷодӣ, мубоҳисаву вохӯриҳо, таҷлили санаҳои таърихӣ мавриди амал қарор диҳанд.

Азбаски мазмуни тарбия, баҳусус, тарбияи ватандӯстӣ дар мактаб, ба дониш, малака ва маҳорати касбии омӯзгорон рабт дорад, онҳоро мебояд дар рафти корҳои тарбиявӣ ба хонандагон тарз ва усули муҳофизати манфиатҳои миллиро омӯзонида, ба ин васила арҷ гузоштан ба таъриху фарҳанги ниёгон ва давлатдорӣ миллиро ба онҳо ёд диҳанд.

Вобаста ба ин, Президенти мамлакат дар асарашон “Уфуқҳои Истиқлол” бамаврид таъкид кардаанд: “Ватандӯстии ҷавонон дар шароити кунунӣ аҳамияти хос касб карда, ҳар як ҷавони бонангу номуси кишварро зарур аст, ки бо омӯхтани илму дониш Ватанашро чун ҷон дӯст дорад, арзишу суннатҳои милливу фарҳангиро эҳтиром кунад ва худогоҳу худшинос бошад”[141:С.-314].

Дар робита ба таъкиди Роҳбари давлат, насли ҷавонро мебояд, ки бештар ба омӯхтани илму дониш ва шуғлҳои замони муосир таваҷҷуҳ намуда, дар донишони таъриху фарҳанги миллати тоҷик ва ҳифзи марзу бум, арзишҳои

миллӣ ва ободу зебо намудани Тоҷикистони азиз аз рӯйи садоқат ба Ватан чаҳду талош варзанд.

Тавре маълум аст, бо ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баргузор гардидани озмунҳои ҷумҳуриявӣ “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, “Илм-фурӯғи маърифат”, “Тоҷикистон-Ватани азизи ман”, “Донандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”, тақдим гардидани асари бунёдии “Тоҷикон” ва “Шоҳнома” ба ҳар як хонаводаи тоҷик таваҷҷуҳи хоссаи Сарвари давлатро ба насли ҷавон ва мардуми тоҷик нишон дода, ин амали шоиста бевосита ба дуруст шинохтани таъриху фарҳанги миллӣ, арҷ гузоштан ба арзишҳои фарҳангиву маънавии халқи тоҷик аз ҷониби насли ҷавон ва ташаккули ватандӯстии онҳо мусоидат менамояд.

Бояд қайд намуд, ки соли 2023 бо иқдоми Роҳбари давлат ба ифтихори 115-солагии академик Бобочон Ғафуров озмуни ҷумҳуриявӣ “Тоҷикон”-оинаи таърихи миллат” баргузор гардид. Ин озмун ба омӯзиш ва муаррифии корномаи шоистаи нияғони миллат дар тури таърих мусоидат карда, ҳисси ҳудогоҳию худшиносӣ, ифтихори ватандорӣ наврасону ҷавонро баланд мебардорад ва ба оммавӣ гардидани таърих, ташаккули худшиносии миллии насли ҷавон шароит фароҳам меорад.

Ин иқдоми наҷиби Президенти кишвар насли ҷавонро водор менамояд, ки дар пайравӣ ба он кас дар роҳи ватандӯстӣ меҳанпарастӣ аз рӯйи садоқат кор гиранд. Ҳамин ҷо, пешниҳод менамоем, ки озмуни зикршуда як сол нею ҳамасола баргузор карда шавад. Зеро ин чорабинӣ дар таҷрибаи таърихӣ ҷаҳон иқдоми беназир ба шумор рафта, дар бақои давлату миллат ва шинохти таърихӣ гузаштагон мавқеи муҳим дорад. Худро надониста, имрӯз зиндагӣ кардан душвор аст. Бо дарки ин мазмун ходими сиёсӣ давлатии Олмон Алфред Розенберг дар ин бора чунин менависад: “Ҳар касе ки таърихро медонад, ҳам дар гузашта зиндагӣ мекунад ва ҳам дар ҳозира” [25: С.-33].

Ба андешаи ин ходими сиёсӣю давлатӣ тавачҷух ба илму фарҳанг ва таърихи миллати хеш дар сиришту равони инсонҳо ҳисси ифтихори ватандорию ро баланд бардошта, худшиносии миллий, адолатхоҳиву зиракии сиёсиро байни онҳо бедор намудаву афзун мегардонад. Зеро инсони огоҳу бедордил дар ҳама ҳолат шикастнопазир аст.

Дар даврони Истиқлоли давлатӣ силсилаи қонуну барномаҳо аз ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон”, “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон”, “Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак”, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026”, “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027”, “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, Стандартҳои давлатии таҳсилоти умумӣ қабул ва мавриди амал қарор доранд, ки бевосита ба мақсадноку бонизом сурат гирифтани таълиму тарбия аз ҷумла, тарбияи шаҳрвандӣ ва ташаккули ватандӯстии насли ҷавон шароити мусоид фароҳам меоранд.

Бо дарназардошти мазмуну мундариҷаи санадҳои зикршуда, методологияи маорифи миллиамон тамоман тағйир ёфта, асоси онро фалсафаи бумии мардумамон, назарияи маърифат, ҳуҷҷатҳои тақдирсозии замони Истиқлол ва ғояҳои ватандорию ватандӯстӣ, ваҳдат ва ифтихори миллий ташкил медиҳад.

Ҷиҳати шинохти таърихи миллат ва муайян кардани мақоми халқи тоҷик дар бою ғанӣ гардонидани тамаддуни умумибашарӣ бо ибтикори бевоситаи фарзанди фарзона ва фарҳангсолори миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таҷлил гардидани ҷашнҳои давлатию миллий аз ҷумла, 1100-солагии Давлати Сомониён, 2500-солагии шаҳри Истаравшан, 2700-солагии шаҳри Кӯлоб, 2700-солагии китоби муқаддаси Авасто, Соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ, 3000-солагии Ҳисори Шодмон, 5500- солагии

Саразми бостон ва бузургдошти шахсиятҳои барӯманди халқи тоҷик 1150-солагии Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, 1000-солагии “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ, 1025-солагии Абӯалӣ ибни Сино, 800-солагии Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, 1310-солагии Абӯҳанифа Нӯъмон ибни Собит (Имоми Аъзам), 1000-солагии Носири Хусрав, 650-солагии Абдурраҳмони Ҷомӣ, 700-солагии Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, 700-солагии Камоли Хучандӣ, 115-солагии академик Бобочон Ғафуров ба насли ҷавон омӯзонидани таъриху фарҳанги кӯҳанбунёди халқи тоҷик ва ҳифзи ин осори пурғановати онҳо мебошад.

Асари бунёдии “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров, дар қатори офаринишҳои тамаддунӣ, ҳамчун осори гаронмоя дар худшиносию ҳудогоҳии миллии халқи тоҷик, ҳофизаи беназири таърихии он, кишвару кишвардорӣ, ватану ватандӯстӣ, маънавиёту маърифати динӣ, забон, мактабу маориф, илму адабиёту фарҳанг, одобу муносибат бо халқҳои дигар ганҷи бебаҳоро менамояд.

Аз рӯйи мазмуну мундариҷа ин шоҳасар мубаллиғи Ватану ватандӯстӣ, озодаӣ, таъриху фарҳанги ниёгон буда, ҳамон лаҳзаҳои пурифтиҳор ва қаҳрамониҳоеро пешкаши хонандаи имрӯз менамояд, ки шахсиятҳои ватандӯсту меҳанпарвар, ҷасуру мубориз, хирадманду бонангу номус ва муҳимтар аз ҳама оммаи васеи халқи тоҷик тӯли таърих анҷом додаанд.

Аз ин рӯ, наврасону ҷавононро мебояд аз гузаштаи таърихии миллати хеш сабақ гирифта, Ватан, таъриху фарҳанг, падару модар, зану фарзанд, хоҳару бародари худро ҳифз намоянд, дар ободии ин сарзамини аҷдодӣ ва бою ғанӣ гардондани сарватҳои моддию маънавии он содиқона талош варзанд. Ва барои рушд, гул-гул шукуфоии Тоҷикистони азиз, ба сифати шаҳрванди ватандӯсту меҳанпараст кору ҷаъолият намоянд.

Ҳамин тавр, бо рушд кардани тарбияи маънавӣ-ватандӯстии хонандагон муҳаббати онҳо ба Ватан афзун гардида, эҳтирому эътиқодашон ба таъриху фарҳанг ва арзишҳои миллии зиёду устувор ва ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои олӣ аз таҷрибаи таърихии ниёгон истифода карда, меросбари аслии ин халқи озода тоҷикон мегарданд.

1.3. Мазмуни тарбияи ватандӯстӣ ҳадаф ва вазифаҳои он дар раванди таҳсилоти муосир

Ватан қибла, хонаи умед ва имрӯзу фардои миллат аст.

Эмомалӣ Раҳмон

Ватан чист? Барои чӣ мо бояд онро дӯст дорем?

Ватан-чашмасорони мусаффо, боғҳои шукуфон, марғзорони сабзу хуррам, гулу буттаҳои рангоранг, биноҳои баландошёнаву иншооти азим, дарёву кӯлҳо, кӯҳҳои сарбафалаккашида, парандагони дар осмони кабуд парвозкунанда, наботот, билохира, сарзамини муқаддас-Тоҷикистони бихиштосо мебошад.

ВАТАН - ифтихори мо.

ВАТАН - хонаводаи мо.

ВАТАН - хонаи осудаю умеди мо.

Педагоги машҳур В. А. Сухомлинский ВАТАН-ро чунин маънидод кардаву баҳо додааст:

ВАТАН - инсон.

ВАТАН - оила.

ВАТАН - маъноӣ зиндагӣ.

ВАТАН - забони модарӣ.

ВАТАН - муҳаббат.

ВАТАН - садоқат.

ВАТАН - муҳити зист.

ВАТАН - меҳнат.

Ватан! “Шахсоне ҳастанд, ки ин суҳан дар забонашон муътамад садо медиҳад ва эшон дар ҳеш накутарин сифатҳои онро таҷассум мекунанд” [116: С.-8].

Ватан аз муҳаббати модар, аз гармиву эҳсоси дили ӯ пайдо мешавад. Ватан-Модар субҳи умеди имрӯзу фардои ҷомеа буда, ҳар инсон меҳодад Ватани озоду обод дошта бошад. Ин Ватан аст, ки фарзандонашро дар руҳияи ватандӯстӣ ҷавонмардӣ, далерӣ устуворӣ, ҳақиқату адолатҷӯӣ

тарбия намуда, барои расидан ба орзуҳои нек, ояндаи дурахшон раҳнамун месозад. Сарнавишти инсон аз Ватан сарманшаъ мегирад. Ватан тақдирсози миллат, поягузори нахлу буни инсон, равшанибахши тафаҳхуми инсоният аст. Перомуни Ватан сухан гуфтан беинтиҳост. Мафҳуми Ватан маънои густарда дошта, дар оғӯши Ватан ҳазорон диёру шаҳр ғунҷидааст. Мо бояд аз он фахр намоем, ки чунин Ватани озоду обод ва саршори сулҳу ваҳдат дорем.

Ватан ҳазинаи илҳом, макони ишқу ифтихор аст ва бо рангу бӯ ва таровати худ ба чаман шабоҳат дорад.

Мо, миллати озодихоҳи тоҷик, дар давлати соҳибистиклол ва ободу озода зиндагӣ менамоем. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистонро аз нав эҳё намуда, баҳри пешрафти ҷомеа шароити мусоид фароҳам овардаанд. Насли ҷавони тоҷикро мебояд, дар асоси дастуру супоришҳои Сарвари давлат қору ғайолият қарда, барои ободии Ватан ва хизмат ба он, риояи ахлоқ, фарҳангу тамаддуни миллии ҳеш пайваста талош варзанд.

Президенти ҷумҳурӣ зимни Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (25.04.2008) вобаста ба мавқеи қарди ватандӯст дар обод қардани ин сарзамини бостонӣ-Тоҷикистон чунин таъкид қардаанд: “Қар як давлатро қарзандони ватандӯсту ватанпараст, бунёдқору созанда ва соҳибмаърифату равшанфикраш обод меқунанд. Яъне имрӯзу қардон Ватан ва миллат дар дасти қарзандони бошараф, бонангу номус ва зирақу ҳушёрӣ сарзамини бостонии мо” [93].

Пешвои миллат, дар аксар суҳанронӣҳои худ оид ба масъалаҳои маориф аз ҷумла, ба масъалаҳои тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ дахл намуда, вазиғаи асосии мактаб ва ҷомеаро дар шароити нави таърихӣ, ба таври зер муайян қардаанд: “тарбияи ҳонандагон дар руҳии ватандӯстӣ ва ифтихори миллӣ, дарқи дурусти арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ аз ҷониби онҳо бояд маънои ғайолияти мактаби муосирро ташиқ диҳад” [101].

Ба андешаи Сарвари давлат, насли ҷавон кадрӯ қимати миллатро дарку кадр намуда, худро бо миллат якҷо, ҳаммарому ҳамтақдир шуморанд. Зеро ҳамтақдири миллат будан дараҷаи баланди худогоҳист. Пешвои миллат бо эъломи ҷунин андеша барои бунёд ва таҳкими давлати миллӣ ва эҳёи миллат шароити мусоид фароҳам оварданд, ки дар ин раванд назарияи таълиму тарбия ҷузъи муҳимми раванди миллатсозӣ маҳсуб ёфта, асоси онро эҳсоси ватандорӣ ва ватандӯстӣ ташкил медиҳад. Тавре маълум аст, инсонҳои худогоҳу худшинос Истиқлоли кишварашро муҳофизат намуда, дар ғанӣ гардонидани дорониҳои моддию маънавӣ ва фарҳангии он саҳм мегузорад ва дар ин роҳ танҳо бо донишмандони ҳукуку озодиҳои худ, эҳтиром гузоштан ба таъриху фарҳанги гузашта ва дастовардҳои имрӯзи кишвар муяссар мегардад.

Анъанаҳои неки ниёғони мо аз ҷумла, хирадгарӣ, илмдӯстӣ, таҳаммулпазирӣ, боадолативу сулҳпарварӣ, худшиносии ватандӯстӣ ва умуман ҳислатҳои шоистаи инсонӣ, ки мабнӯи осори гузаштаву имрӯзи ҳалқӣ тоҷик мебошанд, ба ташаккули андешаву худшиносии миллии мо мусоидат карда, дар эҳтиром ва гиромидошти таърих ва фарҳанги ниёгон нақши муҳим доранд. Бо дарку гиромидошти арзишҳои миллӣ шаҳрванд ҳукуку озодиҳои худро дар назди давлату ҷомеа муайян ва манфиатҳои шахсияшро дар ҷомеа ҳимоя менамояд.

Дарёфти маърифати саҳеҳу комил дар бораи Ватан батадриҷ дар тафаккури ҳар фард падидаи омада, ба оҳистагӣ муайяну муназзам мегардад. Эҳсоси ватанпарастӣ ва ифтихори ватандорӣ дар замири ҳар кас аз замони кӯдакӣ пайдо шуда, маҳз дар ҳамин даврони дурахшони ҳаёт афкори ватанхоҳонаву меҳанпарастона дар қалбаш ҷой гирифта, бо саршортарин фикру зикри барозанда ин эҳсосоти нурбахшро гиромӣ медорад. Аммо бояд изҳор дошт, ки наметавон бо суҳанпардозиву фазлфурӯшии урён оид ба Ватан ҳарф зада, Ватанро бо тамоми шукӯҳу шаҳоматаш дӯст дошт, балки бо худшиносиву худогоҳии ҳоса ва фаъолияти судманди меҳнатӣ

мухаббати худро нисбат ба Ватан нишон бояд дод. Андешаи парвариши ватандустӣ ва ифтихори миллӣ дар каломии Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳам маҳз ба ҳамин маънӣ аст. Аз назаргоҳи Президенти ҷумҳурӣ мафҳуми Ватан маъноӣ серпахлу ва пурғунҷоишро ба худ касб кардааст. Таҳти ин вожаи маъруф мафҳумҳои муқаддасоти миллӣ, забони модарӣ, арзишҳои маънавӣ, осори таърихиву фарҳангӣ қарзи насли имрузӣ ба пасиниён, ваҳдату созандагӣ дар назар дошта мешаванд, ки воқеан ҳам пайваста аз забони ин шахсияти барҷаста бо камоли меҳрубонӣ садо медиҳанд.

Вобаста ба ин, муҳаққиқ Ҳасан Ҷӯраев дар асараш “Омӯзаҳои раҳнамоӣ саодат”.-Душанбе: “Сифат” соли 2011, ватанпарастии Президенти мамлакатро чунин ба қалам додааст: “Баёни ин алфози пурнишот аз ҷониби Сарвари давлат дар қалби насли наврас тухми садоқату дӯстдориро мепошад ва бидуни тардид ва мулоҳиза шоистатарин хостаҳои ормонӣ бо накутарин ниятҳову ҳадафҳо дар ниҳоди ҳар шахси ватанхоҳ тавлид меёбад. Зеро ба фармудаи Пешвои миллат, “Ватан азизтарин муқаддасот барои фарзандони огоҳи миллат аст. Онро касе аз таҳти дил ва мағз андар мағзи ҷон дӯст дошта метавонад, ки ифтихори баланди миллӣ дошта бошад. Ифтихор аз озодӣ, ифтихор аз зебӣ, ифтихор аз Ватан чун модари мушфиқу ғамхор” [130: С.-116].

Аз ин нуқтаи назар, омӯзгоронро мебояд дар оғози ҳар дарси хеш пеш аз мавриди саволу ҷавоб қарор додани маводи таълимӣ перомуни мавзӯҳои ифтихорӣ дақиқае чанд таваққуф намоянд. Зеро садоқат ба Ватан дар ҳамон сурат дар вучуди наврасон таҷассум меёбад, ки бо ахлоқи ҳамида ва кирдору пиндори сазовор намунаи ибрат бошанд ва бо зеҳни солиму ақли расо дар бархурдорӣ аз донишҳои муосир бо вазифашиносии комил саъю эҳтимом варзанд. Пайгирӣ намудан аз ин ҳама масъулиятҳои фарогир дар гузоштани таҳкурсии мустаҳкам дар роҳи тарбияи ватандӯстии шогирдон заминаи мусоид фароҳам меорад.

Садоқат ба Ватан дар сиришти шогирдон дар мактаб тақмилу ташаккул меёбад ва омӯзгор бояд дар ин роҳ нақши ҳидоятгарро дошта бошад.

Роҳбари давлат дар баробари иродатмандии хешро нисбат ба арзишҳои таърихӣ пешиниён тазаккур додан, ҳамзамон дар руҳияи созандагони фардои дурахшони диёри хуршедиамон тарбият намудани насли наврас чунин таъкид менамоянд: “Мо, ки имрӯз бо ному корҳои гузаштагонамон ифтихор мекунем ва аз дастовардҳои онҳо истифода менамоем, бояд рисолати таърихӣ худро дар назди Ватан, миллат ва мардумамон тавре адо кунем, ки ояндагон аз маҳсули фаъолият ва талошу кӯшишҳои мо изҳори қаноатмандӣ ва сарбаландӣ намоянд” [114].

Тавре маълум аст, сухани омӯзгор ҳамон вақт ба шогирдон таъсири амиқ мегузорад, ки дар ҳақи Ватан ва зебоиҳои нотақрори табиати он гуворотарин ва шевотарин ҳарфҳоро ба забон орад ва бо қадршиносии қобили таваҷҷуҳ аз падидаҳои тозаӣ ҳаёти маънавии муосир ва шукуфоии рӯзафзуни марзу буми диёр сухан гӯяд. Дар ин маврид ба шогирдон хотиррасон намудани хидмат ва иқдомҳои пайваستاи Пешвои миллат дар рушду равнақи тамоми ҷабҳаҳои рӯзгори ҷомеаи имрӯзӣ аз аҳаммияти маҳсули тарбиявӣ омӯзишӣ бархурдор хоҳад буд. Маъруфияти ин нукта ҳақиқати ҳол аст, ки ниёз ба муҳокимаву мулоҳиза надорад, балки онро бо камоли мамнуният эътироф дошт ва ба шогирдон талқину ташвиқ намудани ин пешрафтҳоро дар ҳар лаҳзаи муносиб бояд лозим ва зарурӣ бишуморем.

Маълум аст, ки раҳнамоӣ ва рушди тарбияи ватандӯстӣ дар мактаб ба дӯши омӯзгори асилу ватанхоҳ аст. Вобаста ба ин, Президенти мамлакат зимни мулоқот бо кормандони соҳаи маорифи кишвар бамаврид таъкид карданд: “Ҳар фарде, ки имрӯзу ояндаи Ватан ва миллат барояш азиз аст, бояд дар роҳи соҳибмаърифату соҳибкасб ва дар руҳияи худшиносии миллӣ ва ватандӯстӣ ба камол расидани наврасону ҷавонон саҳми муносиб гузорад”

[115].

Ҷиҳати иҷрои таъкиди Сарвари давлат муассисаи таълимӣ ва омӯзгоронро мебояд дар тарбияи ин эҳсоси миллӣ худро масъул дониста, ба шогирдон ватандорию меҳанпарастиро омӯзонанд. Ифодаи садоқат ба Ватан бо хидмати амалии ҳар шахс дар ҷомеа рӯйи кор меояд, ки таҳкимбахши ин масъулият низ омӯзгор мебошад. Омӯзгор тадричан майли шогирдонро ба меҳнат пайваستا, онҳоро водор мекунад, ки ба муҳити зист ва атроф назари неқ ва хайрхоҳона кунанд. Ба қадри заҳмати дигарон расидан ва ба ин шева пайравӣ намуданро дар ниҳоди онҳо парвариш диҳанд.

Таълиму бузургдошти арзишҳои маънавӣ ва фарҳангӣ аз ҷумлаи кӯшишҳост, ки омӯзгор бояд дар ташвиқу тарғиби онҳо ба шогирдон бедареғ мадад расонад. Ба соҳибхитиёриву истиқлоли кишвар арҷ гузоштан вазифаи аввалиндараҷаи ҳар як сокини Тоҷикистон аст. Дарвоқеъ, дарёфт ва идроки ин вожаҳои ширину руҳпарвар ба мисоли решаи тозаниҳолест, ки ишқи Ватани азизро ғизо мебахшад ва авлоди баору баномуси миллатро дар партави шиори худогоҳию худшиносии комил ба воя мерасонад. Маъруфияти ин каломро дар фармудаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дармеебем, ки гуфтаанд: “Сиёсати давлати мо пос доштани фарҳанги оламшумули миллати куҳанбунёди тоҷик ва бо густариши он баланд бардоштани ҳисси худшиносиву ифтихори миллӣ ва ватандӯстиву ватанпарастии мардум аст” [100: С.-112].

Ба андешаи Президенти ҷумҳурӣ, маҳз туфайли меҳнати софдилона ва шинохти оқилонаи таъриху фарҳанги миллӣ мо муҳаббати худро нисбат ба Ватан ифода карда метавонем. Ташаббусҳои шоистаи Пешвои миллат дар ободкорӣ, сабзкунонии гулгашту хиёбонҳо ва ташкили боғҳои нави диёри маҳбубамон далели ин гуфтаҳост. Ин иқдоми созандаро чун пайки баҳорӣ хурду бузург бо хушҳолӣ истиқбол намуда, дар шукуфой ва гулзор намудани сарзамини ҳамешабаҳори диёр камар бастаанд. Ва бо

икдомоти ин Роҳбари хирадманд ва меҳанпараст диёрамон-Тоҷикистон боз ҳам зеботару пурчилотар гардидааст. Аз ин рӯ, метавон чунин натиҷа бардошт, ки эҳсоси гиромӣ доштани Ватан ба кас саҳлу осон пайдо намешавад, балки маҳз бо фаъолияти садоқатмандона ва пурсамару созанда муяссар мегардад.

Президенти мамлакат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон муҳофизи таърих ва рӯзгори маънавии халқ буда, дар фаъолиятҳои бештар ба афкори сиёсӣ маънавии донишмандон ва мутафаккирони бузург, расму оинҳои мардумӣ ва беътарин анъанаҳои миллӣ таъям мекунад. Ҳамин аст, ки Сарвари давлат дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти суҳанварону бузургон, амсоли Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Носири Хусрав, Амир Хусрави Деҳлавӣ ва умуман, дастовардҳои илмию фарҳангии донишмандони гузаштаи халқи тоҷик, аз қаҳрамониву ҷонфидоии фарзандони фарзонаи миллат Спитамен, Деваштич, Темурмалик, Садриддин Айнӣ, Мирзо Турсунзода, Бобоҷон Ғафуров, Шириншоҳ Шонӯмур, Нусратулло Маҳсум, бо меҳру муҳаббати беандоза ва ифтихори баланд суҳан гуфта, дар ин маврид чунин таъкид мекунад: «Онҳо, ҳама ватандӯст буданд, барои обрӯву эътибори Ватан заҳмат мекашиданд, номи халқу миллати тоҷикро машғури ҷаҳон мегардонданд. Мову Шумо, ки фарзандон ва наберагони онҳо ҳастем, бояд ба монанди онҳо ватанпараст бошем, Ватанамонро дӯст дорем ва ҳамавора барои ободию шукуфоии он талош варзем».

Меҳвари гузоришу суҳанрониҳои Сарвари давлатро мафҳуми Ватан, ватандӯстӣ ва ватанпарварӣ ташкил медиҳад. Мафҳуми ватандӯстӣ маънои фарох дошта, паҳлӯҳои зиёд, аз ҷумла, эътироми таърих, расму оинҳо, суннатҳои миллӣ, табиат, илму дониш, фарҳанг, ифтихор аз номи пешиниён ва хизмат ба халқу миллатро фаро мегирад.

Тавре маълум аст, Ватан ва модар ҳамапайванду баробаранд, Ватан ҷоест, ки ҳамаҷо ҳонавода, халқу миллат умр ба сар мебарӣ, бузург

мешавӣ. Барои фарди дилогоҳу бедор ва худшиносу ватандӯст Меҳан азизу муътабар аст. Чунки зиндагӣ дар ихотаи хешу табор, дӯстону бародарон ва ҳамдиёрон аз як тараф соҳибватан будани моро нишон диҳад, аз ҷониби дигар ин муҳит ба бихишт монанд аст. Агар инсон бо сабабе дар кишвари бегона афтад, ё муқим гардад, худро дар қарас хис мекунад ва он гоҳ мавзее, ки дар он ҷо зодгоҳаш мавқеъ дорад, азизтар мегардад ва агар дар байни халқу миллати ғайр афтад, он гоҳ барояш обу хоки кишваре, ки дар он ҷо зодгоҳаш ҷойгир аст, қимати дигареро пайдо мекунад. Муҳаббати Ватан аз овони кӯдакӣ дар оила оғоз ёфта, дар мактабу ҷомеа шакл мегирад ва устувору густарда мегардад. Насл ва ҷомеае, ки худшиносу ватандӯст ва меҳанпараст аст, қавми оромию осудагии Ватан ва шукуфоии он мебошад.

Дар эҷодиёти шиғоҳии халқ дӯст доштани Ватан ва қасди он бо маъниҳои «дурӣ аз Ватан», «тараннуми сарзамини аҷдодӣ» ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Чуноне ки қасди Ватан ва ишқи он дар эҷодиёти шиғоҳӣ тавассути мавзӯи ғарибӣ зиёдтар инъикос меёбад. Ба андешаи мо ғариб қасст, ки дур аз Ватан, аз ёри бародар ва сарзамини хеш афтада, дар ғарибӣ ба қадру манзалати ватану ватандорӣ мерасад ва ҷудой аз меҳанро эҳсос мекунад. Ин маъниро шоири тоҷик Қамолӣ Хуҷандӣ, ки бо амри тақдир дар ғарибӣ умр ба сар бурдааст, ба таври зерин баён кардааст:

“Дил муқими кӯи ҷонон асту ман ин ҷо ғариб,
Чун кунад бечораи мискин тани танҳо ғариб.
Орзуманди диёри хешаму ёрони хеш,
Дар ҷаҳон то чанд гардам бесару бепо ғариб.
Дар ғарибӣ ҷон ба саҳтӣ медиҳад мискин Қамол,
Во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибо, во ғариб” [57: С.-51].

Ба таъбири шоир қас ба иззату ҷалол ва қадру манзалати Ватан танҳо дар мусофират мерасад. Тавре ки булбул дар қарас ҷаманро дӯст медорад.

Одамони ватанхоҳу ботадбир, ватандӯст, барои он ки аз Ватани худ ҷудо

набошанд ва ё дар ҳоли ба ғарибӣ афтанд, ҳамроҳи худ як каф хоки Ватан мегиранд.

Ишку муҳаббати Ватан ончунон бузург аст, ки ҳатто Пайғамбари Ислом Муҳаммад (с.а.в) ин муҳаббатро пинҳон накардаст. Масалан, донишманди ислом Абуисо Муҳаммад ибни Исо ат-Тирмизӣ дар китобаш “Ҳадисҳои боэътимоди ал-Тирмизӣ” ин масъаларо чунин баён кардааст. “Вобаста ба ин Ибни Аббос ривоят мекунад, ки: “Пайғамбари Худо Муҳаммад (с.а.в.) ба сӯйи Макка рӯ оварда гуфтааст: “Чӣ қадар шаҳри накуву гуворой, чӣ қадар туро дӯст медорам! Агар қавмам маро аз ту берун намесоxtанд, сокини шаҳри дигар намешудам” [104: Ҳ. 486].

Яъне, ҳангоме ки дар Макка мезист, онро дӯст медошт ва аз он берун шуданро бад медид, вақте ки ба Мадина ҳичрат намуд ва онро Ватани худ қарор доду ба (зиндагии) он одат кард, аз Худованд илтиҷо намуд, ки муҳаббати Мадинаро дар дили ӯ (с.а.в) ҷой кунад. Ончунон ки дар “Саҳеҳайн” омадааст: “Худовандо, дӯст доштани Мадинаро ба мисли муҳаббатамон нисбат ба Макка ва зиёдатар аз он дар дилҳоямон ҷойгузин гардон”[105: Ҳ.1376].

Адабиёти классикии мо собит менамояд, ки шоире нест, ки ситоиши Ватан накарда бошаду бо амри тақдир дар ҳоли дур аз Ватан ҳаёт ба сар бурдан васфи онро нагуфтаву дар фироқаш насӯхтаву ҷон надода бошад.

Ниёғони мо, ҳимояи Ватанро қарзи инсонӣ доништа дар ин маврид таъкид мекунанд: “модом ки худро соҳиби кишвар медонед, худро ворис мепиндоред, Ватанро обод мекунад, хонаю фарзандро азиз мешуморед, пас муҳофизии асил дар бақои он бошед” [69: С.-111].

Таъкиди ниёгон моро водор менамояд, ки дар ҳифзи ин сарзамин содиқ бошем ва нагузорем, ки нохалафе оромию осудагии ин ватани бихиштосоро ҳалалдор намояд.

Академик Муҳаммад Лутфуллозода дар асараш “Тоҷикон” ва тарбияи ватандӯстӣ менависад: “Муҳофизати Ватанро аз кӣ омӯзем? Барои дарёфти

посух ба ин савол меравем ба суроғи дostonҳои асотирий, қаҳрамонӣ ва воқеӣ. Ва ҳамин дostonҳо гаштаю баргашта таъкид мекунанд, ки Ватанро дӯст дошту ҳомияш бояд буд. Ватанхоҳию муҳофизати Ватанро аз Рустам, Сатибарзан, Спитамон, Ғӯрак, Дивоштак, Абӯмуслим, Сумбоди Муғ, Муқаннаъ, Исмоили Сомонӣ, Темурмалик, Восеъ ва аз шоир Фирдавсии ҳамосасаро бояд биомӯхт[68: С.-123-124].

Баҳри ҳифзи Ватан қаҳрамонони зиёде, чони ширини худро қурбон кардаанд. Барҳақ, “Ҳифзи чон воҷиб асту ҳифзи Ватан аз он воҷибтар”.

Тоҷикон аз халқҳои ҳисоб мешаванд, ки таърихи қадим дошта, дар давлату давлатдорӣ ва дар роҳи дӯст доштани Ватан, ҳифзи сарзамини худ намунаи ибрат буданд. Нақши ин миллати озода дар тамаддуни башарият хуб эҳсос шуда, бавижа озодихоҳиву озодпарастӣ ва маърифатпарварию илмдӯстӣ, ҳамчунин ватандӯстию ифтихори ватандорӣ фарзандони фарзонаи он дар таърих ҷойгоҳи амиқ дорад. Давлатдорӣ Сомониён ва пешрафти илмию адабии он замон далели ин гуфтаҳоианд.

Тавре маълум аст, Тоҷикистон 9 сентябри соли 1991 Истиқлоли давлатӣ ба даст овард, ки ин барои мо на танҳо Рӯзи Истиқлоли Тоҷикистон, балки ҳамчунин санаи барқароршавии адолати таърихӣ низ мебошад.

Барои тоҷикон Ватан чун модар азизу муқаддас аст. Ин маъниро шоир Лоиқ Шералӣ чунин ба қалам додааст:

“Ёрон ҳама ҷо, вале Ватан дар як ҷост,

Ҳар санги Ватан мисоли ҳайкал зебост.

Олам ҳама ҷо азиз, лекин бар ман

Модар яктост, Тоҷикистон яктост! ” [134:С.-20].

Ба андешаи шоир Ватан аз модаре ибтидо мегирад, ки моро зодааст, аз одамоне сар мешавад, ки порас аз руҳашонро баҳри офариниши мо бахшидаанд.

Ба назари мо, “Ватан зодгоҳест, ки мо дар он ба дунё омадаем, Ватан

пушту паноҳи мост ва дар оғӯши он ҳамроҳи халқу миллат ба камол мерасем аз ин рӯ, ўро бояд азизу гиромӣ дошт ва дар ҳифзаш ҷоннисор буд”.

Истиқлоли давлатӣ ғояи муҳаббати Ватанро саршори маънии нав кард, бо ҳадафҳои нав-мубориза баҳри пешрафту шукуфой, баҳри таҳким ва рушди ҷомеаи миллии моро руҳбаланд намуд.

Ватани мо, Ҷумҳурии Тоҷикистон, пушту паноҳи ҳар яки мост. Аз ин рӯ, маънӣ ва моҳияти зиндагии ҳар яки мо, яъне ҳар як шаҳрванд бояд қарзи Ватан бошад. Ватан барои ҳар яки мо ҳама чиз шинохта шуда, шодиву нишот ва ғаму мусибати он шодиву нишот ва ғаму мусибати ҳар яки мо доништа шавад. Ва ин ҷо бояд муҳаббати Ватан ҷавҳари ҳастии ҳар яки мо бошад. Зеро ин ҷавҳар ба эҳсосу таассуроти мо рабт дорад, чаро ки мо ҷаҳонро на фақат бо ақл, балки бо дил низ мешиносем. Зеро дил аз некӣ, зебоии маънавӣ ва ростӣ руҳ мегирад ва аз тантанай некиву зебӣ ва ростӣ мо хушбахт мешавем. Вобаста ба ин, моро зарур аст, ки ҳамин хушбахтиро ба маъноии тоҷаш сидқан дарк намуда, садоқат ба Ватан дошта бошем.

То Ватан, қудрату бузургӣ ва шуҳрати он чун ҷеҳраи модари меҳрубону падари ғамхор, чун олами зебӣ шинохта нашавад, мо ба қадри Ватан намерасем. Шинохти Ватан ва рушди шуури ватандӯстӣ раванDEST мураккаб ва гуногунҷабҳа. Ба назари мо: “Ватан-боғу марғзорони сабзу хуррам, олами рустаниву наботот, селай парандагон дарахтон ва амсоли ин ҳаст, вале нерумандтарин чизе, ки саросари умр дар дили ватанпарвар нақш мебандад ва дар худ Ватанро таҷассум мекунад, одамонанд, ки ба шарофати онҳо номи миллат, қудрат ва шуҳрати ӯ шинохта шудаву оламгир мешавад”.

Мо, тоҷикон, аз он бояд ифтихор кунем, ки миллати мо шахсиятҳоро ба дунё оварда ба камол расондааст, ки хидматҳояшон моёи ифтихори ҳар як шаҳрванди ин кишвари маҳбуб аст. Гузаштагонии мо, руҳашон шод бошад, соҳиби тафаккури амиқ буда, осорашон фарогири инсонпарварию меҳрубон будан ба яқдигар, адлу инсоф, шафқат, эҳтироми шаъну шараф, қадру қимат ва арзишҳои инсонӣ, милливу умумибашарӣ ва Ватану ватандорӣ,

меҳанпарастӣ буда, башариятро ба саодат раҳнамун месозад.

Ифодаи садоқат ба Ватан бо хидмати амалии ҳар шахс дар ҷомеа рӯйи кор меояд. Илҳомбахши ин масъулият ҳам омӯзгор мебошад. Омӯзгор андак-андак майли шогирдро ба меҳнат пайваستا ўро водор мекунад, ки ба муҳити атроф некбинона ва хайрхоҳона назар андозад. Ба ӯ талқин менамояд, ки ба қадри заҳмати дигарон расида, ба ин шева ба нақӯкори гузаштагон пайравӣ намояд. Дар оғози ҳар дарси тарбиявӣ ва маҷлисҳои ба масъалаҳои ахлоқӣ бахшидашуда корбаст намудани андешаҳои зикршуда тарбияи ватандӯсти хонандагонро такмил медиҳад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон вазифа ва мазмуни тарбияи ватандӯстиро хеле равшан ба таври зерифода карданд: “Имрӯз аз он ифтихор дорем, ки таърих ва илму фарҳанги бойи халқу миллатамон асрҳо боз таваҷҷуҳи олимону таҳқиқотчиёни соҳаи педагогикаю психология, фалсафаю мантиқ, забоншиносию адабиёт, тиббу ҳикмат ва математикаю астрономияи ҷӣ машриқзамину ҷӣ мағрибзаминро ба худ ҷалб карда меоянд. Ҳамчунин аз он ифтихор дорем, ки бисёр панду ҳикматҳои бузургонамон имрӯз на танҳо арзишҳои миллии моро ташкил медиҳанд, инчунин ба ганҷинаи арзишҳои умумибашарӣ ворид шуда, онро ғанӣ гардониданд” [101].

Ба андешаи Сарвари давлат, тарбияи ватандӯстӣ бояд ба ҳадафи хидмати содиқонаи судманд ба манфиати миллату Ватан устувор бошад ва хоҳиши ҳар ҷӣ бештар накукорӣ карданро дар дилу руҳи шогирдон тарбият намояд.

Масъалаи тарбияи ватандорӣ ва ифтихори милли дар калом Президент нуктаҳои мушаххас дорад, аз ҷумла, донишани асли худ, таъриху фарҳанги милли, арҷ гузоштан ба забон, ёдгориҳои таърихӣ ва осори гузаштаву истиқлоли милли, пешрафту шукуфоии имрӯзи кишвар ва ҳифзи манфиатҳои милли иборат мебошад.

Ин ҷо омӯзгорону масъулони соҳаро мебошад тавре амал намоянд, ки ақидаву осори ниёгон ва афкори педагогии шоирону нависандагонро аз

овони кудакӣ то айёми балоғату пирии ҳакимона сармашқи зиндагӣ ва фаъолият қарор дода, ба ин васила руҳи хонандагонро илҳом бахшанд, дар ниҳоди онҳо маънавиёт ва ҳиссиёти Ватану ватанпарварию ташаккул диҳанд. Вобаста ба андешаҳои зикршуда, мо бар он назарем, ки: “сарчашмаи тарбияро бояд дониши амиқ дар бораи Ватани азизамон, Тоҷикистони маҳбӯб, гузаштаи пуршарафу пурифтихор, ҳозираи қаҳрамонӣ ва ояндаи неку муҳташами он ташкил диҳад. Зеро Ватанро танҳо касе бо чашми ватанпарварона дида метавонад, ки бо тамоми ҳастияш онро дӯст медорад, бо ранҷаш ранҷ мекашад, бо бемориаш бемор мешавад, аз пешрафташ шод мешавад, ифтихор мекунад ва худро узви ҷомеаю миллати хеш эҳсос мекунад”.

Хонандагон Ватанро танҳо вақте дӯст дошта метавонанд, ки онро неку донанд ва аз он ифтихор кунанд. Мактаб муассисаест, ки дар он таълиму тарбия сурат мегирад. Бо мақсади муайян кардани раванди тарбияи ватандӯстии хонандагон, омӯзиши асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ва таҳлили мазмуни барномаҳои таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз ҷониби мо озмоиши муқаррарнамоӣ гузаронида шуд, ки натиҷаашро ба таври зерин арзёбӣ менамоем. Зимни омӯзиши мазмун ва мундариҷаи маводи таълим аз ҷанҳои ҷомеашиносӣ ошкор гардид, ки барномаи таълим китобҳои дарсӣ фарогири мазмун ва масъалаҳои зеринанд. Масалан, китоби дарсии синфи 5 хонандаро ба замонҳои пешдодиён -асри сангӣ қадим палеолит, асри биринҷӣ замонҳои қабилҳои ориёӣ, давлатҳои эллини, ашкониён қўшониён шинос намуда, китоби дарсии синфи 6 бошад, дар бораи вазъи сиёсии Мовароуннаҳру Хуросон то маданияти модӣ маънавӣ дар нимаи аввали асри XIX ба хонандагон маълумот медиҳад.

Дар китоби дарсии синфи 7-ум хонанда дар бораи аз замонҳои сарӣ ҳокимият омадани хонадонҳои тоҷикии Бармакиён (752-803) ва Тоҳириён (821-873) маълумот гирифта, китоби дарсии синфи 8 ба хонанда оид ба таърихи халқи тоҷик дар асрҳои XIV- нимаи аввали асри XIX иттилоъ медиҳад.

Китоби дарсии синфи 9 –ум ба хонанда дар бораи таърихи халқи тоҷик дар асрҳои XIV-нимаи аввали асри XIX маълумот дода, китоби дарсии синфи 10-ум хонандаро ба равандҳои таъсисёбии давлатҳои миллии тоҷикон - РАСС Тоҷикистон, РСС Тоҷикистон ва Тоҷикистони солҳои 1917-1945, инчунин ба таърихи мухтасари онҳо ошно месозад. Танҳо дар китоби дарсии синфи 11, ки аз ду ҷаҳз: Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи барқароркунии хоҷагии халқ (солҳои 1945-1950) ба охир расидани ҷанг ва оғози барқароркунии хоҷагии халқ ва Ҷумҳурии соҳибистиклоли Тоҷикистон иборат мебошад, дар ҷаҳзи якум он зербоби «ташкilotҳои сиёсӣ чамбиятӣ» дар бораи солҳои 1946-1956 дар вазифаи котиби якумӣ Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон кор кардани Бобочон Ғафуров, пас аз он дар бораи гуногунҷабҳагии ҷаҳзҳои хизмӣ ва давлатии Бобочон Ғафуров ва бо ташаббуси Бобочон Ғафуров даъват шудани беҳтарин мутахассисон, олимон аз ҷумҳуриҳои бародарӣ ба мисли А.А.Семёнов, М.С. Андреев, И.С. Брагинский, Е.Н. Павловский, А.Ю. Якубовский, Д.Е. Хайтун, Б.А. Литвинский ва садҳо муҳандисон, техникҳо, духтурон, ки ба пешравии ҳаёти иқтисодӣ ва маданияи Тоҷикистон таъсири мусбат расондаанд, маълумот дода шудааст ҳалос. Магар бо ин маълумоти фишурда хонанда дар бораи муаллифи китоби “Тоҷикон” Бобочон Ғафуров, иттилооти муфассал пайдо карда метавонад? Ҳаргиз не.

Ҳамчунин мушоҳида мегардад, ки ҳам дар барномаҳои таълим ва дар барномаҳои корҳои беруназсинфӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар бораи муаллифи китоби “Тоҷикон” Бобочон Ғафуров, мазмуну мундариҷаи ин асари бунёдӣ ва омӯзиши он ба таври зарурӣ маълумот мавҷуд нест, ё ин ки омӯзиши он дар алоҳидагӣ ба нақша гирифта нашудааст. Бо як маълумоти фишурда дар бораи муаллифи асар хонанда наметавонад дар бораи ин асар, мазмуну мундариҷаи он, таъриху фарҳанги миллий ва қонномаи гузаштагони халқи тоҷик маълумоти зарурӣ пайдо намоянд. Ин нокифоягӣҳо наметавонад ба тарбияи ватандӯстии хонандагон таъсири

мусбат расонад. Бинобар ин, мебояд роҳҳои самарабахши омӯзиши асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон”-ро дар раванди таълим ва корҳои беруназдарсӣ роҳандозӣ кард.

Зикр менамоям, ки масъалаи корҳои беруназсинфӣи хонандагон ҳамеша дар маркази диққати олимон, методистон ва омӯзгорони фаннӣ ҷой дошт ва дорад. Ба мушкилоти корҳои беруназсинфӣ, аз ҷумла, ба шаклҳои гуногуни ташкил ва гузаронидани онҳо дастурҳои зиёди методӣ, асарҳои илмӣ-оммавӣ ва корҳои тадқиқотӣ, диссертатсияҳо бахшида шудаанд. Ҳарчанд мақолаву тавсияҳои ба ин масъала бахшидашуда дар нашрияҳои илмӣ-методи “Маърифати омӯзгор”, “Маорифи Тоҷикистон”, “Масъалаҳои маориф, ҳафтаномаи “Омӯзгор” ва дигар ба таъб расидаанд, нокифоя буда, масъалаҳое, ки роҳи усул ва воситаҳои тарбияи ватандӯстии хонандагонро зимни омӯзиши осори ниёгон бахусус, асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ба роҳ мемонад, то ҳоло мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Барномаи ягонаи мундариҷаи корҳои беруназдарсӣ аз фанҳои ҷомеашиносӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вучуд надорад, воситаҳои таълимӣ-методи бунёдӣ оид ба гузаронидани корҳои беруназдарсии фаннӣ ва омӯзиши осори ниёгон кам ба назар мерасанд. Барои ба роҳ мондани омӯзиши асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ягон дастури мушаххас ё раҳнамои омӯзишӣ вучуд надорад.

Ҷиҳати муайян кардани мушкилоти мавзӯи таҳқиқот байни омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва хонандагон пурсишнома (анкета) гузаронида шуд, ки тавсифдиҳандаи вазъи масъалаи мавриди таҳқиқ мебошанд. Масалан, ба саволи “Дар вақти гузаронидани корҳои беруназдарсӣ Шумо аз кадом равишҳои ҳавасмандкунанда истифода мебаред?”, “Боре ҳам дар раванди корҳои беруназдарсӣ омӯзиши осорҳои таърихӣ фарҳангиро роҳандозӣ кардаед?”, “Асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров” дар алоҳидагӣ омӯзонида мешавад?” ва “Машғулиятҳои беруназдарсӣ аз кадом ҷиҳат ба Шумо маъқуланд?”, “Барои

он ки машғулиятҳо чолибу самарабахш сураат гиранд, чӣ бояд кард?” аксарияти пурсидашудагон (93%)-и онҳо ҷавоби амиқу қаноаткунанда дода натавонистанд.

Сабаби асосӣ дар он аст, ки тайёрии омӯзгорон барои гузаронидани ин чорабиниҳо нокифоя буда, дар баробари ин онҳо роҳу усул ва воситаҳои тарбияи ватандӯстии хонандагонро наметавонанд ва ин чорабиниҳоро бе тайёрии баргузор менамоянд.

Аз ин рӯ, барои минбаъд такмил додани низоми тарбия ва ба роҳ мондани омӯзиши асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон”, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгоронро мебоияд мазмуну мундариҷаи асари мазкурро аз худ намуда, аз роҳу усул, воситаҳои истифода баранд, ки ба рушди ҳудогоҳиву ҳудушиносии миллӣ ва ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон мусоидат мекунанд.

Ҳамчунин пешниҳод менамоем, ки дар мазмуни барномаҳои таълим, тарбия омӯзиши осори таърихиву фарҳангии ниёгон аз ҷумла, асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ворид карда шавад.

Аз сарчашмаҳои илмӣ маълум аст, ки тарбияи эҳсоси ватандӯстӣ дар инсон дар дидани шодию нишот аз хидмат ба мардум ба вуқӯ мепаивандад. Эҳсоси мазкур дар қудакӣ реша гирифта, тадриҷан ташаккул меёбад. Масалан, вақте ки қудак ҳаёти атрофро дарк мекунад, аввалин бор аз зебоии ҳаёти дарккардааш мутаассир шуда, гумон мекунад, ки аз ин зебоӣҳо барои волидону наздикон ва дӯстон ягон чӣ офарад ё тақдир кунад. Ва дар ҳамин ҷо меқӯшад, ки барои онҳо некие, кунад, зебоие офарад. Вақте ин корро анҷом медиҳад, аз шодии некиву офаринишҳои худ баҳри наздикону пайвандон ва одамон илҳом гирифта, руҳаш ба диёри маҳбуб мепаивандад, ба қадри ҳуду дигарон расида, аз хидмати хеш ифтихор мекунад. Ин амал ва ғайолият ба неруи бузурги тарбиявии дониш, дониш дар бораи Меҳан табдил шуда, марҳала ба марҳала ҷӯшу хурӯш менамояд ва дили ӯро шод мегардонад, шуури олии ватанхоҳиро дар ниҳоди ӯ мебарорад. Вазифаи

мактаби муосир дар он аст, ки раванди фарогирии ҳамин донишу муносибатро дар ниҳоди хонандагон ташаккул дода, ба ин васила дар ҳаёти ҷамъиятӣ чун муборизи асил барои рушду нумуи ҷомеаву кишвар тарбия шудани онҳо чораҳо андешад.

Олими шинохтаи илми педагогика В. А. Сухомлинский меҳнатро омил, воситаи эҳсоси ватандорӣ муайян намуда, дар ин маврид чунин таъкид кардааст: “Меҳнат решаест, ки эҳсоси тавонои муҳаббати диёри маҳбубро ғизо мебахшад”[116: С.-144].

Муҳаббат ба Ватан дар инсон вақте афзун мегардад, ки ӯ дар зиндагӣ ва ғайриятиаш корхоро анҷом диҳад, ки бозгӯи рафтор, амали хайрхоҳонаву созанда ва ояндабинонаи ӯ буда, ба рушду инкишофи соҳаҳои мухталифи давлат ва ба ободии Ватан мусоидат кунад. Ин ҷо омӯзгоронро мебояд, ки дар дили кӯдак эътиқод ба меҳнат кардану заҳмат кашидани ҷой диҳанд, раванҷ бахшанд, то ки ӯ натиҷаи меҳнату заҳматхояшро ба ҷашми худ бинад ва ифтихор аз зебоии табиати зодгоҳ, Ватан ва меҳани хеш кунад. Дар ин маврид муҳаббат ба Ватан ба сифати омили асосии ҷонбахши симои ахлоқии инсон хидмат мекунад. Дӯст доштани Ватан ва муҳаббат варзидан барои ҳар як инсон воҷиб аст ҳифзаш аз он воҷибтар. Касе, ки Ватанро бо тамоми ҳастиаш дӯст медорад, лаззату ширинии Ватанро зиёдтар эҳсос мекунад.

Аз ин рӯ, меҳр ва муҳаббати Ватан бояд дар қалби инсон маъво гирад, на дар забон. Суоле ба миён меояд, ки муҳофизати Ватани азизро аз кӣ омӯзем? Барои дарёфти ҷавоб ба ин савол рӯ меорем ба гузаштаи дур, ба ривояту афсонаҳо, дostonҳои асотирӣ ва қаҳрамонӣ ва воқеӣ, ки дар бораи қаҳрамонию қаҳрамонхое сухан меравад, ки худро дар пайкор баҳри озодиву истиқлол, баҳри шарафу обрӯи Ватан қурбон кардаанд, дар солҳои душвори озмоиш ва хатари марғбор синаро сипари Меҳани худ кардаанд ва беҳавфу ҳарос марғро пешвоз гирифтаанд, то халқ эмин бошад.

Руҳи ватанхоҳӣ ва омодагии ин наслҳо ба мубориза баҳри ормонҳои волеи миллӣ, ҷамъиятӣ бастаи он аст, ки наслҳои нави ба зиндагӣ воридшаванда ҷӣ сон

ба хоџири қаҳрамонони гулгункафан муносибат хоҳанд кард. Ин ҷо вазифаи муассисаи таълимӣ аз он иборат аст, ки таърихи халқро дар зеҳну қалби шогирдон ҷой карда, қорномаи ниёгонро сармашқи фаъолият ҷиҳати шаъну шуҳрат ва ободию осудагии имрӯзу фардои Меҳан кунад. Ба андешаи олими шинохта ва педагоги маҳбуи тоҷик Муҳаммад Лутфуллозода: “Ҳимоя ва ҳифзи Ватан ҷавҳарест, ки ниёгон ба мо мерос гузоштаанд. Мавсуф таъкид месозад: “Вақте ҳудро соҳиби кишвар дониставу вориси он мепиндоред, Ватанро обод мекунед, хонаю фарзандро азиз мешуморед, пас онро муҳофизат кунед. Нагузоред, ки бегонагон, душманон мулкро хароб кунанд, молу мулк, маҳсули меҳнати шуморо ба яғмо баранд, ҳуди шуморо ба ғулом табдил диҳанд”[73:С.-18].

Бо дарназардошти таҳаввулотӣ замони муосир ва авзои сиёсии ҷаҳон ҳимояи Ватан-Тоҷикистони азиз бояд дар ҷойи аввал истад. Зеро таваҷҷуҳи душманони миллат ба ғасби боигарӣ, сарватҳои зеризаминӣ ва маънавии он, ҳалалдор кардани вазъи сиёсӣ иҷтимоии мамлакат эҳсос шуда, наврасону ҷавонро мебояд, ки зиракии сиёсиро аз даст навода, нисбат ба тақдири Ватан, сарҳади он бетараф набошанд ва дар роҳи бақои миллат ҷаҳду талош намоянд. Боиси таассуф аст, ки меҳонему мешунавем, ки ҷавонон фирефтаи душманону бадҳоҳони миллат шуда, бегонапарастӣ нишон медиҳанд, ба ҳаргуна ҳизбу ҳаракатҳо шомил гардида, пайомади ин амалашонро фикр ҳам намеkunанд, ки ҷӣ мусибате ба сари давлату миллат меоранд.

Вобаста ба ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бамаврид таъкид менамоянд: “Фаромӯш набояд кард, ки, танҳо шахси воқеан ватандӯст метавонад дилсӯзона ва бо тамоми ҳастӣ ҳифзи амният ва ободии Ватани ҳудро таъмин созад” [139:С.-66].

Дар робита ба таъкиди Сарвари давлат, насли ҷавонро мебояд сарзамини аҷдодӣ, кишвари ҳудро аз сидқи дил дӯст дорад ва ба он содиқ бошад. Дар ободии он бо амри вичдон саҳм гирад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақсаду вазифаҳои таҳсилот дар ҳуҷҷатҳои муҳими давлатӣ муайян гардидаанд, ки дар онҳо суннатҳо ва арзишҳои миллию

таърихӣ ва умумибашарӣ ба назар гирифта шудаанд. Ин масъала дар Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври зерин баён шудааст: “Ватанпарастӣ арзиши муқаддас ва аз ҳама муҳимтарини тарбия мебошад, ки он дар мафҳумҳои диёр, макон, кишвар, сарзамин, Ватан низ ифода меёбад. Ҳамаи унсурҳои дигари тарбия ба ҳамин унсури тарбия иртибот доранд ва садоқатмандии шахрвандро ба ватани хеш дар назар дорад” [58].

Дар мақсаду вазифаҳо ба он арзишҳои асосии таҳсилот афзалият дода шудааст, ки рушди шахсро таъмин карда, дарки волои ватандӯстӣ, принципи гуманистӣ, мафҳумҳои ваҳдат ва ифтихори миллий, баробарҳуқуқӣ, ҳамкорӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, таҳаммул ва ҳусни тафохумро ифода мекунад.

Академик Муҳаммад Лутфуллоев моҳияти арзишҳои миллий ва умумибашарию дар таҳсилоти умумӣ ба таври зерин мушаххас кардааст:

- Ватану ватандӯстӣ;
- озодии Ватан ва шахс;
- ободӣ ва шукуфоии кишвари азиз;
- гуманизми волои умумибашарӣ;
- якпорчагӣ ва ваҳдати миллий;
- сулҳу оштии, муомилаю муносибат бо халқу миллатҳои кишварҳои дуру наздик, таҳаммул ҳамдигарфаҳмӣ;
- меҳнати софдилона;
- дастгирӣ ва некӣ;
- рушду нумои арзишҳои маънавӣ;
- худшиносӣ ва ифтихори миллий [71: С.-160].

Ҳамин тавр, мо муайян кардем, ки: “муҳаббат ба Ватан ва миллат шинохтани миллату Ватан ва эҳтиром гузоштан ба сарнавишти таърихӣ, арзишҳои маънавӣ, садоқатмандӣ ба он мебошад”.

Дар робита ба таъкидҳои Сарвари давлат ва таҳқиқоти олимони масъала ва тадбирҳои пешниҳод менамоем, ки аз вазифаҳои асосии маорифи кишвар ва

муассисаҳои таълимӣ ба шумор рафта, ба рушди ҳудогоҳиву худшиносии миллӣ ва ташаккули тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон мусоидат меkunанд:

1. Дарки амиқи зарурати тарбияи ватандӯстӣ ва аз қисмҳои таркибии рукҳои тарбия донишони он ва дар ин замина баргузор кардани чорабиниҳои тарбиявӣ.

2. Барои ҳамчун мураббӣ ва тарбиятгар бо хонандагон ва ҷомеа муносибат карда тавонистани мутахассисон ва соҳиби фарҳанги педагогӣ шудани онҳо дар руҳияи омӯзгор-тарбиятгар, омӯзгор-равоншинос ва омӯзгор-мураббӣ тайёр намудани мутахассисони ҷавон дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ.

3. Бо дарназардошти таҳаввулот ва пешрафти ҷомеа бознигариву такмили концепсия ва барномаҳои таълимию тарбиявӣ ва пуркуvvат намудани тамоили тарбиявии онҳо.

4. Бо оила ҳамроҳанг сохтани фаъолиятҳои ба тарбия нигаронидашуда аз ҷумла, тарбияи ватандӯстӣ.

5. Риоя ва иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак”.

6. Дар барномаҳои таълимию тарбиявӣ мавзӯҳои мавриди омӯзиш ва ҷорбинии мавриди амал қарор дода шаванд, ки ифодагари тарбияи миллӣ, ватанпарастӣ буда, ба ташаккули онҳо мусоидат намоянд ва миллатсоз бошанд.

7. Тавре ки ғоя ва пешниҳодҳои барномаи таълим дар китобҳои дарсӣ ифода меёбанд, муаллифони китобҳои дарсиро мебоyд донишу малака ва хислатҳои зерин доштаву дар фаъолиятҳои тадбирҳои зайлро амалӣ намоянд. Аз ҷумла: - андешаи миллӣ ва руҳияи ватанпарастӣ дошта бошанд;

- дар мазмун ва матн мисолҳо, машқу супоришҳо, масъалаҳо мавзӯи тарбияи миллию ватанпарастиро дарҷ намоянд;

- бо ворид намудани ғояҳои давлатдории миллӣ ва дастовардҳои илмӣ замони истиқлоли давлатӣ мазмуни китобҳои дарсиро такмил бахшанд;

- аснои қорҳои тарбиявӣ аз қорномаи шахсиятҳои таърихӣ, олимони ва қаҳрамонону сарсупурдагони миллат ба шогирдон сабақ омӯхта, ба ин васила,

хувияти миллии онҳоро баланд бардоранд;

- дар чараёни таълим ва тарбия масъалахоеро мавриди омӯзишу баррасӣ ва истифода қарор диҳанд, ки хонандагонро ба роҳи инсондӯстӣ, ҳамкорӣ, шарик будан ба шодӣ, ғаму андӯҳи ҳамдигар ва ватанпарастию ҳифзи манфиатҳои миллӣ ҳидоят намоянд.

Аммо доираи истифодаи лашкари сершумори омӯзгорон боз ҳам фарохтар аст. Онҳо имкон доранд, ки ҳар як китоби дарсӣ ва бадеию таърихӣ ба тозагӣ chopшударо аввал худашон мутолиа карда, баъд ба шогирдон тавсия диҳанд. Мусаллам аст, ки тарбия бояд мақсадноку бомаром сурат гирифта, нақшаву чорабиниҳо ва вазифаҳо низ ҳадафмандона пешниҳод гарданд ва мақсади муайян дошта бошанд. Азбаски мақсаду вазифаҳо бо дарназардошти махсусиятҳои зинаҳои таълим муайяну пешниҳод мегарданд, мо чанде аз онҳо, яъне тадбири амалҳои, ки барои омӯзиши асарҳои сарвари давлат ва осори илмию фарҳангии гузаштагонанон зарур аст, пешниҳод кардаем. Намунаи мақсаду супоришҳо ва тавсияҳои баёншударо омӯзгорон метавонанд аснои қорҳои тарбиявӣ бо хонандагон барои азхуд кардани осори таърихиву фарҳангии халқи тоҷик, аз ҷумла, “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ва асарҳои дигар истифода намоянд.

Хулосаи боби 1

Таҳлили адабиёти психологию педагогӣ нишон дод, ки солҳои охир таваҷҷуҳи олимону муҳаққиқон ба омӯзиши масъалаи тарбияи ватандӯстӣ ва ташаккули он чӣ дар педагогика ва чӣ дар дигар илмҳо бештар шудааст. Онҳо асосан ҷиҳатҳои гуногуни тарбия, асосҳои назариявӣ ва методологии тарбияи ватандӯстӣ, ҷанбаҳои педагогии он, паҳлуҳои гуногуни анъанаҳои фарҳанги миллӣ ва истифодаи онҳо дар таълиму тарбия, худшиносии миллиро мавриди таҳқиқ қарор додаанд.

Бо дарназардошти тамоюли соҳибхитиёрии давлатҳо, тағйироти сиёсӣ иҷтимоӣ ва маънавию ахлоқии ҷаҳони муосир ватандӯсти асил ба камол расидани насли ҷавон тақозои замон буда, тақвияту ташаккули шуури

миллии онҳо бояд ҷавҳари тарбияро ташкил диҳад. Эҳё ва гиромидошти забони давлатӣ, фарҳанги миллӣ, анъана, расму ойин ҷамоияти ҳамаҷагии онҳо бошад.

Вобаста ба ин, таҳқиқотҳои илмӣ ва асарҳои ба тарбияи ватандӯстӣ таълифнамудаи олимону донишмандони тоҷик ба вижа, асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” асосҳои назариявӣю методологии тарбияи ватандӯстиро инъикос намуда, дар рушди тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон нақши калидӣ дорад. Ин асар мазмунӣ кори тарбиявиро таҷмил дода, ба ташаккули ватандӯстии ҳонандагон мусоидат мекунад.

Ҳарчанд имрӯз дар мамлакат санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаву таҳкимбахши тарбия, аз ҷумла, тарбияи ватандӯстӣ ба мисли: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” ва Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстии ҷавонон қабул шудаву мавриди амал қарор гирифтаанд, таҳқиқи натиҷаҳои таҷбиқи санадҳои зикршуда, истифодаи осори ниёгон махсусан, асари бунёдии “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки то имрӯз меъёр, равиши ягонаи омӯзиши ин санадҳо ва осори зикршуда ҳадафмандона ба роҳ монда нашудааст.

Ҳамчунин аз ҷониби масъулони таълим ва тарбия роҳу воситаҳои ташаккули шуури миллии донишомӯзон низ пурра баррасӣ нагардида, метод восита ва шаклҳои тарбияи ватандӯстӣ дар ҷамоияти педагогии омӯзгорон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайяну пешниҳод нашудааст, ки ин ба бомарому мақсаднок сурат гирифтани қорҳои тарбиявӣ монеа эҷод карда, ба таври зарурӣ ба муайян нашудани ҳадафу вазифа, мазмуну шаклҳои тарбия боис мегардад.

Ҷиҳати ҳалли мушкилот ва бартараф намудани камбудҳои зикршуда, ба омӯзгорон пешниҳод менамоем, ки қорабиниҳои зерро зимни ҷамоият ва қорҳои тарбиявӣ мавриди амал қарор диҳанд. Аз ҷумла:

- дар чараёни тарбия муҳтаво ва моҳияти тарбияи маънавӣ, шаҳрвандӣ, ватандӯстӣ ва ҳарбӣ-ватандӯстиро ба шогирдон омӯзонанд, чунки дарки дурусти ин мафҳумҳо ҳисси шаҳрвандӣ, сифатҳои олии ҳештаншиносию ватандӯстии хонандагонро баланд бардошта, арҷ гузоштан ба мероси ниёгонро ба онҳо меомӯзонанд;

- аснои корҳои тарбиявӣ тарзу усули ҳифзи арзишҳои миллӣ ва арҷ гузоштан ба истиқлолу ваҳдати миллӣ, рамзҳои давлатиро ба хонандагон талқин намуда, бо ин роҳ дар ниҳоди онҳо ҳисси ватандориро баланд бардоранд;

- дар раванди чорабиниҳои тарбиявӣ шогирдонро ба мазмуну мундариҷа ва моҳияти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” ва Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстии ҷавонон шинос намоянд, то ки онҳо чун меросбари шоиста ва ватандӯсти асил тарбия ёбанд;

- бо мақсади ҷалби бештари хонандагон ба омӯзиши осори таърихӣ фарҳангӣ ва шинос намудани онҳо ба қаҳрамониву қорномаи ниёгон ба онҳо мутолиаи осори зикршударо талқин намуда, дар ин самт маҳфили чорабиниҳо доир кунанд;

- дар чараёни корҳои тарбиявӣ ғояҳои ахлоқӣ маънавию ба шогирдон омӯзонид, ба ин васила, дунёи маънавии онҳоро раванқ диҳанд;

- ҷанбаҳои педагогӣ ва асосҳои фаъолияти шаҳрвандиро ба шогирдон омӯзонид, ба ин васила ба рушди ахлоқи ҳамида дар ҷомеа мусоидат намоянд.

Ба андешаи мо, ҳамаи сифатҳои маънавие, ки дар санадҳои зикршуда баён шудаанд, аз ҷумлаи сифатҳои муайяни маънавии ҳатмие мебошанд, ки дар ҷамъият барои тарбияи инсон муҳим буда, дар мазмуни маълумот ифода шудаанд. Вобаста ба ин, маорифи миллӣ ва мактаби муосирро мебоҷад, ки дар чараёни таълиму тарбия ин сифатҳо ва арзишҳоро танҳо ба нафъи инсон ва давлату ҷомеа истифода карда, ба ин васила, маънавиёти наврасону ҷавононро рушд бахшанд, ватандӯстиашонро ташаккул диҳанд. Дар раванди таълиму

тарбия методологияро мавриди корбурд қарор диҳанд, ки ба азхуднамоии таъриху фарҳанги дирӯзу имрӯзи миллат мусоидат карда, пешрафти ҷомеаи тоҷикро дар замони муосир нишон диҳад ва ҳақиқати таърихро ба онҳо баён карда, бо ин роҳ, вазъи маънавию ахлоқии ҷомеаю таҳким ва бақои миллатро таъмин созанд. Ҳамчунин ифтихор кардан аз давлату давлатдорӣ ва аз корномаву қаҳрамоноҳои фарзандони фарзонаи халқро дар роҳи озодӣ ва пешрафти давлату миллат ба шогирдон талқин намуда, роҳҳои ватандориро ба онҳо омӯзонанд.

Бо баррасии масъалаи мазмуни тарбияи ватандӯстӣ ҳадаф ва вазифаҳои он дар раванди таҳсилоти муосир муайян карда шуд, ки барои донишҷуан назария ва амалияи тарбия ҳамчунин усули муосири тарбияи ватандӯстӣ ҳар як омӯзгорро мебояд, бештар ба масъалаи ташаккули тарбияи ватандӯстӣ таваҷҷуҳ намуда, бо ин роҳ, дар замири шогирдон меҳри Ватан, ифтихор намудан аз Ватани хешро парвариш диҳад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки феълан фаъолияти педагогии омӯзгорон дар ин самт нокифоя буда, навоарӣ ва такмилу инкишофи тарбияи ватандӯстии насли наврас кам ба назар мерасад, ки ба масъалаҳои зерин рабт доранд:

- ба таври зарурӣ мавриди баррасиву истифода қарор нагирифтани масъалаҳои тарбияи ватандӯстӣ дар шароити корҳои беруназсинфӣ;
- дар фаъолияти педагогӣ нокифоя истифода шудани воситаҳои илман асосноки педагогӣ, усул ва шаклҳои муосири тарбия.

Вобаста ба ин, ҷиҳати бартараф кардани камбудиҳои зикршуда омӯзгоронро мебояд, бо роҳи худомӯзӣ дониш, малака ва маҳорати касбиашонро такмил бахшида, дар фаъолиятҳои аз равишҳои муосиру муассир ва воситаҳои аз нигоҳи илмҳои педагогӣ асоснокшуда кор гиранд, ки машғулиятҳо ба хонандагон ҷолиб ва диққатҷалбкунандаву хотирмон бошанд, ба шогирдон мафҳуми Ватан, ватандӯст кист?, нишонаҳои ватандӯстӣ дар ҷиҳати меёбад?, ватандӯстӣ рӯкни асосии мафкураи миллии ва махсусан ваҳдатгароиро омӯзонанд ва онҳоро чун як насли худогоҳу хештаншинос ва

ватанхоҳ дар руҳияи меҳанпарастӣ тарбия намоянд. Мо бар он назарем, ки муҳаббати Ватан аз худшиносӣ манша гирифта, худшиносии миллӣ ба донишони осор ва таъриху фарҳанги гузаштагонанон робитаи амиқ дорад ва дар замони соҳибдавлатӣ муассисаҳои таълимиро мебояд ҳисси худшиносӣ ва ифтихори миллиро дар ниҳоди шогирдон афзун намуда, дӯст доштани Ватан ва муҳофизати марзу буми аҷдодиро дар қалби онҳо ҷой кунанд.

Ба ҳулосаи мо, “насли наврасро он тавре бояд тарбия намуд, ки онҳо худогоҳу худшинос ба камол расида, ҳимоятгари Ватани ҳеш ва сарватҳои маънавии он бошанд. Аз Ватан сарвату ғанимат наҷуста, ҳамеша андешаи ҳифз ва ҳимояи онро кунанд, нагузоранд, ки душманон миллитанонро парокандаву хароб намоянд ва молу мулкро ба яғмо баранд”.

Ин масъаларо Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2008) ба таври зерин баён кардаанд: “Вазифаи имониву муқаддаси ҳар як фарди бонангу номуси миллат-аз шаҳрванди оддӣ то корманди баландпояи мақомоти давлатӣ таблиғи бедории миллӣ, зиразию ҳушёрӣ сиёсӣ, ҳисси баланди ифтихори ватандориву ватандӯстӣ, густариши ғояҳои худогоҳиву худшиносии миллӣ ва муҳимтар аз ҳама, таҳкими Ваҳдати миллӣ мебошад”[93].

Пешвои миллат ҷиҳати инкишофи таҳкими тарбияи ватандӯстии насли ҷавон иқдомҳои наҷиб намуда, ба воситаи мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ онҳоро амалӣ месозанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” ва “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстии ҷавонон” маҳз бо ибтикори Президенти кишвар таҳияву қабул ва мавриди амал қарор гирифтааст, ки тамоми самтҳои асосии тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии ҷавононро муайян карда, як қадами устувор дар рушди тарбияи ватандӯстии насли ҷавон маҳсуб меёбад.

Вобаста ба ин, ҷавонони бонангу номуси Ватанро мебояд, ба қадри Ватан, миллат, арзишҳои миллӣ, рамзҳои давлатӣ ва дастовардҳои беназири таърихӣ худ расида, Истиқлолу озодӣ ва Ваҳдати миллиро чун гавҳараки ҷашм ҳифз намудаву дар бақояш камари ҳиммат бубанданд.

Ҳамин тавр, умдатарин вазифаи мактаби миллиро бояд тарбияи инсонӣ соҳибмаърифат, ҳудогоҳу ҳештаншинос, меҳанпараст, бунёдкору ояндасоз таъкил диҳад. Чунки дӯст доштани Ватан, муҳофизати таъриху фарҳанг ва сарватҳои маънавии он аз фаъолиятҳои ватандӯстона ба шумор рафта, талаботи замони муосир, аз руҳҳои асосии тарбияи насли имрӯзу оянда мебошад.

Чун мавзӯи таҳқиқот “Тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров” муайян шудааст, мебояд дар бораи наشري китоб, мазмунӣ асосии ҷаслу бобҳои он ва мавқеи тарбияи ватандӯстӣ дар асари мазкур маълумот дошт.

Ҳамин тариқ, мутолиа ва аз худ кардани мазмуну муҳтавои асари зикршуда на танҳо барои хонандагону омӯзгорон балки барои қулли мардуми тоҷик сарчашмаи муътамад и ҳудогоҳиву ҳудшиносӣ ва ватандӯстӣ маҳсуб ёфта, қорбурди он дар маҳфилҳову шабнишиниҳо, мизҳои мудаввар ва дигар ҷамъмадҳои мактабӣ ба мақсад мувофиқ буда, дар роҳи ватандӯст шудани наврасону ҷавонон нақши муҳим дорад. Чунки насли ҷавон ба ҳудшиносӣ ва эҳёву барқарор кардани хотираи таърихӣ ҳеш бештар ниёз дорад.

Бе омӯхтани ҷаслу бобҳои асар, надонистани мазмуну мундариҷаи он, ҷӣ гуна метавон ба қорномаи гузаштагони ҳуд дар роҳи озодиву истиқлол, ватандӯстӣю меҳанпарастӣ шинос шуд, ҳудогоҳу ҳудшинос қардид ва ифтиҳор аз таъриху фарҳанги миллати қуҳанбунёди ҳуд қард? Ба андешаи мо, ҳудшиносӣ аз номи қалқ шуруъ шуда, донистани таъриху фарҳанги миллӣ аз оинҳои он ба шумор меравад. Пас, ин масъала дар боби минбаъдаи диссертатсия муфассал баррасӣ меқардад.

БОБИ 2. “ТОЧИКОН”-И АКАДЕМИК БОБОЧОН ҒАФУРОВ ҲАМЧУН ОСОРИ ҒАРОНМОЯ ДАР ТАРБИЯИ ВАТАНДЎСТИИ НАСЛИ НАВРАС

2.1. Таърихи нашр ва мазмуни асосии фаслҳои китоби “Тоҷикон”

Омӯхтан ва донишони таърихи гузаштаи халқи худ яке аз роҳҳо, восита ва омилҳои худогоҳию худшиносӣ. Надонишони таърихи Ватану мардуми хеш маъноӣ бетарафӣ ба гузаштаре дорад. Агар ҳастии мардумро ба мисли дарахт ҳисобем, бешак, гузаштаи ӯ, ки дар қаъри замин фурӯ рафтааст, решаи ӯст. Дарахт бо ҳама баргу шох аслан аз реша ғизо мегирад. Миллате, ки гузаштаву таърихи худро наметонад ва ба он эҳтиром нагузошта, баҳри ҳифзаш намекушад, оянда надорад. Асари беаҳолии академик Бобоҷон Ғафуров “Тоҷикон” ба мисли дарахтест, ки решаи таърихӣ фарҳангии халқи барӯманди тоҷикро инъикос карда, қуҳанбунёдӣ миллати озода ро ба далелҳои амиқу барҷаста собит ва ояндаи дурахшони Тоҷикистонро бозгӯ мекунад. Яқин аст, ки миллатҳо таъриху сарнавишти худро аз таърих пайдо мекунад.

Муаррихи шинохта У. Ғафуров дар китобаш “Бобоҷон Ғафуров фарзанди фарзонаи миллат”.-Хуҷанд соли 1990 дар мавриди асарҳои Бобоҷон Ғафуров менависад: “Осори Бобоҷон Ғафуров зиёда аз 400 адад буда, дар ин миён асарҳои беаҳолии ӯ аз ҷумла: “Таърихи мухтасари халқи тоҷик”, “История таджикского народа в кратком изложении: С древнейших времен до Великой Октябрьской Социалистической революции 1917г.”, “Тоҷикон ва талошҳои таърихӣ онҳо барои озодии ватан”, “Очеркҳо аз таърихи тоҷикон ва Тоҷикистон”, “Тоҷикон”. Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. Китоби якум”, “Тоҷикон”. Охирҳои асри миёна ва давраи нав. Китоби дуюм”, “Давлатдорӣ тоҷикон дар асрҳои IX-XIV”, “Тадқиқи тамаддуни Осиёи Марказӣ”, “Робитаи таърихӣ Осиёи Марказӣ бо мамолики Шарқи араб”, “Ал-Форобӣ дар таърихи тамаддун”, “Тоҷикон ва талошҳои таърихӣ онҳо барои озодии Ватан” ва даҳҳои дигарро бо қамолӣ ифтихор метавон ном бурд” [27:С.-36].

Соли 1944 нашриёти давлатии назди Шурои Комиссарони Халқи Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон китоби Бобочон Ғафуров ва Н.Прохоров-ро бо номи “Тоҷикон ва талошҳои таърихӣ онҳо барои озодии ватан” (Очеркҳо аз таърихи тоҷикон ва Тоҷикистон) бо забони русӣ чоп кард.

Соли 2012 нашриёти “Адиб” ба ифтихори 21-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти аҳаммияти таърихӣ ва мақсади рӯшансозии талошу муборизаҳои халқи тоҷик баҳри озодӣ ва истиқлоли Ватани худ, гузаштаи пурғановати халқи тоҷик китоби мазкурро аз забони русӣ ба тоҷикӣ тарҷума намуда, пешкаши хонанда гардонид.

Аввалин маротиба асари Бобочон Ғафуров бо номи “Таърихи мухтасари халқи тоҷик” соли 1947 дар шаҳри Сталинобод дар Нашриёти давлатии Тоҷикистон ба забони тоҷикӣ чоп шуд. Ин асар қадами нахустин дар роҳи таълифи таърихи мукаммали халқи тоҷик ба шумор рафта, раҳнамои илми таърихшиносӣ дар Тоҷикистон берун аз он гардид. Аҳаммияти ин асар барои минтақа дар он буд, ки Бобочон Ғафуров зимни омӯзишу таҳқиқи таърихи тоҷикон таърихи дигар халқҳои Осиёи Миёнаро низ мавриди пажӯҳиш қарор дода, бо далелҳои раднопазир собит намудааст, ки дар ҳамаи самтҳо тоҷикон мавқеи ҳалқунандаву асосӣ доштанд. Бо ин кашфиёт ва таърихнигорӣ Бобочон Ғафуров тавонист фаҳмиши беасоси пантуркистонро дар минтақа ҷиҳати маҳдуд сохтани таърихи нахустбошандагони минтақа, яъне тоҷикон, дар доираи ҳудудии Тоҷикистон исбот намояд.

Баъдтар китоби мазкур солҳои 1949, 1952, 1955 дар шаҳри Москва бо забони русӣ нашр шуда, ҳар ҳафта ба он иловаҳо ва тағйирот дохил карда мешуданд. Ба ин асар олимони машҳури Шуравӣ ва пеш аз ҳама устод С. Айнӣ, сипас А. Ю. Якубовский, М. М. Дяконов, Н. А. Кисляков, С. П. Толстов ва олимону таърихшиносони ИМА, Олмон, Чехия, Ҳиндустон, Афғонистон, Покистон ва дигар кишварҳо баҳои баланд додаанд. Бобочон Ғафуров соли 1952 бомуваффақият рисолаи докториро дифоъ кард. Маҳз дар ин солҳо чанд маҷмуа зери назари ӯ чоп шуд ва як гурӯҳ аспирантҳо таҳти роҳбарии ӯ диссер-

татсияҳои худро ҳимоя карданд.

Бобочон Ғафуров бо ҳамроҳии академик Б.А. Литвинский чилди якум ва бо ҳамроҳии А.М. Беленитский чилди дуюми китоби мазкурро таҳрир намуда, минбаъд корро дар ин самт давом дод ва ниҳоят соли 1963-1965 китоби “Таърихи халқи тоҷик” дар се чилд ва панҷ китоб ба нашр расид. [26:С.-94].

Бобочон Ғафуров таҳқиқоти мунтазами ҷамъбастии ҳешро дар шоҳасараш бо номи “Тоҷикон” инъикос намудааст. Ин асар таърихи халқи тоҷикро аз замони қадим то ғалабаи Инқилоби Октябр, дар натиҷа соли 1972 бо ворид намудани тағйиру иловаҳо асари ҷомеи “Таджики”, “Древнейшая, древняя и средневековая история” ба забони русӣ дар нашриёти “Наука”-и шаҳри Маскав ба теъдоди 10 ҳазор нусха ба чоп расид. [25:С.-31].

Соли 1977 бо забони ҷопонӣ ва соли 1978 дар Варшава бо забони полякӣ ба таъъ расидааст.

Соли 1984 муаррихи шинохтаи Афғонистон профессор Ҷалолиддин Сиддиқӣ китоби “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуровро аз рӯйи китоби якуми ҷопи Душанбе бо ҳуруфи арабӣ баргардон намуда, дар Кобул ба нашр расонидааст. Ин асар бо забони англисӣ дар Деҳлӣ низ ҷоп шудааст. [25:С.-32].

Рӯзноманигори варзидаи узбек Ҳасан Бердикулов бо таъъ ба забони русии асар китоби “Тоҷикон” -ро дар ду чилд 1523 саҳифа бо забони узбекӣ тарҷума карда, дастраси халқи узбек намудааст [26:С.-33].

Зикр мегардад, ки қисми аввали асари мазкур соли 1983 ва қисми дувуми он соли 1985 ба забони тоҷикӣ тарҷума ва нашр шудааст [27:С.-29].

Соли 1985 ҳайати сарредаксияи адабиёти Шарқи нашриёти “Наука”-и Москва асарҳои мунтахаби академик Бобочон Ғафуровро дар як чилд нашр кард[25:С.-17].

Муаррих Усмонҷон Ғафуров дар китобаш “Равшангари таърих (бахшида ба 80-солагии зодрӯзи Бобочон Ғафуров)”. -Душанбе, “Ирфон” -1990 дар мавриди нашр ва теъдоди китоб андешаашро ба таври зайл баён кардааст:

“Муҳаррири китоби “Тоҷикон”-и академик Б. А. Литвинский пеш аз нашри асар дар хусуси теъдоди китоб ва номи асар ақидаи худро ба муаллиф Бобочон Ғафуров ба таври зерин изҳор намудааст: “Зери мафҳуми тоҷик ман этнографияро мефаҳмидам ва хостам номи китобро тағйир диҳем. Аммо Бобочон Ғафуров исбот кард, ки ин тавр нест ва бо далелҳои мӯътамад маро конеъ гардонд. Дар масъалаи дуоим ҳақ бар чониби ман буд. Ман теъдоди китобро 50 ҳазор муқаррар кардам ва Ғафуров исрор мекард, ки аз 10 ҳазор зиёд нашавад. Чаро? Аз он ки китоб дар дуқонҳои китоб зери ғубор хобад, даст ба даст гардад беҳтар аст. Ҳақ будани ман нахуструзи бо ба фурӯш расидани китоб исбот шуд. “Тоҷикон” - ро дар ягон маркази китобфурӯшӣ ба осонӣ пайдо кардан мумкин набуд. Ҳазорон муштоқони ин китоб ҳам аз мардуми Шуравию ҳам хориҷӣ, бо ташриф, занги телефон ва мактубҳои худ Бобочон Ғафуровро ва ҳам маро ором намегузоштанд” [25:С.-47].

Дар даврони истиқлоли давлатӣ “Тоҷикон” бо теъдоди зиёд солҳои 1998, 2009, 2010, 2011 нашр шуда, соли 2011 ба забони англисӣ ба таърифи расидааст [25:С.-38].

Зикр мегардад, ки бо дастгирии бевоситаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2020 ба муносибати 30-солагии Истиқлоли давлатӣ китоби “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров дар асоси тарҷумаи тоҷикии солҳои 1983 ва 1985 бо номи “Тоҷикон” (таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав) аз нав ҷоп шуд [34].

Дар асари мазкур таърихи қуҳани халқи тоҷик аз замони қадим то имрӯз бо дилҳои раднашавандаи таърихиву фарҳангӣ ва забонӣ таҳқиқу таҳлил ва таркиб шудааст, ки қадимтарин ва падидаи нав дар илми таърихшиносӣ маҳсуб меёбад. Муаллиф дар ин асар, пайкараи зиндаи таърихро бо тамоми талабот ва меъёру далелҳои инъикос кардааст.

Бо нашри асари “Тоҷикон” номи Бобочон Ғафуров дар таърихнигорӣ ватанию ҷаҳонӣ машҳур гардида, мақоми аллома ва нобиғаи илму сиёсатро гирифт. Имрӯз барҳақ метавон гуфт, ки ин асар натиҷаи ҷамъбасти тамоми

тадқиқоте мебошад, ки то ибтидои солҳои 70-уми асри XX дар илми ховаршиносии ҷаҳон ба даст омада буд. Бобочон Ғафуров зимни ин асар танҳо манзараи таърихи тасвир накарда, балки тарҳи таърих, пайкари зиндаи онро бо тамоми мураккабии муҳолифатҳояш нишон додааст.

Қобили зикр аст, ки рӯйи кор омадани асари ҷомеи Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ҳама гуна муҳолифатҳои таърихӣ-этникии халқҳои Осиёи Миёнаро инкор намуда, соҳиби мероси таърихӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ будани тоҷиконро собит кард. Ва аз ҳамин рӯ, ин асари муқаррарӣ набуда, асарест, ки таърихи чандҳазорсолаи халқро баён мекунад, ки роҳи дуру дарозро тай намуда, қариб дар ҳар як марҳилаи таърихӣ барои ҷисман зинда мондан, барои осори маданияшро ҳифз намудан, барои ҳаққу ҳуқуқи маънавияшро барқарор намудан пайвасти мубориза бурдааст.

Мазмуну муҳтавои китоби “Тоҷикон”-ро ғояҳои дӯстии бародаронаи халқҳои ин минтақа фаро гирифтааст, дар он умумияти сарнавишти таърихӣ онҳо инъикос ёфтааст. Бобочон Ғафуров дар саҳифаҳои нахустини китоби худ махсус таъкид менамояд, ки “...омӯзиш ва таҳқиқи таърихи тоҷикон, саҳми ба худ хоси мустақилонаи онҳо ба ганҷинаи умумии тамаддуни башарӣ бо омӯзиш ва таҳқиқи таърихи ҳамаи халқҳои Осиёи Миёна, бо ошкор намудани он чи ки онҳоро муттаҳид сохтааст, алоқаи ҷудонашаванда дорад. Дар асоси чунин омӯзиш решаҳои амиқи таърихӣ ҳамкориҳои бародаронаи халқҳои Осиёи Миёнаро муайян кардан имконпазир хоҳад шуд” [34: С. -19].

Бобочон Ғафуров маънидод намудаву исбот кардааст, ки “...таҳқиқи таърихи халқи тоҷик барои фаҳмидани манбаъҳои робитаҳои анъанавии халқҳои Осиёи Миёна мадад мерасонад” [34: С.-19].

Мо аз он меболем, ки номи устод Бобочон Ғафуров ҳамчун муаррихи барҷаста дар саҳифаи илми таърихнигории ватанию ҷаҳонӣ бо ҳарфҳои заррин сабт шудааст.

Ҳамин тавр, муайян карда шуд, ки асари мазкур шуруъ аз соли 1944 зиёда аз 16 маротиба мавриди нашр қарор гирифтааст. Махсусан, дар даврони

Истиқлоли давлатӣ ин асар 5 маротиба, аз ҷумла, солҳои 1998, 2009, 2010, 2011 ва билохира соли 2020 бо ташаббуси Роҳбари давлат аз нав ба таърифи расида, ба ҳар як оилаи тоҷик роӣгон тақдир шудааст.

Мазмун асосии фаслҳои китоби “Тоҷикон”

Асари илмӣ, таърихӣ ва бунёдии “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров бо ташаббуси бевоситаи Сарвари давлат ҷиҳати ошноӣ пайдо кардан ба гузаштаи пурифтихори халқи тоҷик ва баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллӣ аз нав дар ҳар як ҷилд ва шаш фасл интишор шуд.

Ин шаш фасл таърихи ҷандҳазорсолаи халқи тоҷикро фаро гирифтааст. Ба навиштаи бештари донишмандон фаслбандии китоб вобаста ба ниёзи талаботи онрӯзаи ҷомеаи Шуравӣ ва методологияи марксистии таҳқиқи таърих шакл гирифтааст. Ҷуноне маълум аст, фаҳмиши синфӣ таърих ва муборизаи синфӣ дар меҳвари таълимоти марксистӣ ҷойгир буд. Тавре ишора гардид, шоҳасар аз 6 фасл 21 боб ва 70 зербоб, тавсифи сарчашмаҳо, монография, мақолаҳо, сарчашмаҳо, рӯйхати ихтисораҳо, феҳристи ашхос, феҳристи номҳои ҷуғрофӣ ва топографӣ, феҳристи номҳои этникӣ, тарҷимаи ҳоли Бобочон Ғафуров- Қаҳрамони Тоҷикистон ва тавзеҳот, ҷамъ 976 саҳифа иборат буда, фаслу бобҳо мазмунӣ зеринро доранд.

Аз ҷумла, **фасли якуми китоби “Тоҷикон”**, “Соҳти ҷамоати ибтидоӣ ва заволи он дар сарзамини Осиёи Миёна” ном дорад. Соҳти ҷамоати ибтидоӣ дар баёни форматсионии марксистӣ ҳар ҷизи маъмул ва ҳатмӣ буда, тамоми китобҳои таърихи халқи собиқ Шуравӣ бар ин поя нигошта мешуданд. Ин даврано муаррихон давраи тотатрихӣ ҳам меномиданд. Мафҳуми мазкур аз асри XIX ба илмӣ ворид гардид [34:С.-34-37].

Боби якуми ин фасл “Ҷамоати ибтидоӣ дар Осиёи Миёна” ном дорад. Дар баҳши аввали он нахустин марҳилаи асри санг- палеолитро муаллиф ба баҳсу баррасӣ кашида, дар бораи ҷойгоҳи ин марҳила дар Осиёи Миёна ва муҳимтарин кашфиёти марбут ба ин давра маълумот додааст. Бузургтарин муҳаққиқони ин марҳила дар Осиёи Миёна А.П.Окладников ва В.М.Ранов ба

шумор мерафтанд. Академик Бобочон Ғафуров дар хусуси монандии ашён ёфтшудаи Аврупо ва ҳудуди Туркменистон муҳокима ронда ба хулосае мерасад, ки ин далели раднопазири қадимӣ будани сарзамини аҷдоди тоҷикон ва ғахвораи тамаддуни инсоният будани Осиёи Миёна мебошад [34: С.-41-45].

Дар хусуси осори палеолити миёна дар ҳудуди Осиёи Миёна муаллифи китоби “Тоҷикон” бар ин бовар буд, ки пайдо шудани масканҳои одамони ин давра дар ҳудуди Ўзбекистон ва Тоҷикистон назари донишмандони ҷаҳонро тағйир дод. Ғори Тешиктош кашфиёти бузурге буд, ки нигоҳи донишмандон ба Осиёи Миёнаро дигаргун кард. Монанд будани маданиятҳои ҳудуди Осиёи Миёна бо Осиёи Шарқӣ дар давраҳои минбаъдаи таърих низ ба мушоҳида расидааст.

Дар идомаи китоб марҳилаи барои таърих муҳими ташаккули инсони имрӯза ё *Homo sapiens*, ки ба қавли устод Бобочон Ғафуров, ба 40-35 ҳазор сол қабл мерасад, баррасӣ гардидааст. Дар ин қимат истехсоли дастаҷамъӣ ё коллективонӣ бо тақия бар идеологияи замони Шуравӣ дарҷ гардида, тавсифи истехсоли оташ, сохти нахустин манзилҳо ва ривочи шикор мароқангез мебошад. Русуми дафни инсонҳо ва пайдо шудани дину ойинро муҳаққиқи ин давра, академик А.П. Окландинков ба ҳамин давра мансуб медонад [90: С.-56].

Осори давраи санги миёна (мезолит ва неолит), ба ақидаи Б.Ғафуров дар ҳудуди Осиёи Миёна, аз ҷумла, Тоҷикистон хеле зиёд ба даст омадааст, ки намунаи он бозёфтҳо дар Норақ, Тутқавул ва Обикиик мебошанд [34: С.-34-35].

Ёдгориҳои асри нави санг, ки ҳамроҳ бо муҷассамаҳои гилин аст, намунае аз пайдо шудани эътиқоду ойин дар байни сокинони қадимаи Осиёи Миёна мебошад.

Қадимтарин тасвирҳои рӯйи санг ё ба табири дигар, петроглифҳо аз назари устод Б. Ғафуров, инъикоси рӯйдодҳои муҳими он рӯз, яъне шикор

мебошад. Инсонҳо меҳостанд ҳолати худро тасвир кунанд. Ин ки ҳазор сол қабл устод Рӯдакӣ фармуд, инсонҳо дар ҳар замоне рози донишро баён карда, дар санг ҳам менавиштанд (то ба санг андар ҳаме бингоштанд), ишора ба ҳа-мин воқеият мебошад.

Марҳилаи баъдии тараққиёти инсоният, ки ба асри биринч марбут аст, аз назари муаллифи “Тоҷикон” ҳамчун асри падарсолорӣ ё падаршоҳӣ доништа мешавад. Муҳимтарин дастоварди ин давра бештар ғаштани аҳамияти зироаткорӣ ва кам шудани шикор мебошад. Вучуди каналҳои обёрӣ, ки дар ҳудуди Хоразм пайдо шудааст, ба андешаи донишмандон нишоне аз тараққии инсоният ва пешрафти ҷомеа буд. Дар бахши тавсифи ноҳияҳои муҳими Осиёи Миёна, ё ба таъбири дигар ҷуғрофияи таърихӣ ин сарзамин нахуст аз ҳудуди Туркменистон, ки бештарин бозёфтҳо ба даст омаданд, ном бурда мешавад. Ин сарзамин, хусусан Туркменистони Ҷанубӣ мутамаддинтарину мутараққитарин минтақа эътироф мешавад. Дар ин замина нақши академикҳо В.М.Массон ва А.В.Массон хеле назаррас мебошад. Бостоншиноси барҷаста В.М.Массон монандии ёдгориҳои Осиёи Миёна бо сарзамини Байаннаҳрайнро мисол оварда, муаллифи китоби “Тоҷикон” -ро ба фикру андешае меоварад, ки дар миёни мардуми ин тамаддунҳо робитаи наздик барқарор будааст.

Дар идомаи ин фасл Бобочон Ғафуров дархусуси таркиби наҷодии Осиёи Миёна суҳбат карда, умумияти ориёӣ ва ҳиндуэронии аҳли минтақаро махсус таъкид мекунад. Дар ин қисмат муҳаққиқ бо овардани далелҳои забоншиносӣ ва асотирӣ умумияти халқҳои ориёӣ ва ҳиндуэрониро собит месозад. Наздик будани асотирӣ ҳиндӣ ва эронӣ дар масъалаи инсонҳои нахустинро ҳамчун далели ҳешии ақвом ба шумор меоварад. Чунин фикрронӣ аз нигоҳи тарбиявӣ аҳамияти хеле бузург дорад. Зеро инсонҳоро ба маншаи ягона ва ҳешиву пайвандӣ даъват мекунад. Масъалаи кӯчидани қабिलाҳо ва нақши онҳо дар ташаккули халқҳои олам яке аз масъалаҳои калидӣ дар илм доништа мешавад. Дар ин масъала бо муҳаққиқони ватаниву

хориҷӣ баҳс карда, Бобочон Ғафуров ақидаи аз ҳудуди Эрон ба Осиёи Миёна кӯчида омадани тоифаҳои эрониро қотеъона рад мекунад. Ин далел барои бумӣ нишон додани аҷдоди тоҷикон аст, ки дар осори Президенти ҷумҳурӣ низ инъикос ёфтааст[99: С.-37].

Боби дуввуми фасли аввал дар хусуси тоифаҳои шарқи эронии Осиёи Миёна баҳс мекунад. Яке аз қисматҳои муҳими он тавсифи ҷомеаи Осиёи Миёна бар асоси китоби муқаддаси Авесто мебошад. Яке аз масъалаҳои асосӣ зодгоҳи Зардушт ва ҷойи суруда шудани матнҳои он мебошад. Тавсифи ҷамъияти Осиёи Миёна бо далелҳои забоншиносӣ таърихӣ нишон дода шуда, масъалаи хеле муҳим-пайдо шудани давлат матраҳ мегардад. Даъват шудан ба ҳаёти осоишта, ки дар Готҳо тасвир шудааст, ба ақидаи муаллифи китоби “Тоҷикон” наҷот аз торочу ғоратгарии даври қаблӣ аст, ки бо падид омадани давлат аз байн меравад [34: С.-66-76].

Қисмати хеле муҳими ин фасл пайдо шудани нахустин давлатҳо мебошад. Бар пояи осори хаттӣ Хоразм, Суғд ва Бохтар нахустин давлатҳо шумурда шудаанд. Таҳқиқоти солҳои охир вучуди давлатҳои дигар ва муқаддамтар аз инҳоро, ки қаблан асотир доништа мешуд, собит намудааст[140: С.-64].

Бобочон Ғафуров бо назарияи донишмандони замони худ дар хусуси давлатҳои аввалия ошно гашта, дар як замон вучуд доштани қабилаҳои зироаткори муқимӣ ва бодиянишини чорводорро, ки аз як наҷод-эронӣ буданд, таъкид мекунад. Қисмати ниҳоии фасли якум бо баёни ойини зардуштӣ ва нақши муассири он дар ҳувияти тоҷикон ба анҷом мерасад.

Ба эътирофи бештари муҳаққиқони муосири педагогика дин ба унвони омили муассир дар раванди омӯзиши инсон будааст. Аз ҷумла, ойини зардуштӣ барои донишу хирад аҳамияти бисёр қоиш шуда, маздопарастонро ба таълиму тарбият фаро хонда, ҳатто фариштае ба номи Чисторо барои омӯзиш таъйин намудааст. Ҳамчунин дар Вандидот, дигар бахши Авесто, омадааст, ки “агар шахси бегона ё ҳамкеш ё бародар ё дӯст барои таҳсили

хунар назди шумо омад, ўро бипазиред ва он чӣ хоҳад, бад-ӯ биёмӯзед”.

Дар китоби Динкард, дигар китоби зардуштиён, омадааст: “Тарбиятро бояд монанди зиндагонӣ муҳим баршумурд ва ҳар кас бояд ба василаи парваришу фаро гирифтани ва хондану навиштан худро ба пойгоҳи арҷманд расонад”. Дар Пандномаи Зардушт низ меҳонем, ки ӯ ба пайравони хеш фармуда буд: “ба фарҳанги хосторӣ кӯшо бошед, чӣ фарҳанг тухми донишу хирад ва хирад раҳбари ҳар ду ҷаҳон аст”. Ҳамин тавр, аҷдоди тоҷикон ба марҳилаи нави таърихӣ-ҷомеаи ғуломдорӣ шомил мешаванд, ки дар фасли дууми китоби “Тоҷикон” дар ин хусус маълумот дода мешавад.

Фасли дууми китоби “Тоҷикон”, “Аҷдоди тоҷикон дар давраи таракқиёти муносибатҳои ғуломдорӣ” ном дорад. Дар ибтидо пайдо шудани нахустин қудрати ҷаҳонӣ ё империя-давлати Ҳахоманишӣ баён карда мешавад. Устод Бобочон Ғафуров бар асоси идеологияи замони Шуравӣ Куруши Кабир ва шӯҳрони ҳахоманиширо ҳамчун истилогарони Осиёи Миёна тасвир кардааст. Ин бинобар тақозои он давра сурат гирифта, бо консепсияи навини таърихи тоҷикон муҳолифат дорад. Зеро тавре Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар мақолаи худ қайд кардаанд, “Курушро мо, тоҷикон, ҳамчун шӯҳаншӯҳи тамаддуновар ва наҷотбахшу муттаҳидкунандаи халқҳои ориёӣ мешиносем”[139: С. -32].

Фарҳанги моддӣ ва маънавии ин давраро муаллиф бар пояи бозёфтҳои бостоншиносӣ таҳқиқ карда, махсусан, аз “Дафинаи Амударё” ёдовар мешавад, ки аз ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон пайдо шудааст[34: С.-103].

Марҳилаи истилои Эрону Осиёи Миёна аз тарафи Искандар ва муборизаи аҷдоди халқи тоҷик бар муқобили истилогарони юнониро Бобочон Ғафуров бештар бар асоси манбаъҳои юнонӣ ва румӣ навиштааст. Ба ақидаи ӯ, воридшавии Осиёи Миёна ба таркиби давлати юнониҳо ҳаёти мардуми ин сарзаминро беҳ накард. Зулму ситами юнониҳо сабаби сар задани шӯришҳои зиёд гардид, ки дар марҳалаи баъдӣ таҷассум ёфтааст.

Устод Бобочон Ғафуров ба ин давраи таърихӣ алоқаи зиёд нишон дода,

китоби дигаре низ навиштааст.

Дар харобаҳои давлати Искандар чанд давлат падид омад, ки дар идораи баъзе аз онҳо ачдои тоҷикон нақши асосӣ доштанд. Дар китоби “Тоҷикон” ба таърихи ду давлат-давлати Юнону Бохтар ва Порт ё Ашкониён аҳаммияти махсус дода мешавад. Муаллиф бар ин бовар буд, ки давлатҳои навбунёди Юнону Бохтар ва Порт бо вучуди ҳамсарнавишт будан, миёни ҳам ихтилоф ва ҷанг доштанд, ки имкон надод, яқоя ба мубориза бархоста, истиқлол ба даст оваранд. Дар ин росто, аз сарзаминҳои Осиёи Миёна Хоразм зарари кам дида, дар асри II пеш аз милод ҳамчун давлати соҳибхатиёр ва тавоно ба шумор мерафт [34: С.-129-152].

Дар асар ба яке аз марҳалаҳои хеле муҳими таърихи байналмилалӣ-ҷанги Порт ва Рум махсус ишора мешавад. Хулосаи Бобочон Ғафуров аз ин ҷанг он аст, ки “муҳимаш ҳамин ки дар асри I пеш аз милод Порт душмани тавоноии Рим буд ва лашкари портҳо борҳо лашкари римиёноро торумор кард”[34: С.-160-165].

Дар китоб ба яке аз давлатҳои хеле бузург дар Осиёи Миёна ва Ҳиндустон, давлати Кӯшониён аҳаммияти махсус дода шудааст. Дар ин қисмат, хусусан, ба маълумоти сиккашиносӣ таъия карда мешавад. Зеро сарчашмаҳои ҳаттӣ дар бораи Кӯшониён маълумоти ночиз медиҳанд. Инчунин дар хусуси бинокорӣ ва меъмории ин давра, рушди тиҷорату бозаргонӣ маълумот дода мешавад. Маълумоти ин давра бо зикри ҳунару санъат ва дину ойин ҷамъбаст мешавад.

Фасли сеюми китоби “Тоҷикон”, “Пайдоиши муносибатҳои феодалӣ дар Осиёи Миёна” номида шудааст. Ин фасл бо баёни таърихи сиёсии давлати қудратманди Сосониён сар мешавад. Дар бораи Сосониён дар Эрон ва кишварҳои Аврупо осори зиёде навишта шудааст, ки муҳимтарин таҳқиқот то кунун китоби донишманди аврупоӣ Артур Кристенсен шумурда мешавад. Дар қатори Сосониён инчунин сарнавишти дигар халқҳои эронитабор, аз ҷумла, Кидориён, Хиёниён ва Ҳайтолиён низ баён мегардад, ки фа-

зои комили этникии ҳамин давра ва ҳамин минтақаро муайян мекунад.

Сосониён марҳалаи хеле муҳимми таърихи Эрону Осиёи Миёна ба шумор рафта, давраи болоравии ҳаёти фарҳангӣ ва илмӣ мебошад. Дар рӯзгори Сосониён созмони омӯзишу тарбияи инсонҳо дар се хонавода, мадраса ва оташкада ба роҳ монда мешуд. Артур Кристенсен дар асари “Эрон дар замони Сосониён” бар пояи ахбори манобеи муътабар саргузашти ғуломеро овардааст, ки аз он метавон тафсили омӯхтаҳои ӯро донист ва бар чигунагии низоми омӯзишии аҳди Сосониён бохабар шуд. Ин ғуломро сарпарастонаш дар синни муайян ба мадраса бурда, қабл аз ҳама, мизони огоҳӣҳои динии ӯро бар пояи Авестову Занд тақвият бахшидаанд. Сипас ин ғулом адабиёт, таърих ва суханвариро омӯхтааст. Ҳамзамон ба тарбияи бадании ғулом ҳиммат ғумошта, ӯро аспсаворӣ, тирандозӣ ва дигар русуми муборизаву пайкор аз қабилӣ найзабозӣ ва истифодаи табарзин омӯзониданд. Дар марҳилаи баъдӣ ғуломро бо ҳунари мусиқиву суруд ошно месозанд. Сипас фанни ситорашиносӣ ва бозии шатранҷро ба ӯ меомӯзонанд[34: С.-223-228].

Давраи вуруди туркҳо ба Осиёи Миёна низ аз мадди назари Бобочон Ғафуров берун намондааст. “Туркҳо бо ворид шудан ба Осиёи Миёна бо Ҳайтолиён ҷангҳои саҳт карда, дар якҷоягӣ бо Сосониён ба ҳукумати Ҳайтолиён, ки муддате Эронро низ шикаст дода буданд, поён бахшиданд. Ин шикаст барои мардуми минтақа хеле оқибатҳои бад дошт, зеро тавре академик Бобочон Ғафуров бар пояи як сарчашма навиштааст, туркҳо ҳамаро «ба ғорат бурданд ва ба авлодҳо қирон омад»[34: С.-246-248].

Қисмати муҳимми ин фасл инчунин баррасии синтези туркҳову Осиёи Миёна аст, ки дар таърихи минтақа таъсири босазо гузоштааст. Ин қисмати асар бо хулосаи зерини муаллиф ҷамъбаст мешавад: “Туркҳое, ки ба Осиёи Миёна омада монданд, дар ҳаёти динии мардумони кишвар ва дар офариниши сарватҳои маданӣ ғаёлона ширкат варзиданд ва баробари мардуми маҳаллӣ офаридгори ҳақиқии он сарвати маданӣ шуданд, ки насибаи

тамоми халқҳои Осиёи Миёна мебошад”[34: С.-254].

Муаллифи асар дар ин бахш Тахористонро аз муҳимтарин минтақаҳои ташаккули халқ ва давлати тоҷикон муайян карда, боби алоҳидаро ба он бахшидааст. Бобочон Ғафуров вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Суғдро дар асрҳои VI-VII равшан намуда, хусусан, ҳаёти фарҳангӣ ва адабиёту суннатҳо бар асоси сарчашмаҳои арманӣ, арабӣ, суғдӣ ва ахбори бостоншиносӣ муфасссал баён кардааст. Хатту савод дар миёни суғдиён низ хеле боарзиш будааст. Бозёфтҳои кӯҳи Муғ ва дигар катибаҳову номаҳои суғдӣ, ки аз ғўшаву канори олам ба даст омаданд, ин ҳақиқатро собит менамоянд. Дар вақти ҳафриёти Панҷакенти қадим дар қатори садҳо осор, намунаҳои хатту тариқи омӯхтани хатту савод ҳам пайдо гардид, ки гувоҳи роиҷ будани омӯзиш дар миёни суғдиён будааст. Бостоншиноси тоҷик Абдулло Исроқов соли 1965 дар арки Панҷакент бори нахуст алифбои суғдиро пайдо кард, ки аз 28 ҳарф иборат буд. Дар танаи хуме, ки ба даст омад, алифбо ва машқи хат дарҷ ёфта буд. Академик Бобочон Ғафуров таърихи ҳафриёт ва муҳимтарин дастоварди онро, ки пайдо гаштани алифбои суғдӣ буд, басо дилнишин баён карда, аз ин бозёфт боифтихор ҳарф мезанад. Сипас онро бо гуфтаҳои сайёҳи маъруфи чинӣ Сюан Сзан, ки як қарн пеш аз хароб гаштани Панҷакент ба ин ҷо омада, аз як суғдӣ дар бораи алифбо суол карда буд, қиёс мекунад. Бобочон Ғафуров манбаи иттилои Сюан Сзанро “суғдии босавод” меномад ва бо қотеият изҳор медорад, ки саводомӯзӣ дар миёни суғдиҳо ривож доштааст[34: С.-257-258].

Ин бозёфтро донишманди тоҷик як таҳаввули ҷиддӣ дар шинохти фарҳанги тоҷик медонад. Дар ҳар сурат, мавҷудияти алифбои суғдӣ гувоҳи равшани ривочи ниҳодҳои омӯзишӣ дар миёни аҷдоди тоҷикон дар асрҳои VI-VII мебошад [81: С.-107].

Инчунин вазъи дигар минтақаҳо, аз ҷумла Истаравшан ва Фарғона низ баён гардидааст, ки дар он сиёсат, иқтисод ва фарҳанги минтақаҳо тасвир шудааст. Қисмати хотимавии ин фасл ба вазъи иҷтимоии Осиёи Миёна дар

остонаи ҳамлаи арабҳо бахшида шудааст.

Фасли чоруми китоби “Тоҷикон”, “Осиёи Миёна дар давраи тараққиёт ва устуворшавии сохти феодалӣ” ном дорад. Дар оғози ин фасл ба пайдоиши ислом дар Арабистон ва лашкаркашии арабҳо пардохта мешавад. Ҷараёни шикасти давлати Сосониён ва ҳуҷум ба Осиёи Миёна бар асоси сарчашмаҳои таърихӣ, аз ҷумла, сарчашмаҳои арабӣ ва форсӣ нигориш ёфтааст. Истилои Эрон, Хуросон ва ба дунболи Вароруд боис шуд, ки низоми сиёсӣ ва авзонӣ фарҳангии ин минтақаи густарда ба тадриҷ тағйир пазирад. Бобочон Ғафуров перомуни паёмадҳои ба хилофати араб тобеъ шудани сарзамини тоҷикон мулоҳиза ронда, менависад, ки “маъмурони сосонӣ аён ашрофи динӣ ва ғайридинии маҳаллӣ дар Эрон Осиёи Миёна зулмро ба кишоварзону ҳунармандон раво медиданд. Ин буд, ки оммаи мардум дар ибтидо ҳукумати хешро дар мубориза бар алайҳи аъроб пуштибонӣ накарданд». Сипас муаллиф таъкид мекунад, ки шиорҳои баробариву озодие, ки ислом ваъда карда буд, таваҷҷуҳи мардумро ҷалб мекард. Ҷаҳонбинии воҳиди динӣ, яъне мусулмонӣ, равобити наздику муттасили мардумони як қаламрав ва тамаддуни муштаракро ба миён овард” [34: С.-341-354]. Тамаддуни хилофат, ки мардуми тоҷик низ дар офаридани он нақш доштанд, ба андешаи Бобочон Ғафуров, нисбат ба тамаддуни Аврупои ҳамзамони он дар сатҳи болотаре қарор дошт.

Саҳифаи хеле муҳими ин фасл муборизаи озодихонаи аҷдоди тоҷикон дар баробари истилогарони араб аст, ки Бобочон Ғафуров дар мисоли мудофияи Самарқанд, иттиҳоди минтақаҳои тоҷикнишин, шӯриши Деваштич, нақши тоҷикон дар ҷанги Умавиёну Аббосиён, Абумуслим, Сумбоди Муғ, Муқаннаъ ва ғайра тасвир ёфтааст.

Яке аз саҳифаҳои муҳими таърихи тоҷикон таъсиси давлатҳои миллӣ мебошад, ки дар китоби “Тоҷикон” ба он аҳамияти махсус дода мешавад. Нахуст дар бораи сулолаҳои Бармакиён, Саффорӣён ва сипас муфассал дар хусуси давлатдории Сомониён баҳс карда мешавад. Ин сулолаҳо бо навбат

заминаҳои таъсису шукуфоии давлатдорӣ ва илму фарҳанги онро муҳайё карданд. Бояд гуфт, ки устод Бобочон Ғафуров беш аз ҳама ба таърихи Сомониён таваҷҷуҳ дошта, сад саҳифаи китобро ба он бахшидааст. Хусусан, илму фарҳанги ин давра муфассал баён шудааст. Дар хусуси тараққиӣ шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд, Нишопур, Ҳулбук, Ҳирот, Балх, Марв ва ғайра маълумоти ҷолиб дода мешавад. Дар ҳамин давра садҳо мадраса, ки ҳамчун ниҳоди омӯзишӣ ба шумор мерафт, бунёд ёфтааст. Муҳаққиқи тоҷик С. Муллоҷон таъкид кардааст, ки ба ғайр аз мадрасаҳо дар замони Сомониён инчунин маконҳои дигаре низ вуҷуд доштанд, ки яке аз онҳо Хонаи уламо буд [81: С.-87].

Дар ин бахш тамоми паҳлуҳои ҳаёти замони Сомониён инъикос ёфтааст. Бобочон Ғафуров сипас ба таърихи давлатҳои Қарохониёну Салҷуқиён, Ғазнавиёну Хоразмшоҳиён ва давлати тоҷикии Ғуриён пардохта, онро ҳамчун идомаи давлатдорӣи Сомониён мешуморад. Ивазшавии сулолаҳои ҳукуматгар маънои комилан тағйир ёфтани низомии давлатдориро надишта, суннатҳои давлатдорӣи тоҷикро идома додаанд. Вобаста ба ин, муаллифи асар дар бораи илмомӯзии яке аз чехраҳои барҷастаи илму фарҳанги асрҳои миёна Абурайҳони Берунӣ чунин навиштааст: “Берунӣ тамоми умри худро барои аз худ кардани дониш сарф намуда, ғайр аз чашнҳои Наврӯзу Меҳргон дигар ҳама вақт машғули корҳои илмӣ будааст”[34: С.- 488].

Ҳукумати дигаре, ки дар китоб муфассал инъикос ёфтааст, Салҷуқиён мебошад. Ин иттиҳод, ба андешаи Бобочон Ғафуров, аз чанд қабилҳои туркману оғуз таркиб ёфта буд. Дар ин давра озодии фикру баён ва ақида маҳдуд шуда, пайравони ақаллиятҳои мазҳабӣ, аз ҷумла, исмоилиён мавриди озору шиканча қарор мегирифтанд. Аммо бояд эътироф кард, ки пурбортарин давраи шукуфоии мадраса ва дигар ниҳодҳои омӯзишии давраи исломии таърихи тоҷик ба замони салтанати Салҷуқиён рост меояд. Тадбирандеши ин амр вазири тоҷики Салҷуқиён Ҳоҷа Низомулмулки Тӯсӣ маҳсуб мешафт. Бобочон Ғафуров Низомулмулкро марде оқилу фозил

номида, аз ҷумла, менависад: “ӯ пурра ба таҷрибаҳои давраи Сомониён тақя карда, барои эҳёи анъанаҳои маданияи он давра кӯшишҳои зиёде ба харҷ додааст” [34: С.- 447-448].

Муҳимтарин тадбири вазири хирадманди салҷуқӣ пас аз маҳор кардани худсари ашрофу саркардаҳои низомии саркаш, “ташкил намудани мактабҳои олиии диния-мадрасаҳо” махсуб мегардид, ки ба шарафи муассиси ин мадрасаҳо унвони “Низомия”-ро гирифтанд [34: С.- 448-449].

Низомулмулк, ба навиштаи донишманди амрикоӣ Р. Фрай, аз рӯйи яке аз мадрасаҳои Бухоро Низомияи Бағдодро таъсис карда буд [124: С.- 258].

Дар баҳши инъикоси тасаввуф ва ғушанишинӣ миёни тоҷикон ва дигар халқҳои Осиёи Миёна Бобочон Ғафуров вайроншавии низоми давлатдорӣ ва дур шудани мардум аз идораи кишварро муфассал шарҳ дода, навиштааст: “ин чараён нахуст дар Ироқ ба вучуд омада, сипас ба дигар кишварҳо расидааст. Ҳамин тавр, дар асри XI тасаввуф ба тамоми Хуросон ва Мовароуннаҳр паҳн гардид” [34: С.- 487].

Густариши тасаввуфу ғушанишинӣ ҳам ба муҳтавои мадраса ва осори мутафаккирони ин давра бетаъсир намонд. Даъват ба сабру шикебой, қаноат, хоксорӣ, хомӯшӣ, таҳаммули ранҷу мусибат ҷойи пӯёиву кушоиро мегирад.

Таърихи давраи муғул аз ториктарин давраҳои таърихи халқи тоҷик ба шумор меояд. Ин давраи вайроншавии шаҳрҳо, қатли оми мардум, харобии низоми кишоварзӣ ва ғайра мебошад. Муҳаққиқи тоҷик дар тақвияти ин суҳанон навиштааст, ки “Сарзамини тоҷик қабл ва баъд аз ҳамлаи муғул чандин истилоро таҷриба кардааст, аммо ҳеҷ кадом ба монанди фитнаи муғул ваҳиму бадфарҷом набудааст” [81: С.-22-28].

Устод Бобочон Ғафуров бар пояи ахбори Ҷувайнӣ ва Рашидуддин сабабҳои барҳамхӯрии давлати Хоразмшоҳиён ва пирӯзии муғулҳои саҳронишинро баён кардааст. Ин давраи фурӯ рафтани коҳи донишу хирад, ҳалалдор шудани ҳаёти шаҳрӣ ва заволи илму фарҳанг мебошад.

Муборизаи тоҷикон бар муқобили муғулҳо, аз ҷумла, қаҳрамонии

Темурмалик, Маҳмуди Торобӣ ва Сарбадорон низ дар шоҳасар инъикос ёфтааст. Дар замони муғулҳо баъзе ашрофи тоҷик ва турк ба қорҳои давлатдорӣ онҳо ҷалб гаштанд, ки инро дар мисоли Маҳмуди Ялавоч ва писараш Масъудбек мушоҳида кардан мумкин аст. Бобочон Ғафуров нақши Масъудбек дар низоми давлатдорӣ муғулҳоро нишон дода, ислоҳоти пулии онро яке аз чунин тадбирҳо мешуморад. Инчунин ривоч ёфтани навъҳои нави заминдорӣ, аз ҷумла, суюрғал низ дар китоб шарҳи худро ёфтааст.

Марҳилаи охири ин фасл бо замони Темуриён ба поён мерасад. Ба арсаи сиёсати бузург пой ниҳодани Темурро Бобочон Ғафуров аз замони ҷангҳои дохилии давлати муғул пайгирӣ менамояд. Муаллиф ҷангу хунрезии бешумори Темурро баён карда, ба ду қисм бо марказияти Ҳирот ва Самарқанд тақсим гаштани давлатро натиҷаи сулҳи давлати ворисони Темур медонад. Бо ин вучуд, академик Бобочон Ғафуров замони ҳукумати набераи вай Улуғбекро, ки боиси ривочи илму фарҳанги минтақа шуд, мусбат тасвир кардааст[34: С.-543-546].

Вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ин давра низ мисли замони Сомониён бар асоси ахбори манобеи муҳим ва сиккашиносии машҳури Шуравӣ Е.А. Давидович баррасӣ гардидааст. Фарҳанги моддӣ ва маънавии замони Темуриён низ дар асари “Тоҷикон” хеле муфассалу густурда дарҷ ёфтааст, ки намунааш равнақи хунари минётурнависи Ҳирот мебошад. Бузургтарин намояндагони адабиёти ин давра низ бо намунае аз осорашон дар китоб нишон дода шудаанд.

Фасли панҷуми китоби “Тоҷикон”, “Тоҷикон” дар охири асрҳои миёна ном дорад. Ин давра бо баёни хотимаи салтанати Темуриён ва ба қудрат расидани Шайбониён оғоз мешавад. Бобочон Ғафуров менависад, ки аз ҷангҳои тӯлонӣ ҳаста шуда, ашрофи Самарқанд ихтиёран шаҳрро ба ўзбекҳои шайбонӣ месупоранд. Дар идомаи китоб муборизаи тӯлонии Бобур ва Шайбониён ва оқибатҳои он барои минтақа баён ёфтааст. Хусусан қатлу ғорат дар шаҳри Қарши, ки ба харобазор табдил ёфт, бо далелҳо нишон дода

шудааст[34: С.-583-590].

Бо вучуди ҳамаи ҷангу лашкаркашиҳо, нимаи аввали асри XVI барои рушди шаҳрдориву равнақи кишоварзӣ мусоид буд. Нимаи дувуми асри XVI давраи низоъҳои доимии ҳукуматдорон буда, ба салтанати худкомаи Абдуллоҳон рост меояд. Муаллиф илова мекунад, ки “ҷангу низоъҳои муттасили феодалие, ки тақрибан муддати панҷоҳ сол дар сарзамини Осиёи Миёна давом карданд, барои тичорат ва гардиши пул вазъияти хеле номусоид ба миён оварданд”[34: С.- 595].

Дар китоби “Тоҷикон” фасли ба Шайбониён бахшидашуда бар ҳилофи муқаррароти ин асар бе зерфасле, ки ба ривочи илму фан бахшида шуда бошад, ба анҷом намерасад, ки худ гувоҳи возеҳи заволи илм, хусусан, илмҳои дақиқу табиатшиносӣ аст, ки тараққиву рушди онҳо асбоби дигаргун шудани рӯзгори аҳли башар шумурда мешавад. Албатта, теъдоди мадрасаҳо низ бунёд мегардад. Бобочон Ғафуров бештар ба тарҳи бинову меъмории ин мадрасаҳо пардохта, ба ҳулосае мерасад, ки ҳунари меъмории замони Шайбониён идомаи суннати меъмории аҳди Темуриён ва марҳалаи нави рушди ин ҳунар будааст [34: С.-615-620].

Асрҳои XVII-XIX давраи тираву тор ва пирӯзии таассубу хурофот дар Хуросону Мовароуннаҳр буд. Силсилаҳои шайбонӣ, аштархонӣ ва манғит, ки ба навбат зимони умури сиёсату давлатдорӣ сарзамини тоҷикро уҳдадор гаштанд, аз омилони маънавӣ ва заволи илму дониш дар сарзамини тоҷикон буданд. Пас аз зикри ҳаводиси сиёсӣ дар китоб вазъи иқтисодӣ тасвир шудааст. Зиёд будани ҳуччату санадҳо аз ин давра ба муаллифи китоби “Тоҷикон” имкон додааст, ки дар ҳалли бисёр масъалаҳои илмӣ муваффақ гардад.

Дар қисмати поёнии ин баҳсҳо ба тавзеҳи масъалаи пайдоиш ва этногенези халқи ўзбек пардохта шудааст. Аз ҷумла қайд мешавад, ки “ташаққули босуръати халқи туркман ва дигар халқҳои туркзабони Осиёи Миёна ба ҳамин давра тааллуқ дорад. Маҳз дар ҳамин давра таъбири “турку

точик” барои тавсифи ду унсури асосии нажодии аҳолии Осиёи Миёна вирди забон гардид[34: С.-606-614].

Дар идомаи китоб муаллиф сарнавишти тоҷикону дигар халқҳои Осиёи Миёна дар ҳаёти давлатҳои Ҷониён ва Аштархониёнро баён кардааст.

Хусусан сиёсати яке аз ҳокимони бадному харобкори ин сулола Убайдуллоҳон дар сарлавҳаи ҷудогона баён шудааст. Устод Бобочон Ғафуров ба хулосае расидааст, ки маъхазҳои ҷудогона нишон медиҳанд, ки “Убайдуллоҳон як системаи томи тадбиротеро пешбинӣ карда буд, ки аз як тараф, ба мустаҳкам сохтани пояҳои иқтисодии давлати ӯ ва, аз тарафи дигар, ба роҳи аз ҷиҳати иқтисодӣ ва сиёсӣ заиф гардонидани амирон нигаронида шудаанд”[34: С.-630-635]. Навъҳои заминдорӣ ва ҷунбишҳои мардумӣ ҳам дар ин қисмати асар ба баҳсу баррасӣ кашида шудаанд, ки ҷунбиши Даҳбеди Самарқанд ва шӯриши соли 1714 дар Бухоро намунаи он мебошанд.

Қисмати хотимавии фасли панҷум ба таъсиси хониҳои Бухорову Қўқанд ва ҳаёти тоҷикон дар ин давра ихтисос дода шудааст. Академик Бобочон Ғафуров ҳосили ба қудрат расидани манғитҳоро дар вайронии мамлакат дида менависад, ки: “ҳукмрони куҳансол (Дониёл) дигар ба шуриши аҳолии меҳнаткаш дар саросари мамлакат, аз ҷумла дар Бухоро, муқовимат карда наметавонист шуру ошӯбҳои мардум бештар мегардид. Қўшишҳои муттаҳид кардани аморат дар замони Шохмурод ва Ҳайдар мушоҳида шуданд, вале натиҷаи матлуб надоданд”. Ба назари муаллифи асар “қувват гирифтани парокандагии феодалӣ, беш аз ҳама, дар тангшавии ҳудуди давлати хонии Бухоро зоҳир мегардид” [34: С.-652-653].

Дар зербоби ҷудогона муаллифи китоб дар хусуси хонии Қўқанд ва аҳолии он дар асрҳои XVIII-нимаи аввали XIX маълумот додааст.

Ин қисмат бар асоси навиштаҳои олимони рус ва баъзе сарчашмаҳои маҳаллӣ таълиф гардида, ахбори он хеле дақиқ мебошад. Зербоби марбут ба хонии Қўқанд бо бахше дар хусуси густариши тичорат ва навъҳои заминдорӣ, инчунин сабабҳову рафти шӯришҳои халқӣ дар минтақа ба поён

мерасад. Дар зербоби чудогона инкишофи равобити Россия ва Осиёи Миёна ни- шон дода шудааст.

Аз ин давра ба баъд рафту омади сафирону намоёндагони тичоратии ду кишвар хеле меафзояд. Ба Бухоро ва Қуканду Хева омадани сафоратҳои Бекчурин, Бурнашев ва сафирони Бухоро ба Русия таҳқиқ шудаанд. Рақобати Британия ва Россия барои Осиёи Миёна дигар зербоби ин фасл аст, ки аз як пешомаду рақобати хеле саҳт дар минтақа гувоҳӣ меод. Аз ҳамин давра саркарда, таҳқиқу омӯзиши Осиёи Миёна оғоз мешавад. Олимон муҳаққиқони рус ба минтақа сар дароварда, нахустин қошифони Осиёи Миёна ғаштанд.

Ин фасл бо як ҳулосаи хеле олимона ва дилсӯзонаи академик Б. Ғафуров ҷамъбаст мегардад, ки ҷунин аст: “Даврае, ки мо мавриди тадқиқ қарор додаем, яке аз саҳттарин давраҳои таърихи халқи тоҷик ба шумор меравад. Дар ҳамин давра байни давлатҳои муҳталиф тақсим шудани халқи тоҷик анҷом меёбад. Бо таъсиси давлати Афғонистон қисми зиёди тоҷикон, ки аслан дар хоки Афғонистони кунунӣ иқомат доштанд, ба таври сунъӣ аз тоҷикони сокини Осиёи Миёна ҷудо карда шуданд” [34: С.650]. Дар поёни фасл ҳам намунаҳои маданияти моддию маънавии тоҷикон баён гардидаанд.

Фасли шашуми китоби “Тоҷикон”, ки қисмати поёнии китоб аст, ба замони истилои ин сарзамин аз ҷониби Россия ва пайдо шудани муносибатҳои сармоядорӣ бахшида шудааст. Дар қисмати нахустини ин фасл ҳаёти тоҷикон дар замони истилои Россия, ё тавре ки муаллиф вобаста ба тақозои замони худ навишта буд, ба “Россия ҳамроҳшавии Осиёи Миёна” ба тасвир омадааст [34: С.-709]. Нахуст аз барқароршавию робитаҳои Осиёи Миёна ва густариши тичорат суҳбат карда, сипас ба ҷараёни забтшавии ин сарзамин ва тасхири шаҳрҳои Чимканд, Тошканд, Хучанд, Самарқанд, Уротеппа суҳан меравад. Дар идома таъсиси генерал-губернатории Туркистон, муборизаи Англия ва Россия дар минтақа, тасарруфи Туркманистон, масъалаи Помир ва чигунагии ҳалли он матраҳ ғаштааст. Дар зербоби чудогона перомуни аҳамияти ҳамроҳшавии сарзамини Осиёи Миёна

ба империяи Россия инъикос ёфтааст. Дар идома ҳаёти тоҷикон дар зери ҳукумати Россияи подшоҳӣ баён ёфта, муҳимтарин ҳодисаҳо зикр шудааст. Минбаъд дар хусуси аҳволи ҳунармандон, вазъи оммаи заҳматкаш ва шӯришҳои халқӣ баррасӣ карда мешавад. Қисмати охирини асар ба тасвири ҳаёти тоҷикон дар байни ду инқилоби Рус бахшида шудааст.

Пас аз истилои Осиёи Миёна аз тарафи Русия зери таъсири илму фарҳанги рус дар Осиёи Миёна ҷунбише падид омад, ки мароми он ислоҳи вазъи мавҷуда буд. Вазъи фалокатбори ҷомеаи он рӯз афроди огоҳу ворастано ором намегузошт. Нимаи дувуми асри XIX яке аз ситораҳои дурахшони илму адаби тоҷик Аҳмади Дониш зиндагӣ ва кору эҷод кардааст. Ҳаракати сиёсӣ ва фарҳангии маорифпарварӣ бо номи асосгузори ин ҳаракат Аҳмад Маҳдуми Дониш тавҷам аст. Муаррихи забардасти тоҷик Бобочон Ғафуров мутмаин буд, ки “Дар ташаккули ҷаҳонбинии Аҳмади Дониш таъсири маданияти пешқадами Русия хеле калон аст” [34: С.-803-804].

Ҳамин тавр, китоби “Тоҷикон” ҳосили талошу таҳқиқи беш аз сисолаи академик Бобочон Ғафуров буда, дар шаш фасли ин асари арзишманд тамоми марҳилаҳои таърихи тоҷикон фароҳам оварда шудааст. Ягон ҳодисаи муҳими сарнавиштсози таърихи тоҷикон аз мадди назари муаллиф берун намондааст. Арзиши аслии ин китоб он аст, ки ягон ҳулосаи он бе санаду далел набуда, он бар пояи беш аз ҳазор китобу мақолаи илмӣ таълиф гардидааст. Имтиёзи дигари китоб он аст, ки бо вучуди дар ҷаҳорҷӯбаи таълимоти марксистӣ навишта шудан, ҳадди аксар манофеи миллии тоҷиконро дар мадди назар доштааст. Асари “Тоҷикон” дар қатори баёни ҳаводиси сиёсии рӯзгори мардуми тоҷик, инчунин заминаҳои иқтисодиву иҷтимоии тағйирёбии ҳукуматҳо ва муҳоҷирати қавму қабилаҳои гуногунро шарҳ дода, дар хусуси дастовардҳои асосии илму фарҳанг низ ҳулосаҳои ҳудро дорад. Баёни муҳимтарин таҳаввули мактабу маорифи тоҷик дар таърих аҳам-мияти асарро аз нигоҳи илми педагогика низ барҷаставу машҳур гардонидаст.

2.2. Мавқеи тарбияи ватандӯстӣ дар китоби “Тоҷикон”

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон арзиши илмӣ асари “Тоҷикон” ва мавқеи муаллифи он Бобочон Ғафуровро дар таҳқиқи таърихи давлати куҳанбӯёди тоҷикон ба таври зерин муайян кардаанд: “Академик Бобочон Ғафуров аз ҷумлаи чехраҳои мондагори таърихи миллати тоҷик мебошад, ки мактаби бузурги устод Садриддин Айниро гузашта, бо осори гаронбаҳои хеш миёни алоқамандони илму фарҳанг маҳбубияти беандоза пайдо кардааст. Ин фарзанди фарзонаи миллат, дар баробари ба дӯш доштани вазифаҳои давлативу сиёсӣ, пайваста ба таҳқиқи таърихи миллати тоҷик машғул шуда, ин куҳандиёрро дар миёни ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҷаҳон ба тарзи шоиста муаррифӣ намудааст” [34: С.-8].

Қобили зикр аст, ки Президенти ҷумҳурӣ вобаста ба андешаи баёншуда афзуда таъкид мекунанд: “Устод С.Айнӣ ба асари мазкур тақризи муфассал навишта, наشري китобро дар таърихи фарҳанги халқи тоҷик “ҳодисаи бузург” номидааст. Ин баҳои баланди устод олими пухтакорро руҳбаланд карда, ӯро вазифадор намудааст, ки корҳои илмиву таҳқиқотиаширо дар ин самт идома диҳад ва ба омӯзиши таърихи халқи тоҷик боз ҳам ҷиддитар машғул шавад. Илова бар ин, устод Садриддин Айнӣ баён кардааст, ки: “чопи китоби “Таърихи мухтасари халқи тоҷик” ҷавоби илмиву асоснок ба муаррихон буд, ки аввали садаи бистум мавҷудияти сокинони аслии Осиёи Миёна-тоҷиконро зери шубҳа гузошта буданд. Донишманди бориқбин ва миллатдӯсту дурандеш ҳақиқати таърихи бо ҷуръати бесобиқа таҳқиқ намуда, дар заминаи сарчашмаҳои муътамади илмиву таърихӣ ва ҳафрии бостоншиносӣ ба қавмҳои ориёӣ нисбат доштани тоҷиконро исбот кардааст” [34: С.-8-9].

Ин баҳои Сарвари давлат, бо дарназардошти ҳодисаву воқеаҳои замони муосир чун муаррифгари таърихи гузаштаи миллати тоҷик, дар ҳифзи хотираи таърихӣ ҳар як фарди ҷомеа, бахусус, насли ҷавон мавқеи муҳим дорад.

Соли 2019 Роҳбари давлат дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии

Тоҷикистон вобаста ба ин, чунин таъкид карда буданд: “Таърихи пурифтихори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад ва мо вазифадорем, ки ба он арҷ гузорем, саҳифаҳои дурахшони қаҳрамониву диловарию гузаштагони худро омӯзем, онро ҳамчун асоси ғояи ватандӯстиву садоқат ба Ватан ташвиқ намоем. Бахусус, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ, ки воридшавии унсурҳои бегонаро ба фарҳанги миллӣ осон гардонидаст, рӯ овардан ба таърих ва огоҳ будан аз аслу насаби ҳеш барои ҳар як фарди миллат, хусусан насли наврасу ҷавон зарур ва муҳим мебошад. Мо кӣ будани аҷдоду гузаштагони худро бояд донем, онҳоро ғиромӣ дорем ва бо насли ориёӣ, яъне ориёитабор будани худ ифтихор кунем” [95].

Ба таъбири Президенти мамлакат, ин асар дар баробари ганҷи беохир будан-омили баландбардорандаву такмилбахши ватандорию ифтихори миллӣ аст. Тавре маълум аст, таърих инъикосгари замони гузаштаву имрӯза, баёнгари таҳаввулот ва инкишофи ҷамъияти инсонӣ, умуман халқ маҳсуб меёбад, наврасону ҷавонон бо омӯзиши ин асари ҷомеъ, ба дастовардҳои миллати ҳеш дар роҳи ҳудогоҳию худшиносии миллӣ, ватандӯстии ватандорӣ, илмдӯстии адабпешагӣ, маорифпарварӣ, шаҳрдорию ихтирои оташу оҳан, замину заминдорӣ, зироату боғдорӣ, чорводорӣ, касбу ҳунар, савдою тиҷорат ва одоби муносибат бо халқҳои кишварҳои дигар шинос шаванд.

Корномаи гузаштагон ва анъанаҳои неки ба ёдгор гузоштаи онҳо боиси ифтихори моанд. Ба ибораи дигар, таърихи халқи тоҷик барои ҳар як фарди ватандӯст ҳамчун манбаи ҳудогоҳиву худшиносӣ дар равшаннамоии масири пешрафти мо чун раҳнамо хизмат менамояд. Ва ҳамин моро водор менамояд, ки ба дастовардҳои таърихию фарҳангии дирӯзу имрӯзи миллат аз рӯйи адолати фикрӣ ва ҳисси баланди ватандӯстӣ баҳо диҳем ва онро пос дорем.

Халқи тоҷик дар тӯли ҳазорсолаҳо ба шарофати шахсиятҳои муборизу ҷасур, ватандӯсту меҳанпарвар, донишманд ва бонангу номусаш, ба ганҷинаи таърих ва тамаддуни башар саҳми мондагор гузоштааст. Тоҷикон чун

миллати фарҳангсолору тамаддунсоз дар ҳама даври замон ба муқобили зулму ситам ва ғочияву даҳшатҳои таърихӣ муборизаи беамон бурдаанд. Ин миллати озода, дар тули таърих барои ҳифзи анъанаву арзишҳои миллии хеш бо қавму қабилаҳои бадхоҳу золим муқобилият карда, дар ин роҳ ҳазорон нафар фарзанди номвараширо аз даст додааст ва бо душворӣ ба озодӣ расидааст. Аз ин рӯ, ҳар фарди бедордили миллат, бояд омӯзиши таърихи халқи азизашро вазифаи муқаддас дониставу аз гузаштаи пуршебу фарозаш сабақ гирад ва бо корномаҳои фарзандони фарзонааш арҷ гузорад, гиромӣ дорад ва онро ҳифз намояд.

“Тоҷикон” дар баробари ҷавҳари таъриху фарҳанги миллии буданаш, воситаи муҳимми тарбия, омили баландбардорандаву тақвиятбахши эҳсоси ватандӯстиву ифтихори миллии ҷомеа, баҳусус наврасону ҷавонон ба шумор меравад. Насли наврасу ҷавон тавассути омӯзиши шоҳасари мазкур ба нақши тоҷикон дар ҳудодоҳию худшиносии миллии, Ватану ватандӯстӣ ва ифтихор намудан аз Ватан шиносӣ пайдо мекунад.

Дар ин асари бебаҳо лаҳзаҳои пурифтихори таърихӣ ва корномаҳои шахсиятҳои ватандӯсту ватанпарвар, далеру шучоъ, муборизи Ватан ва хирадманду бонангу номуси тоҷик ба мисли Иброҳими Зардушт, Куруши Кабир, Томирис, Шерак, Спитамен, Нушервони одил, Неҳзати Маздак, Абумуслим, Муқаннаъ, Темурмалик, Восеъ дарҷ ёфтаанд, ки бевосита ифодагари ватандӯстии меҳанпарастӣ мебошанд.

Масалан, “Зардушт ҷаҳони навро меҳост ва таманно дошт, ки дар он қувваи некӣ бар бадӣ зафар меёбад. Дар даврони ӯ инсонҳо макони хуррамии баракоту нишотро ихтиёр менамуданд ва обод мезистанд. Ин гувоҳ аз таърих аст, ки тухми некӣ дар хулки инсон аз марзи Зардушт рӯидааст” [81: С. -84-85].

Чун зардуштиён “Пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори нек”-ро шиори худ қарор додаанд, насли ҷавонро мебояд, ин хитобаро сармашқи зиндагӣ намуда, бар он кӯшанд, ки ҳамеша некбину хайрхоҳ ва нақӯкор бошанд, дар

ниҳодашон ободкориву созандагиро парварида, орому осуда ҳаёт ба сар баранд, дар ҳифзи манфиатҳои миллӣ ба ҳайси як фарди худогоҳу худшинос ва ватандӯст намунаи ибрат бошанд.

Президенти кишвар дар асари безаволи худ “Чехраҳои мондагор” мавқеи Куруши Кабирро чунин баён кардаанд: “Куруши Кабир ба нахустин империяи мутамаддини ориёӣ бунёд гузошта, эълумияи таърихии Куруш бошад, аз ҷониби олимону муаррихон ҳамчун нахустин эълумияи ҳуқуқи башар эътироф шудааст, ки низоми одилона, инсонпарварона ва дунявии давлатдориро пуштибонӣ мекард. Куруши Кабир дар миёни шоҳаншоҳони аҳди қадим яке аз оқилтарин, боинсофтарин, камозортарин ва дурандештарин шоҳ буд, ки бо тамаддунофароӣ давлатсозӣ, инсонпарвароӣ адолатпешагӣ ва рафтору ахлоқи ҳамидааш нуфузи оламгир ёфтааст” [146: С.- 8].

Бо ин андеша Сарвари давлат насли ҷавони кишварро хушдор менамоянд, ки гузашта ва қаҳрамониҳои ниёғони ҳудро омӯхтаву мабной фаъолият қарор диҳанд, дар роҳи ватандӯстӣ содиқона амал карда, бо дарки масъулият ва ҳисси баланди ватандорӣ баҳри ҳифзи манфиатҳои миллӣ камари ғиммат банданд ва сулҳоҳу ваҳдатсаро бошанд. Боиси ифтихору сарафрозист, ки ҳисси худогоҳиву худшиносӣ, ватандориро ватанпарастӣ на танҳо дар мардони миллати тоҷик, балки дар занони он низ эҳсос мешавад.

Бобочон Ғафуров қорнома, далеро шӯҷоати Томирисро дар “Тоҷикон” чунин баён кардааст: “Томирис, ҳукмрони скифҳо, зани мубориз дар роҳи Ватан, фирефтаи ҳавасу армон нашуда, марзу бумашро ҳимоя кард ва дар роҳи Ватан нангу номус, ақлу шарафро аз даст надод. Бо вучуди зан буданаш, бар ҳилофи ҷашмдошт аз ҳамлаи душман наҳаросид. Томирис метавонист пеши роҳи убури қӯшуни душманро аз дарёи Окс бигирад, аммо вай ин тавр накард, ба гузаштани душман имкон дод. Зеро малика ба чунин мулоҳизае расида буд, ки дар ҳудуди давлати худ бо душман ҷанг кардан барояш осонтар аст, вале барои душман, ки дарёи пеши роҳашро бастааст, гузрехта ҷон ба саломат бурдан амри маҳол хоҳад шуд” [34: С.-93-94].

Бо ин, муаллифи асар дар роҳи ватандориву меҳанпарастӣ устувору содиқ будан ва фирефтаи душманони миллат нашудани миллати тоҷикро нишон дода, наврасону ҷавононро водор менамояд, ки дар ҳимояи марзу буми Ватани хеш содиқ бошанд.

Ватандӯстии Шеракро Бобочон Ғафуров ба таври зерин ба қалам додааст: “Дар ҳолате ки душман ба сари Шерак теғ мекашид, ӯ бо ифтихор ҷавоб дод: ”Ман, ғалабаро ба даст овардам, зеро барои аз сари ҳамватанони худам-сакоиҳо дур кардани фалокат форсҳоро аз гуруснагиву ташнагӣ ба ҳалокат супурдам” [34: С.-96-97].

Далерию шуҷоат ва қаҳрамонии Шерак насли имрӯзи тоҷикро водор менамояд, ки чун ӯ бо нангу номуси ватандорӣ ифтихор аз Ватани хеш кунанд, онро сидқан дӯстдоранд, ба хотири ҳифзу гиромидошти қаҳрамониҳои ин миллати кӯҳанбунёд омода бошанд. Нагузоранд, ки бадҳоҳони миллат марзу буми ватанашонро парешону нобуд созанд.

Таърих гувоҳ аст, ки халқи тоҷик аз азал зулму истибдод, беадолатӣ ва итоат кардан ба душманро намепазируфт. Дар ин маврид Бобочон Ғафуров нотарсиву далерӣ ва шуҷоати халқи тоҷикро дар мубориза ба душман дар мисоли Спитамон чунин ба қалам додааст: “Вақте ки қўшуни юнону мақдунӣ дар тақопӯи ишғол кардани Уструшан ва Фарғонаи Ғарбӣ буд, оташи шӯру исён тамоми мамлакати Суғд ва як қисми Бохтарро фаро гирифт. Искандари Мақдунӣ миқёси шӯришро дарк накарда, ба кўмаки гарнизони муҳосиршудаи Мароқанд қўшуни начандон калон (тақрибан 2500 нафар) фиристод. Вақте, ки дастаи аскарони пештар фиристодаи Искандар ба Мароқанд наздик расид, Спитамон шаҳрро аз муҳосира озод намуда, зиракона ақиб нишаст. Аскарони Юнонӣ ин аҳволро дида, суғдиёноро таъкиб карданд. Спитамон фурсати мусоид пайдо намуда, якбора пас гашт ва ба сари юнониён тохт. Арриан (IV,5,8) мегӯяд, ки юнониён рӯ ба гурез ниҳода, ба як ҷазирачаи байни дарё (дарёи Зарафшон дар назар дошта мешавад. - Б.Ғ.)

паноҳ бурданд. Лекин дар ин ҷо скифҳо ва аскарони савораи Спитамон онҳоро ба муҳосира гирифта, парронда маҳв карданд” [34: С.-122-123].

Бо овардани ин далел Бобочон Ғафуров часуру далеру дӯстдори ватани хеш будан ва дар роҳи ҳифзи Ватан ҷон супурданро аз қаҳрамониҳои халқи тоҷик нишон дода, насли ҷавонро водор месозад, ки содиқ ба халқ, муҳофизи миллат ва Ватани худ бошанд, дар роҳи пойдор мондани ин давлати соҳибистиклол аз рӯйи вичдону имон кору пайкор намоянд.

Академик Бобочон Ғафуров дар асари дигараш “Тоҷикон ва талошҳои таърихии онҳо барои озодии Ватан” дар мавриди қаҳрамониҳои фарзандони фарзонаи тоҷик дар роҳи ҳифзи ҳар як ваҷаб ҳоки ватан ҷунин менависад: “Искандари мақдунӣ зимистони соли 328-327-ро дар Навток гузаронд. Баҳори нав фаро мерасид, набардҳои нав шуруъ мегардиданд, ки онро Спитамони часур роҳбарӣ мекард. Гузаштагони қадими халқи тоҷик таҳти роҳбарии қаҳрамонашон Спитамон барои истиқлолияти Ватани худ ҳамин гуна мубориза мебарданд. Барои ба даст овардани давлати бузурги Ҳахоманишӣ Искандари Мақдуниро панҷ сол лозим шуда буд. Барои мутеъсозии як қисмати нисбатан хурди он, ки Суғдиён буданд, Искандари Мақдуниро баробар бо қувваи дар муҳорибаҳои бо форс талаф дода ва сарфи се соли умр лозим омад, зеро ҳар ваҷаби ҳоки муқаддасро суғдиён танҳо пас аз набардҳои шадид медоданд” [33: С. -50].

Академик Лутфуллозода Муҳаммад дар китобаш “Тоҷикон” ва тарбияи ватандӯстӣ. -Душанбе “Таъминот-55” соли 2022 дар бораи қаҳрамониҳои халқи тоҷик Спитамон афзуда ҷунин менависад: “Спитамон, ки аз байни халқ баромада буд, нотарсу часур буд. Ватанро дӯст медошт, тавонист рӯҳияи халқро баланд бардорад, ишқи ҳамагонро нисбат ба Ватан бедор намояд. Марги Спитамон хоинона буд. Ин гуна маргро ҳатто душмани қаттолаш Искандар ҳам намехост. Ў мехост бо Спитамон суҳбат намуда, таҷрибаи ҷангии ўро биомӯзад. Афсӯс! Ҷасорат, далерӣ шучоат, нотарсӣ ва таҷрибаи ҷангии Спитамон барои ояндагон ва ватанхоҳон дарси ибрат шуд” [73:С.-47].

Ин далели он аст, ки наврасону ҷавонон чун Спитамон дар роҳи ҳифзи марзу буми аҷдоӣ ва дӯст доштани ватани хеш далерию шуҷоат ва ҷавонмардӣ нишон дода, дар роҳи ватандорӣ намунаи ибрат бошанд. “Аммо халқ бузург аст. Вай медонад, ки дар ин роҳ ба кӣ пайравӣ намояд ва ба кӣ гаравад”[110: С.-104-108].

Ба андешаи мо, ҳамин аст “Ватандорӣ ва муҳаббати халқ ба Ватан”. Муҳаббати халқ ба Ватан аз ишқи одамони алоҳида ба Ватан сар зада, тадричан ҷомеаро фаро мегирад, густарда мешавад.

Бобочон Ғафуров дар мавриди неҳзати Маздак чунин менависад: “Дар ҳудуди асрҳои V-VI дар Эрони Қайқубодшоҳ (солҳои 488-531) бар зидди муносибатҳои феодалӣ, ки нав ташкил меёфт, баромадҳои тавоноии оммаи халқ ба вуқӯъ омад. Ба ин неҳзат шахсе сардори мекард, ки дар таърих бо номи Маздак машҳур аст. Мисли тамоми дигар неҳзатҳои халқии он давра эътирози халқи ҷамоат зидди зулму истибдод ба худ шакли диниро гирифт. Асосгузори ин неҳзати динӣ Зардушт ибни Хурроӣ ном шахсе буд. Баъзеҳо санаи ҳаёти ӯро ба охири асри III ва аввали асри IV нисбат медиҳанд, вале санаи ба ҳақиқат наздиктари санаи ҳаёти вай бояд нимаи дууми асри V бошад. Аз номи ин одам таълимоти динӣ ҳам ба худ номи “зардушткан”-ро гирифт. Маздак шогирд ва пайрави ин одам буд. Маздак таълим меод, ки молу мулки бойҳоро кашида гирифта, ба камбағалон додан даркор, то ин ки молу мулки онҳо баробар шавад. Одамкушӣ ва ҳатто куштани чорво, ба ақидаи маздакиён гуноҳи азим аст. Мувофиқи таълимоти Маздак, фақат дар роҳи ғалабаи некӣ ва дар муборизаи зидди бадӣ одамкушӣ ва хунрезӣ раво аст” [34: С.-242- 243].

Муаллифи асар бо ин далел ҳаққӯӣ, баробар будани одамон дар доштани молу мулк, неххоҳу муқобили бадӣ ва зидди муносибатҳои феодалию зулму истисмор будани маздакиёнро нишон дода, насли ҷавонро ҳидоят менамояд, ки ҳамеша ҳақпарасту дар тақсимои молу мулк миёни одамон адлу инсоф дошта бошанд ва хайрхоҳию некбинӣ, озодманишӣ пешаи онҳо бошанд.

Академик Бобочон Ғафуров дар мавриди шуриши Абумуслим ва нақши он дар дастгириву ғимояи барзгарон чунин менависад: “Абӯмуслим, аслан, аз оилаи барзгар баромада, бар тибқи баъзе маълумот, дар аввалҳо ғулом будааст. Абӯмуслим дар наздикии бузургтарин шаҳри Хуросон-Марв қароргоҳи худро таъйин намуда, ҳамчун “як шахси боэътимоди хонаводаи пайғамбар” барои сафарбар кардани аҳли шиа ва дигар одамони норозӣ бо тамоми ҷиддият қор мебард. Ин унвони боэътимодро ба Абӯмуслим Аббосиён дода буданд, зеро амалиёти таблиғоти ӯ ба манфиати онҳо равона шуда буд. Ва ҳамин боис гардид, ки Аббосиён ба сари хилофат нишастанд. Абумуслим, ҳамчун ҳомии ғайри хилофати Аббосиён дар торумор кардани лашкари императори Хитой нақши муҳим дорад. Таълимоти Абумуслим покманишӣ, дастгирии табақаи фақирон ва мубориза бар зидди авомфиребию мардумозорӣ буд” [34: С.-366- 367].

Бобочон Ғафуров бо баёни ин далел ғайрию далерӣ ва донандаи равишҳои ҷангии тоҷиконро ба муқобили ҳамагуна мардумфиребию мардумозорӣ ва асорат нишон дода, насли ҷавонро хушдор менамояд, ки зиракии сиёсиро аз даст навода, ба ҳилаву найранг ва фиреби душманон дода нашаванд, дар роҳиватандӯстию ватанпарастӣ содиқ ва дар зиндагӣ хайрхоҳу дастгири мардуми ниёзманд бошанд.

Бобочон Ғафуров роҷеъ ба қобили дастгирӣ будани ҷумбиш ва шуриши Муқаннаъ чунин менависад: “Наршаҳӣ дар бораи неҳзати Муқаннаъ суҳан ронда, нисбат ба пешвои шӯриш назари душманона доштани худро рӯирифт қайд кардааст, ки ин барои ҳамаи муаррихони феодалий хос мебошад. Таълимоти ӯ бартараф намудани нобаробарии молӣ ва мулкӣ буда, ҳукмронии истилогарони арабро маҳкум месохт. Ва ин бисёр муҳим аст: замоне ки Ватан зери таҳдид қарор дорад, ҳама, қатъи назар аз дороию мартаба ва дараҷа бояд ба по хезанд, диёр, кишвар, сарзамин, ватанро ғимоя намоянд. Дар ин қори хайр ҳатто духтарон-занон (мисли зани Маздак-Хуррама) набояд дар қанор бимонанд” [34: С. -370].

Вале назари мо ба неҳзати Муқаннаъ пок ва холисона мебошад.

Олими шинохтаи тоҷик Лутфуллозода Муҳаммад дар асараш “Тоҷикон” ва тарбияи ватандӯстӣ. -Душанбе “Таъминот-55”, 2022 часурию далерӣ ва мубориз будани Муқаннаъ, Хуррамаро чунин баҳо додааст: “Тобистони соли 780 қӯшуни араб қалъаеро, ки Муқаннаъ иқомат менамуд, забт карданд ва аз ғимоятгарони қалъа ҳар касе ки ба дасташон афтид, ба қатл расонданд. Аммо ҳуди Муқаннаъ таслим шудан нахоста, ҳудро ба қатл расонд. Пас аз марги ӯ зарфи чандин сол шуришҳои ҷудогонаи “сафедҷомагон” дар маҳалҳои мухталифи Осиёи Миёна ба амал меомаданд. Гоҳ ошкору гоҳ пинҳон ба ин шӯришу ҷунбишҳо зан бо номи Хуррама, ки зани Маздак буд, роҳнамоӣ мекард” [73: С.-60].

Бо ин баҳо муаллифи асар муборизаи 14 -солаи Муқаннаъро бар зидди арабҳо инъикоси дараҷаи мардонагӣ ва озодидӯстии халқи тоҷик нишон дода, ба ин васила наврасону ҷавонро таъкид менамояд, ки ҳамеша ҷавонмарду озодихоҳ бошанд.

Академик Бобочон Ғафуров қаҳрамони фарзанди тоҷик Темурмаликро дар роҳи ҳифзи Ватан чунин ба қалам додаст: “Ба мудоғиакунандагони шаҳр марди часуру ҷангӣ Темурмалик роҳбарӣ мекард (Бартольд В.В.1963 б, с. 485 ва мо баъд; Айнӣ С.,1944) Мудоғиакунандагони шаҳр он вақт фақат ба тарк намудани Хучанд маҷбур гардиданд, ки дигар ба душман муқобилат кардан мумкин набуд. Онҳо ба ҷазирае, ки дар дарёи Сир воқеъ гардида буд (зоҳиран, як километр поинтар аз шаҳр) рафта истехком гирифтанд ва аз он ҷо муборизаи ҳудро бар зидди истилогарон давом доданд. Ин ҷазира барои мудоғиа хеле муносиб буд. Ва дар ҷое воқеъ гардида буд, ки тирҳои душман аз соҳил рафта намерасид. Ҳатто ба манҷаниқ ҳам имкони ҳуҷум кардан набуд. Вақте ки муғулҳо ба муқобили ин сангари мудоғиакунандагони Хучанд чорае наёфтанд, ба ин фикр омаданд, ки ба рӯи оби дарёи Сир садде сохта ва ба ин васила ҳудро ба ҷазира расонанд. Онҳо барои ин мақсад асирони ҳарбиро водор намуданд, ки аз кӯҳ санг кашонида сад бисозанд.

Аскарони Темурмалик барои бетаъсир кардани тири душман рӯйи киштиҳои худро бо намад пӯшида, бо гил андова намуданд. Онҳо шабона ва субҳдам бо чунин киштиҳо ба соҳил наздик шуда, ба лашкари истилогарон ҳамла меоварданд ва сади ононро вайрон карда, пас мегаштанд. Қаҳрамони мудофиакунандагони Хучанд яке аз дурахшонтарин саҳифаҳои таърихи халқи тоҷик мебошад” [34: С.-507].

Қаҳрамони Темурмалик насли ҷавонро водор менамояд, ки ҳамеша дар роҳи ҳимояи сарзамини муқаддас Тоҷикистон омода бошанд ва нагузоранд, ки то дар ин сарзамин зиндагии орому осудаи сокинони кишвар ҳалалдор гардад. Ба ин васила, дар бунёд ва рушди миллат сахм гузошта, дар роҳи созандагӣ мавқеи асосиро касб намоянд.

Бобочон Ғафуров бо ин далел муборизи роҳи озодӣ будани халқи тоҷикро нишон дода, аз табори озодагон будани ин миллати куҳанбунёдро собит менамояд. Вобаста ба ин насли ҷавонро зарур аст, ки аз табори худ ифтихор карда, ҳамеша мубаллиғи озодиву истиқлол бошанд.

Аллома Бобочон Ғафуров дар мавриди шӯришҳои деҳқонони тоҷик барои ба даст овардани адолат ва аз байн бурдани истисмори одам аз тарафи одам ва озодихоҳ будани онҳо чунин менависад: “Ҳаракати азиме, ки соли 1885 тамоми бекиҳои Балҷувону Кӯлобро фаро гирифт ва ин шӯриш дар адабиёти таърихӣ аз номи пешвои он Восеъ - чун шӯриши Восеъ маълум аст. Ин шӯриши ҳақиқатан халқӣ ин тавр ҷараён дошт. Бо сардории Восеъ деҳқонони атрофи Ховалинг ба ҳавлии амлоқдори Ховалинг дарафтоданд, ҳавлиҳои дигар бою муллоҳоро ҳам ба хок яксон сохтанду пас аз ин Восеъ ба деҳаҳои Балҷувону Кӯлоб одамони худро фиристод, ки мардум дар ҷанги зидди амир ба вай ҳамроҳ шаванд. Ҷавобан ба ин даъвати Восеъ ҳазорон деҳқонон, ки аз зулму асорати ҳукумати амир ба танг омада буданд, дар атрофи Восеъ гирд омаданд. Мардум бо сарвари Восеъ роҳи Балҷувонро пеш гирифт. Шӯришгарон аввал ният доштанд, ки ба назди ҳоким одам фиристанду бомаслиҳат миқдори андозро андаке кам кунанд. Аммо кор

ранги дигар гирифт. Чанд нафар намояндагони шӯришгаронро ба даруни калъаи Балчувон роҳ доданд аз паси онҳо дарвозаро бастанд. Ба назди деқонон бошад, чанд муллоро фиристоданд, ки дар байни шуришгарон низоъ андозанд ва онҳоро аз роҳ зананд. Муллоҳо ба панду насихат даромаданд, ки мардум бояд ба умеди “илтифот” - и ҳоким бошанд аз пайи зиндагии худ шаванд. Вале деҳқонон ба ин панду насихат гӯш накарданд ва маътали бозгашти намояндагони худ шуданд. Дар ҳамин лаҳза якбора дарвозаи калъа во шуду ба сари шуришгарон сарбозони ҳокими Балчувон фурӯ рехтанд ва бо ин ҳамлаи ногаҳонӣ шуришро ба якборагӣ пахш карданӣ шуданд. Вале Восеъ фавран деҳқононро саф ораста, ба мудофия омода сохт ва онҳо худ ба ҳучум гузашта, сарбозонро гурезонданд ва қалъаро гирифтанд. Ҳокими Балчувон ғайри пой бар каф гирифта гурехтан дигар илоҷе надошт” [34: С.751-752].

Муаллифи асар бо овардани далели мазкур насли чавонро ба часурию далерӣ ва диловарӣ ҳидоят намуда, ба онҳо озод зистану дар фазои орому осуда умр ба сар бурданро нишон медиҳад. Ҳамчунин таъкид менамояд аз гузаштаи таърихи ниёгон сабақ омӯхта, дар ҳифзи манфиатҳои миллӣ пайваста талош варзанд.

Давлати Сомониён, ки ҳамчун асри тиллоии мардуми мо ба қалам дода мешавад, сабақи бузурги таърихист. Маҳз ҳамин сабақомӯзӣ буд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон давоми истиқлоли миллӣ ба комёбиҳои назаррас ноил гардид. Дар ин маврид Президенти мамлакатамон бо ифтихор мегӯянд: “Бо ифтихору қаноатмандӣ иброз медорам, ки даврони соҳибистиқлолӣ барои мардуми сарбаланди мо давраи саъю кӯшишҳои ватандӯстона ва заҳмату талошҳои созанда ба хотири ҳифзи истиқлолияти озодии Тоҷикистон, пешрафти давлат ва ободии Ватан ба ҳисоб меравад” [139: С.-60].

Дар асар рушди таърихии халқи тоҷик, нерӯҳои моддию маънавие, ки қарнҳо дар байни халқ ташаккул ёфта, дар давраҳои ҷурҷидаи таърихӣ боиси устувор истодани онҳо гардидаанд, инъикос ёфтаанд. Бо ин роҳ Бобочон Ғафуров таърихи халқи тоҷикро аз нигоҳи илмӣ таҳқиқ намуда, бо далелҳои

раднопазираш концепсияи илмӣ тоҷикшиносии ҷаҳониро муайян кардааст. Ҳамчунин таърихи тоҷикон ва муборизаи онҳоро дар роҳи озодию истиқлолхоҳӣ нишон дода, ватандӯстиву меҳанпарастӣ ва соҳиби фарҳанги ғанӣ будани ин миллати озода дар таърих исбот кардааст.

Пешвои миллат дар сарсухани китоби “Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав.-Душанбе: Нашриёти муосир, 2020”, нақши асарро дар худшиносии миллӣ чунин муайян кардаанд: “шоҳасари безаволи Бобочон Ғафуров-“Тоҷикон” шиносномаи миллати мо буда, дар ташаккули худшиносии миллӣ ва рушди тафаккури таърихӣ тоҷикон хизмати шоиста кардааст, Итминони комил дорам, ки китоби мазкур солҳои баъдӣ низ рисолати худро иҷро карда, ба болоравии ҳисси ватандӯстии наслҳои ояндаи кишвар мусоидат менамояд” [34: С.-14-15].

Ба андешаи Сарвари давлат, наврасону ҷавонро мебоҷад бо омӯзиши таъриху фарҳанги гузашта аз ҷасурию далерӣ, ҷавонмардию қаҳрамонӣ гузаштагони худ ибрат гирифта, дар пешрафту ободӣ ва пойдор мондани ваҳдату истиқлолияти Ватани азиз Тоҷикистон камари ҳаммат банданд.

Мо, бар он назарем, ки асари мазкур: “ рамзи хотираи таърихӣ миллат буда, ройгон ба ҳар як оилаи тоҷик тақдир шудани он пеш аз ҳама, ба ҳар як хонадони тоҷик зебу шукуҳ мебахшад ва мутолиаи он ҳисси ҳудогоҳию худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ насли наврасро баланд бардошта, ҳофизаи таърихӣ онҳоро таҳким намудаву аз шебу фарозҳои таърихӣ миллат оға месозад”.

Ҳамин тавр, мавқеи китоби “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар роҳи ҳудогоҳиву худшиносии миллӣ, ватандӯстӣ меҳанпарастӣ дар он аст, ки насли ҷавонро ба шинохти аслу насаб ва марзу буми аҷдодӣ, таъриху фарҳанги кӯҳанбунёд ва бои миллӣ, ифтихор қардан аз гузаштагони номвари халқи тоҷик ҳидоят намуда, ба онҳо далерию ҷавонмардӣ, нангу номус ва ватандориро муҳофизӣ асали анъанаву арзишҳои миллӣ ва ин сарзамин буданро меомӯзонад.

2.3. Модели тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзиши китоби “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров

Истифодаи моделсозӣ ҳамчун усули дониши илмӣ дар низоми таҳқиқоти илмӣ ва таълиму тарбия ба манфиати кор ва пешрафт хоҳад буд. Он ҳамчун эҷод, схема, сохтор ё системаи аломатӣ маҳсуб ёфта, инъикосгари хусусият ва робитаҳои муҳимми аслӣ (объекти воқеии педагогӣ, раванд ё падида)- ҳо дар самти омӯзиш, шарҳ ва табдил додани онҳо ба шумор меравад. Модели педагогӣ системаи фикрӣ ё моддиест, ки раванди таълимиро муайян карда, сохтори онро содда менамояд ва дар ҳолатҳои татбиқ мегардад, ки агар:

- оид ба объекти омӯхташуда маълумоти зарурӣ мавҷуд набошад;
- воситаҳои назариявии мавҷудбуда ба омӯзиши ин ё он масъала ва мавзӯи таҳқиқ имкон надиҳанд;
- натиҷаҳои тадқиқоти назариявиро ба амалия алоқаманд кардан зарур бошад;

Мафҳумҳои "модел" ва "моделсозӣ" таърифҳои зиёде доранд. Масалан, дар луғати Энциклопедии фалсафӣ омадааст, ки модел дар шакли схема, сохтор ё системаи аломатӣ баён шуда, он ҳамчун воситаи нигоҳдорӣ ва шарҳу пешгӯии ҳодисаҳо хизмат мекунад. Муҳаққиқ В.А. Штофф дар асараш “Моделсозӣ ва фалсафа”. М.: Илм, 1966, саҳ. 24 моделро ҳамчун низоми фикрӣ ё моддӣ муайян карда, шарҳ додааст, ки он тақрор ё ивазкунандаи объекти тадқиқшаванда буда, ба гирифтани маълумоти нав дар бораи он имкон фароҳам меорад[135:С.-24].

Дар маърифати илмӣ шаклҳои моделсозӣ гуногун буда, ба соҳаи татбиқ алоқамандӣ доранд. Чунончӣ: моделсозии предметӣ ва рамзӣ аз рӯи хусусияти муаррифии моделҳо; моделҳои таҳқиқотӣ ва дидактикӣ-аз рӯи тарзи истифода; моделҳои сохторӣ ва функционалӣ аз рӯи ҷанбаҳои намоишшудаи объектҳо.

Дар педагогика асосан моделҳои сохторӣ-функционалӣ истифода ме-
гарданд ва ин ҷо объекти таҳқиқот ҳамчун низоми яклухт, ки аз унсурҳо,
чузҳо ва зерсистемаҳои ба ҳам алоқаманд иборатанд, баррасӣ мегарданд.
Ин унсурҳо бо робитаҳои сохторӣ, ки тобеият, пайдарпай, мантиқ ва ҳалли
масъалаҳои алоҳидаро инъикос мекунанд, муттаҳид карда мешаванд, дар ин
раванд мақсадҳои асосии модели педагогӣ бояд чунин бошанд: маърифатӣ-
муайян кардани сохтор ва қонуниятҳои раванди педагогӣ; пешгӯӣ-
пешгӯи татбиқи навгонӣ ва натиҷаҳои он ё тағйир додани шароити таълим;
лоихавӣ-таҳияи технологияҳои муосири таълим(моделҳои дарсҳо, курсҳо,
барномаҳо); идоракунии-идоракунии ниҳодҳо ва низоми таълим; ташхисӣ-
арзёбии самаранокии раванди таълим тавассути моделсозии муносибат ва
алоқамандии омилҳо.

Моделсозӣ на танҳо техникаи таҳқиқотро ифода мекунад, балки асоси
тарроҳии педагогӣ маҳсуб ёфта, тасаввуроти назариявӣ ва амалиро бо ҳам
пайваست ё якҷоя мекунад, имкон медиҳад, ки технологияҳои самарабахше, ки
ҷавобгӯии талаботи муосири таълиманд, эҷод карда шаванд. Ба ин васила,
педагогика ба илми дақиқ, бонизом ва пешгӯишаванда табдил ёфта, модел
ҳамчун воситаи мураккаб вале зарурии тарҳрезии амалии таълим хизмат
мекунад. Моделсозӣ гузариши мушоҳидаҳои эмпирикӣ ба идоракунии
огоҳонаи равандҳои педагогиро таъмин ва ба татбиқи навовариҳои педагогӣ,
баланд бардоштани самаранокии таълиму тарбия мусоидат мекунад. Модел
ба омӯзгор ва муҳаққиқ имкон медиҳад, ки омилҳои асосиро муайян ва
натиҷаҳоро пешгӯӣ кунанд, қарорҳои мушаххас ва дахлдор қабул намоянд.
Ҳамин тавр, моделсозӣ ҳамчун восита, заминаи илмиро барои таҳияи
низомҳои педагогӣ, технологияҳо ва навовариҳо, ки ба рушди шахсияти
хонанда ва тақмили раванди таълим нигаронида шудаанд, таъмин мекунад.

Чун тарбияи ватандӯстӣ чузҳои муҳимми низоми таълим ва тарбияи
насли наврас маҳсуб меёбад, ҳадафи он дар хонандагон ташаккул додани
муҳаббат ба Ватан, эҳтиром ба таърих ва фарҳанги кишвари худ, омодагӣ ба

ичрои вазифаи шахрвандӣ ва масъулият барои ояндаи неку шукуфоии Ватани азиз Тоҷикистон мебошад. Замони муосир аз хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ на танҳо азхудкунии дониш, балки рушди сифатҳои шахсӣ, ахлоқӣ ва шахрвандӣ тақозо дорад. Аз ин рӯ, барои дастёб шудан ба тарбияи босифат мебошад низоми тарбия ба таври системавӣ тарҳрезӣ ва аз нигоҳи илмӣ асоснок гардида, самарабахшии он таъмин карда шавад. ки барои ин равишҳои нав лозиманд. Моделсозӣ имкон медиҳад, ки низоми мукаммали педагогӣ таҳия гардида, дар он ҳадаф, вазифа, восита, шакл ва натиҷаҳои интизории қорҳои тарбия дақиқ муайян карда шаванд. Бо риояву иҷро шудани мақсаду воситаҳои метавон раванди тарбияро бошуурона идора карда, ба шароит ва имконоти муассисаи таълимӣ мутобиқ намуд.

Чун моделсозӣ роҳи инъикос, тарроҳӣ ва ғайонаҳои равандҳои педагогӣ мебошад, он низомест, ки тарбияи босифатро таъмин менамояд. Ва дар ин ҳангом тарбияи ватандӯстӣ ба раванди мақсаднок ва мунтазами ташаккули сифатҳои неки ахлоқӣ, муҳаббат ба Ватан, гиромидошти мероси таърихӣ ва фарҳангии давлативу миллий, эҳсоси вазифа ва масъулияти шахрвандии хонандагон табдил меёбад. Вобаста ба ин, модели тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар заминаи омӯзиши асари академик Бобочон Ғафуров "Тоҷикон", ки аз ҷониби мо таҳия гардидааст, ба ташаккули хислатҳои ватандӯстонаи хонандагон мусоидат карда, мақсади он ташкили низоми мукаммали педагогии тарбияи ватандӯстонаи хонандагон, таҳкими ҳувияти миллий, арзишҳои ахлоқӣ, инкишофи ҳисси масъулият барои ҳифзи марзу буми аҷдодӣ ва ояндаи дурахшони Ватан мебошад. Бо назардошти андешаҳои баёншуда, модел бояд фарогири қисмҳои таркибии зер бошад:

- а) вазифаҳои, ки ба ташаккули муҳаббат ба Ватан, ифтихор аз халқи худ, эҳтиром ба таърих ва фарҳанги хонандагон мусоидат мекунанд;
- б) маҷмуи донишҳои, ки фарогири таърих, фарҳанг, анъана муқаддасоти миллий ва арзишҳои маънавӣ-ахлоқиянд;

в) тадбиру амалҳое, ки фаъолияти ватандӯстонаро инъикос карда, дар ин раванд ҷиҳати аз худ намудани осори ниёгон ва таъриху фарҳанги гузаштаи миллат (дарсҳо, корҳои лоиҳавӣ, экскурсияҳо) ва риояи меъёрҳои шаҳрвандӣ амалӣ карда мешаванд;

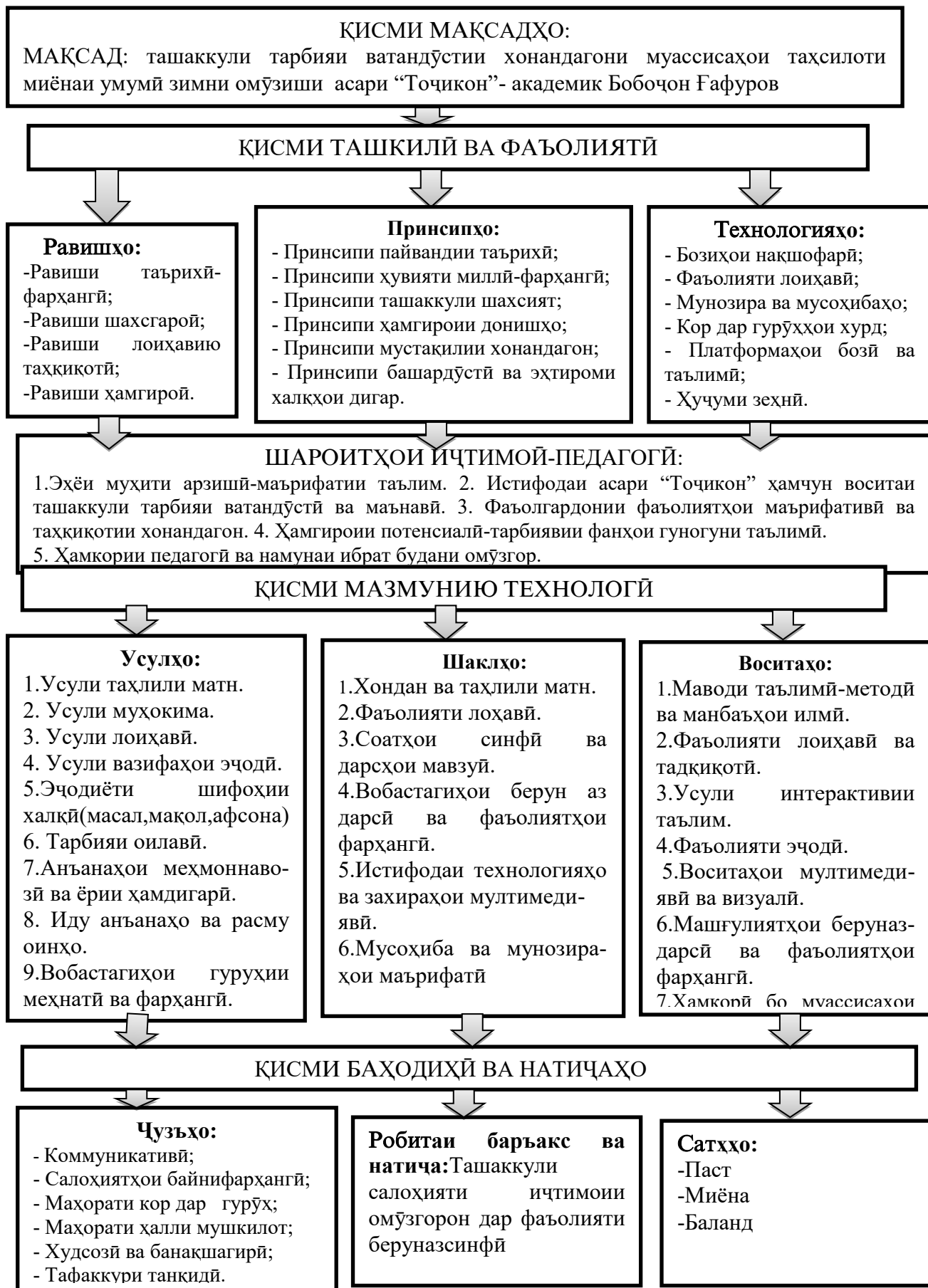
г) корҳои ташкилию педагогие, ки шароити татбиқи модел, аз ҷумла, роҳбарии педагогӣ, ҳамкорӣ бо оилаву ҷомеа, муассисаҳои фарҳангӣ ва артишро тавсиф мекунанд;

д) баҳодихии натиҷавие, ки меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои ташаккули сифатҳои ватандӯстонаи шахсияти хонандаро пешгӯӣ ва муайян мекунанд.

Асари академик Бобочон Ғафуров "Тоҷикон"-асари бунёдиест, ки таърих ва ҷойгоҳи халқи тоҷикро дар тамаддуни башарӣ инъикос намуда, дар шинохти воқеии таърихи гузаштаи халқи тоҷик нақши барҷаста дорад. Омӯзиши ин асар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ташаккули ҳисси ифтихор кардан аз таъриху фарҳанги халқи худ, дарки амиқи ватандӯстиву ватандорӣ ва масъулият барои ҳимояи марзу буми аҷдодии хонандагон мусоидат мекунанд. Аз ин рӯ, модели, ки мо пешниҳод менамоем, ба ташаккули сифатҳои ватандӯстонаи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мусоидат карда, онҳоро дар руҳияи содиқи Ватан ва муҳофизати манфиатҳои миллию давлатӣ будан тарбия менамояд.

Ҷиҳати татбиқи ҳамаҷонибаи модели зикршуда мебояд, шароит ва шартҳои педагогӣ-иҷтимоии зер иҷроу тадбирҳои зайл амалӣ карда шаванд:

1. Муҳити арзишӣ-маърифатии таълим- шартӣ аввал ва муҳим ба шумор рафта, барои ноил шудан ба тарбияи босифат фароҳам овардани фазои арзишманди таълим ва тарбия зарур ҳисобида мешавад. Ин ҷо омӯзиши асари "Тоҷикон" чун омили ифтихори шахсии хонандагон доништа шуда, омӯзгорро мебояд, муносибати мусбати эҳсосоти хонандагонро ба таърихи кишвари худ ташаккул диҳад ва бо ин дастовардҳои халқи тоҷикро ба онҳо омӯзонад; дар мактаб анъанаҳо, идҳо, ҷорабинҳои марбут ба фарҳанги миллиро баргузор намояд. Масалан, гузаронидани ҳафтаи фанӣ дар мавзӯи

"Мо насли халқи куҳанбунёду тамаддунофар ҳастем". Дар ин раванд бобҳои китоби "Тоҷикон" баррасӣ шуда, дар бораи нақши тоҷикон дар тамаддуни ҷаҳонӣ намоишгоҳҳо ва муҳофизатҳо таъмин карда мешаванд.

2. Истифодаи асари "Тоҷикон" –и академик Бобочон Ғафуров ҳамчун воситаи ташаккули тарбияи ватандӯстӣ ва маънавӣ шартӣ асосии педагогӣ ба шумор рафта, омӯзиши мақсадноки ин асар ҳамчун захираи таълимӣ-тарбиявӣ махсус меёбад. Ин ҷо омӯзгорро мебарояд ба танҳо далелҳои таърихӣ асарро ба хонандагон баён намояд, балки маънии ахлоқӣ ва маънавии асарро ба онҳо фаҳмонад ва дар ин замина мавзӯи "Нақши Бобочон Ғафуров дар ҳештаншиносии ватандӯстӣ" –ро мавриди муҳокима қарор диҳад. Дар ин маврид хонандагон ҷанбаҳои маънавию ахлоқии асарро аз ҳуд намуда, дар тарбия ва рушди ватандӯстӣ ҳамчун осори гаронмоя будани онро ошкор месозанд.

3. Фаъолгардонии фаъолиятҳои маърифатӣ ва таҳқиқотии хонандагон. Чун ватандӯстии хонандагон тавассути иштироки фаъолони онҳо дар қорҳои таҳқиқотӣ ва эҷодӣ ташаккул меёбад, омӯзгорро мебарояд аз шаклҳои самарабахши зер: аз ҷумла, лоиҳаҳои хурди илмӣ, дар мавзӯи "Тоҷикон дар рушди тамаддуни таърихи ҷаҳон" таҳқиқот анҷом дода, дар мавзӯи шахсиятҳои таърихӣ, ки дар китоби "Тоҷикон" чун ифодагари мероси фарҳангии халқи тоҷик зикр шудаанд, рӯнамо (презентатсия)-ҳо кунанд, рефератҳо нависанд. Ин тадбир ба рушди тафаккури танқидӣ, мустақилият, масъулияти шахсӣ ҷиҳати ҳифзи ҳақиқати таърихӣ хонандагон мусоидат мекунад.

4. Ҳамгироии потенсиалӣ-тарбиявӣ ҷанбаҳои гуногуни таълимӣ. Барои дастёб шудан ба ин намуди фаъолият ба роҳ мондани таълими ҳамгироии ҷанбаҳо, аз ҷумла, таърих, адабиёт, география, ҷомеашиносӣ ва санъат муҳим аст. Масалан:

- 1) дар дарсҳои таърих хонандагон рӯйдодҳои таърихӣ дар асар баёншударо меомӯзанд;
- 2) дар дарсҳои адабиёт ва ҷанбаҳои ҷомеашиносӣ образҳои таърихӣ

фарзандони фарзонаи миллат: Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Садриддин Айний, Мирзо Турсунзода, Бобочон Ғафуров, Эмомалӣ Раҳмон ва дигар қаҳрамонон, ки рӯҳияи халқро ошкор мекунанд, омӯхта мешаванд.

3) дар дарсҳои санъат мавзӯҳои таърихӣ асар тасвир карда мешаванд. Ҳамин тавр, хонандагон гузаштаи таърихӣ фарҳангии халқи худро дурусту амиқ дарк карда, мазмуни асарро пурра аз худ менамоянд.

5. Ҳамкориҳои педагогӣ ва намунаи ибрат будани омӯзгор. Чун омӯзгор интиқолдиҳандаи асосии дониш ва таҳкимбаҳши арзишҳои ватандӯстӣ маҳсуб меёбад, мавқеи шахсӣ, ҷаҳонбинӣ ва муносибати ӯ ҳангоми омӯзиш ба хонандагон таъсири амиқ мерасонад. Ин ҷо омӯзгорро мебояд эҳтиром ба фарҳанг ва таърихи миллӣ доштани худро нишон дода, бо иштироки хонандагон муколама, мубоҳиса ва муҳокимаҳои таърихӣ баргузор намояд. Ҳамин тавр, модели педагогӣ-иҷтимоие, ки пешниҳодшуда, бешак ба ташаккули сифатҳои ватандӯстии хонандагон мусоидат карда, онҳоро дар руҳияи меросбари воқеии халқи маданияти бузургдошта ва соҳибтаъриху соҳибфарҳанг тарбия менамояд. Хонандагон ватандори асил ба камол расида, ҳамеша ифтихор аз меҳану давлати худ мекунанд. Зикр мегардад, ки шарҳу тавзеҳ ва амалкардҳои модел дар замима муфасссал баён карда шудааст.

Хулосаи боби 2

Нашр ва ба ҳар хонаводаи тоҷик тақдим гардидани шоҳасари “Тоҷикон” шаҳрвандони мамлакат, хурду бузургро ба дирӯзи сабақомӯзи халқи тоҷик шинос намуда, дар баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллӣ ва ватандӯстӣю меҳанпарастии онҳо мавқеи муҳим дорад. Зеро Бобочон Ғафуров дар ин асари безавол таърихи халқи тоҷик, саҳифаҳои пурифтихори он, қорномаи гузаштагон ва анъанаҳои неки ба ёдгор гузоштаи онҳоро бо бурҳони қотеъ собит намудааст, ки боиси ифтихори мо насли имрӯзу оянда мебошад.

Таърихи гузашта ва саршори қаҳрамонию далерӣ, соҳибандешаву бо-

иродаи халқи тоҷик барои насли ҷавон чун бунёди худогоҳиву худшиносӣ хизмат менамояд. Аз ин рӯ, ҷавононро мебояд аз гузаштаи худ сабақ гирифта, ба дастовардҳои замони истиқлол ва дурнамои ҳаёти ояндаи миллат воқеъбинона баҳо диҳанд, ба таъриху фарҳанги хеш арҷ гузошта ва онро муҳофизат намоянд.

Бобочон Ғафуров зимни таълифи “Тоҷикон” дар тули ҳазорсолаҳо ба шарофати шахсиятҳои муборизу часур, ватандӯсту меҳанпарвар, донишманд ва бонангу номус ба ганҷинаи таърих ва тамаддуни башар сахми мондагор гузоштани халқи тоҷикро нишон дода, ба наврасону ҷавонон мерасонад, ки “Тоҷикон” чун миллати фарҳангсолору тамаддунофар дар ҳама даври замон ба зулму ситам ва ғочиву даҳшатҳои таърихӣ муборизаи беамон мебурдаанд. Ба илова аз ин муаллифи асар исбот кардааст, ки ин халқи озода дар тули таърих барои ҳифзи суннату анъана ва арзишҳои миллии хеш муборизаи беамон бурда, дар ин роҳ ҳазорон нафар қаҳрамонон, номдоронашро аз даст додаву ба истиқлолу озодӣ расидааст. Бо ин далелҳо Бобочон Ғафуров наврасону ҷавонони имрӯзи кишварро ба худшиносии миллий, ватандӯстию ватанпарастӣ ва озодиҳои ҳидоят карда, онҳоро пеш аз ҳама ба ворисони ҳақиқии миллати фарҳангсолору тамаддунсоз шуданашон даъват менамояд.

Вобаста ба ин, наврасону ҷавононро мебояд дар пайравӣ бо амалҳои ватандӯстонаи Пешвои мииллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси фарди бедордил, омӯзиши таъриху фарҳанги халқи азизашро вазифаи муқаддас донанд, аз гузаштаи пуршебу фарози таърихӣ сабақ гиранд ва ба корномаи фарзандони фарзонааш арҷ гузошта, манфиатҳои миллиро ҳифз намоянд.

“Тоҷикон” дар баробари асари бунёдӣ ва маҳзари ватандӯстиву меҳанпарастӣ буданаш, ҳамчунин, ташвиқгари бедорӣ, мубини сарбаландиву қаҳрамонӣ ва мардонагии тоҷикон ва талошҳои таърихӣ онҳо дар роҳи озодии ватан маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, ҷавонони кишварро мебояд, бо истифода аз ин мактаби бузурги худшиносӣ, ҳамчун шаҳрванди

маърифатпарвару ободгар ва ояндасоз баҳри шукуфой ва бақои миллат фаъолиятҳои ватандӯстона анҷом диҳанд.

Китоби “Тоҷикон” саҳифаҳои дурахшони гузаштаи халқи тоҷикро омили ватандӯстиву садоқат ба Ватан нишон дода, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ насли наврасро хушдор менамояд, ки рӯ ба таърихи миллат оранд, аз аслу насаби хеш оғаҳ гарданд, аҷдоду гузаштагони худро гиромӣ дошта, дар ҳифзи манфиатҳои миллӣ, марзу буми кишвар бо амри дил доимо тайёр бошанд.

Ин асари бунёдии ҷомеъ, дар баробари дар сатҳи баланди илмию таърихнигорӣ ва ҷомеашиносии ҷаҳони муосир таълиф шуданаш, бо далелҳои қотею муҳокимаҳои мантиқиву ҷамъбастиҳои мунсифонааш таърихнома, меҳрнома ва васфномаи таърихи бои халқи тоҷикро инъикос менамояд ва омӯзиши он моро ба ҳақиқати таърих расонда, ба насли ҷавон дар бораи иттифоқи қабилаҳои сакҳо, юриши Искандари Мақдунӣ ба Осиёи Миёна, давлатҳои Хахоманишиҳо, Суғд, Бохтар, Хоразм, Ҳайтолиён, истилои арабҳо, давлати Сомониён, Қарохониён, Темуриён маълумоти муфасссал медиҳад.

Бобочон Ғафуров корномаи Иброҳими Зардушт, Куруши Кабир, Томирис, Шерак, Спитамен, Нушервони Одил, ҷунбишу шӯришҳои Маздаку Муқаннаъ, Абумуслим ва Темурмалику Восеъ, неҳзатҳои қишри заҳматкаши аҳолии ҳамондаваро нишон дода, ба ин васила, диловарию озодидӯстии тоҷиконро дар роҳи мубориза ба истисморгарони феодалии нав баён кардааст. Вобаста ба ин наврасону ҷавононро мебояд, ки аз дирӯзи таъриху фарҳанги миллӣ сабақ омӯзанд ва дар ҷодаи ғатҳу зафар ва раҳи мардонагӣ дастбӯ бошанд.

Ҳамин тавр, “Тоҷикон” бешубҳа, зиндагӣ, ҳастӣ, ифодагари буду боши мо дар гузашта ва имрӯзи мост. Ба ифодаи Президенти кишварамон: “Моро зарур аст, ки ҳудогоҳу худшинос бошем, таърихи пурифтихору фарҳанги оламшумули ниёғони сарбаланди хешро аз худ намоем, ба хизматҳои беназири адибону мутафаккирони номдори пешинаамон арҷ гузорем ва барои ҳифзу суннату анъанаҳои неке, ки аз замони бостон то ба имрӯз боқӣ мондаанд, талош

варзем, хотираи фарҳангиву таърихии худро тавсеа бахшем, барои пойдории истиқлолу озодии давлати миллиамон ва ҳифзи ҳар як ваҷаб хоки ин Ватани муқаддас ҳамеша омода бошем” [34: С.-15].

Таъкидҳои Сарвари давлат ҳар як шаҳрванди ба нангу номуси миллат, махсусан наврасону ҷавонро водор менамояд, ки гузаштаи пурифтихори миллат, сарбаландиву қаҳрамонӣ ва мардонагии халқро аз худ карда, аз он сабақ гиранд. Дар зиндагиву фаъолият истифода намуда, дар роҳи садоқат ба Ватан намунаи ибрат бошанд.

Тавре ишора гардид, барои ташаккули ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ онҳоро мебояд ба мазмун ва мундариҷаи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров шинос шуда, муҳтавои фаслу бобҳои онро аз худ намоянд. Дар роҳи ватандӯстӣ ватандорӣ ва ҳифзи манфиатҳои давлативу милли намунаи ибрат бошанд.

Барои муайян кардани ташаккули ватандӯстии хонандагон мебояд таҳқиқоти илмӣ анҷом дода, аз усулҳои муосир ба монанди моделсозӣ истифода кард. Дар замони муосир моделсозӣ дар раванди омӯзиш ва таҳқиқот мавқеи хос пайдо намуда, дар ин раванд, муҳаққиқон метавонанд тасаввуроти назариявӣро бо амалия ҳамгиро созанд ва технологияи самарабахши педагогӣ, масалан, моделсозиро мавриди истифода қарор диҳанд, ки ба талаботи замони муосир, таълим ва таҳқиқот ҷавобгӯ мебошад. Моделсозӣ дар илми педагогика гузаришро аз мушоҳидаҳои эмпирикӣ ба идоракунии огоҳонаи равандҳои педагогӣ таъмин карда, навоариҳои педагогиро ба роҳ мемонад ва сифати таълиму тарбияро беҳ мегардонад. Бо дарназардошти ин махсусият ва бартарихо мо модели педагогӣ-иҷтимоиро таҳия кардаву мавриди таҷрибаи педагогӣ қарор додем, ки он метавонад мавқеи ин асарро дар ташаккули ҳисси ватандӯстии хонандагон муайян, роҳу усул ва тарбияи ватандӯстиро ҳангоми мутолиа намудани асари “Тоҷикон” ошкор ва нишондиҳандаҳои дараҷаи тарбияи ватандӯстии онҳоро равшан кунад. Натиҷаҳои озмоиш дар боби минбаъда муфассал баён карда мешавад.

БОБИ 3. РОҲУ УСУЛ ВА ВОСИТАҲОИ ТАРБИЯИ ВАТАНДҶУСТИИ ХОНАНДАГОН ДАР ЗАМИНАИ ОМУЗИШИ “ТОЧИКОН”-И БОБОҶОН ҒАФУРОВ

3.1. Мавқеи “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров дар ташаккули ҳисси ватандҷустии хонандагон

Дар замони муосир ва ҷаҳонишавии босуръат, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва идеологияҳои мухталиф ҷомеаи ҷаҳониро ором намегузорад ва таъриху фарҳанги миллатҳо ҳалалдор шуда, ба воридшавии унсурҳои бегона ба фарҳангҳо, аз ҷумла, фарҳанги тоҷик ва ба аз байн рафтани урфу одат, анъана ва ҳувиати миллии боис мегардад. Вобаста ба ин, масъалаи таҳкими истиқлоли давлатӣ тавассути ваҳдат ва ташаккули худшиносии миллии, дар заминаи анъанаҳои миллии ва динӣ сурат гирифта, барои мо муҳим маҳсуб меёбад. Вобаста ба ин, муассисаҳои таълимии кишвар ва омӯзгоронро мебояд зимни ҳамкории судманд ба тарбияи насли нав диққати аввалиндараҷа дода, пояҳои онро мустаҳкам созанд. Зеро танҳо тарбияи хуб метавонад рушди бомароми кишварро таъмин карда, мавқеи онро дар арсаи байналмилалӣ боло барад ва устувор гардонад.

Муҳаққиқ Ҳасан Ҷӯраев дар асараш “Омӯзаҳои раҳнамои саодат”.- Душанбе “Сифат”.-2011 дар мавриди миллатдӯстиву ватандорӣ Сарвари давлат чунин менависад: “фаъолияти тарбиявӣ, худшиносию миллатдӯстӣ ва ватандорӣ мо, бояд аз худогоҳию меҳанпарастии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон маншаъ гирад. Тавре ки Президенти мамлакат таъкид менамоянд: “То даме ки худшиносии миллии, пос доштани хотираҳои таърихӣ, ифтихор аз мансубияти миллии дар шуури ҳар яки мо падида наояд, то даме ки ҳар кадоми мо манфиати миллиро ҳамчун қарзи муқаддаси шаҳрвандӣ эҳсос накунем ва эҳтиром нагузорем, то даме ки хидмат ба Ватан ва миллат бароямон ба арзиши олии зиндагӣ табдил наёбад, мо ҳамчун давлати соҳибистиқлоли миллии ба камол намерасем” [130: С.-32].

Ба андешаи Сарвари давлат, барои он ки насли ояндаи кишвар ба фишори ҷаҳонишавӣ муқовимат карда тавонад, пеш аз ҳама, ӯ бояд решаҳои таърихӣ ва сарнавишти миллату халқи худро донанд, ба Ватан, муқаддасоти он, арзишҳои милливу башарӣ арҷ гузорад, манфиатҳои худро бо манфиати давлат, ҷомеа ва хонавода пайваста тавонад ва донанд, ки вазифаҳои ӯ дар назди давлат, ҷамъият ва оила аз чӣ иборатанд, он гоҳ ба худшиносии худогоҳии миллий расида метавонад.

Чун Истиқлол мисли Конститутсия ҳуҷҷати тақдирсози мардум, хонавода ва ҳар як узви он, зиндагӣ, буду нобуд, обрӯ, сарбаландию сарафрозӣ, сурхии рӯ, эҳғари ному насаб ва таъриху фарҳанги миллий, худшиносӣ, нангу номус ва шарафи одамӣ, ваҳдату ягонагӣ, неъмат ва беҳтарину волотарин арзиши миллий маҳсуб меёбад, моро мебояд ба қадри ин арзишҳои бебаҳо расем ва дар ташаққулу бақояшон пайваста талош варзем.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (2013), Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои амалкунандаи меъёрии соҳаи таълиму тарбия инъикосгару таҳкимбахши тарбияи худшиносии миллий ва ифтихори ватандорӣ наврасону ҷавонон маҳсуб меёбанд, дар робита ба ин, дар Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин таъкид шудааст: “Шаҳрванд бояд қадру қимати худро донанд, онро ҳимоя намояд, аз миллат, таърих ва фарҳанги он бохабар бошад ва онҳоро гиромӣ дорад. Худогоҳӣ бедорӣ миллии шаҳрвандро ифода карда, ӯро ба сӯи ифтихори миллий, хизмат кардан ба Ватан ва миллат ҳидоят мекунад. Шаҳрванди ифтихор аз ватандошта истиқлолияти давлатии кишвари хешро чун гавҳараки ҷашм ҳимоя мекунад ва дар ҷодаи ғанӣ гардидани боигарии моддию маънавӣ ва фарҳангии миллат саҳм мегузорад, ифодагари манфиатҳои миллат мегардад” [59].

Дар шароити ҷаҳони пурҳаводис моро зарур аст, ки насли навро хушдор диҳем, ки мисли солҳои навадуми асри гузашта фирефтаи таблиғоти неруҳои

ифротгаро ва бадхоҳони миллати тоҷик нагарданд, ҳамеша барои ғимояи манфиатҳои миллӣ ва давлат омода бошанд. Ватанашонро дӯст доранд ва ба он содиқона хизмат кунанд.

Нависандаи рус Николай Чернишевский дар боби ватанпарастӣ ва хизмат ба Ватан ба маврид таъкид менамояд: “Ватанпарастӣ хизмат ба Ватан аст Ватан мардум аст”.

Вобаста ба андешаи нависандаи маъруф наврасону ҷавонон бояд бахти худро танҳо дар хизмати фидокорона ба Меҳан, ба мардум ва ҷаҳони бузурги ғаъолияти шаҳрвандӣ равшан намоянд.

Наврасону ҷавонон набояд фаромӯш созанд, ки миллати тоҷик бо таърихи куҳанбунёди давлатдорӣ, маънавиёти баланд ва фитрати фарҳангофаринаш ҷаҳоншумул буд. Ин гуфтаҳоро ташаккули тоҷикон аз асри якуми мелодӣ ва дар замони Сомониён ба мақоми баланди давлатдорӣ расидан собит менамояд. Вобаста ба ин, омӯзгоронро мебояд насли наврасро дар руҳияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, ватанпарастӣ, дӯст доштани марзу буми хеш, инсондӯстӣ, эҳтиром ва бузургдошти арзишҳои маънавию фарҳангӣ ва миллӣ тарбия намуда, ин ҳиссиётро дар онҳо ташаккул диҳанд. То ки онҳо ба саволҳои: “Мо кистем, дар кучо ва дар кадом қавму хонавода ба воя расидаем?. Ниёгонамон кӣ ҳоянд, аз кучо омаданд ва дар кадом сарзамин ошён доштанд?” ҷавоб гуфта тавонанд.

Таваҷҷуҳ ба ҳудудогоҳию худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ ҳамчун омил, воситаи пешрафти ҷомеа ва аз нигоҳи илмиву методӣ, педагогию тарбиявӣ асоснок кардани мазмун, сохтори тарбия муҳим буда, дар таҳкиму рушди давлатдорӣ нақши калидӣ дорад.

Педагоги машҳур В.А. Сухомлинский дар асараш “Ватан дар дил” – Душанбе “Маориф” соли 1986 ба вазифаи падару модарон, омӯзгорон дар тарбияи ифтихори ватандорӣ фарзандону шогирдон ба таври зерин таъкид кардааст: “Падару модар, омӯзгору сарвари пионерон вазифадоранд, дар дили шогирдонӣ худ изтиробҳои ҷӯшони ватандӯстию ватандориро

барангезанд. Танҳо, ҳангоме ки инсони ҷавон сӯи қуллаи зебоии маънавӣ ҷаҳд мекунад ва хоҳон аст монанди шоистатарин фарзандони Меҳан бошад, ӯ ба қобилияте доро мешавад, ки саропои атрофро бо ҷашми гражданин бубинад. Зеро диди гражданин ифтихори ватанпарварӣ доротару нерумандтар дар самти бунёдкирии ҷомеаи навин аст” [116:С.-94].

Дар робита ба андешаи педагоги шинохта, мо бояд насли ҷавонро дар руҳияе тарбия намоем, ки онҳо ватани худ-Тоҷикистони азиз, маконҳои ноободи онро бунёду зебо кунанд, заминҳои бекорхобидаро қорам, биноҳои аз таъсири боду борон рехтаро обод ва бо ин роҳ эҳсоси саодати шаҳрвандиро баланд бардоранд. Ҳар нафаре ин амалро беғаразона анҷом диҳад, ё барои он саъю кӯшиш намояд, хидматгор, ободкори ватан шинохта мешавад, ки ин аст нишонаи ифтихор аз ватану ватандорӣ.

Инкишофи худшиносии миллӣ ва ватандӯстии хонандагон яке аз масъалаҳои муҳимми педагогию психологӣ, қисми таркибии миллати тоҷик ба шумор рафта, бо амалӣ намудани тадбирҳои зикршуда мо метавонем ифтихори ватандорӣ наврасону ҷавонро рушд бахшем ва ба дарки дурусти масъалаи худшиносии миллии хонандагон: (“Ман кистам”, “Ман аз кадом хонадон ҳастам” ва “Ман кӣ бояд бошам”) мусоидат намоем.

Аз ин рӯ, Ватан-ифтихору эътибор ва иқтидори ҳар инсони оқилу бедордил буда, худшиносию ватандорӣ модарзодӣ нест, онро тарбия бояд кард. Ин тарбия бояд гуногунҷабҳа, бонизому мақсаднок ва ҳамоҳангшудаду самарабахш дар руҳияи садоқат ба Ватани худ, омодагӣ ба иҷрои вазифаҳои шаҳрвандӣ ва аз ҳама муҳим, иҷрои уҳдадориҳои конституционӣ дар самти ҳимояи манфиатҳои милливу давлатӣ сураат гирад.

Чун суҳан дар мавриди таълиму тарбия меравад, ба ҳамагон маълум аст, ки дар ин ҳангом методҳои гуногун истифода мешаванд ва ин ҷо меҳодем дар бораи метод, воситаҳои тарбия, махсусан тарбияи ватандӯстӣ, ки мавриди истифода қарор гирифтанд маълумот диҳем.

Метод ибораи ҷунонӣ буда, дар таълиму тарбия ва таҳқиқоти илмӣ ба

маънии равиш, тарз ва усул истифода мегардад.

Дар илми педагогика тавассути таълим ва корҳои тарбиявӣ ҳамагуна тарбия аз ҷумла, тарбияи ғоявӣ, миллий, ҳудогоҳиву ҳештаншиносӣ, ватанпарастӣ, ахлоқӣ ва маънавӣ, сиёсӣ, маърифатӣ, гуманистӣ, ҳуқуқӣ меҳнатӣ, экологӣ, ҷисмонӣ, зебоипарастии хонандагон амалӣ карда мешавад, ки дар ин ҳангом методҳои гуногун мавриди истифода қарор мегиранд.

Асосан истифодаи метод дар тарбия ин фаъолияти яқҷояи омӯзгору шогирдро дар назар дошта, ба камолоти шахсияти хонанда таъсири ҳудро мегузорад. Дар робита ба Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, 18 рӯкни тарбия: “ғоявӣ, миллий, сиёсӣ, гуманистӣ, ҳештаншиносӣ ва ҳудогоҳии миллий, ахлоқӣ ва маънавӣ, ватанпарастӣ, экологӣ, маърифатӣ, таҳаммул ва тоқатпазирӣ, ҳуқуқӣ, меҳнатӣ ва касбпандорӣ, иқтисодӣ, зебоипарастӣ, ҷисмонӣ, тафаккури интиқодӣ, масъулиятшиносӣ, ҳаёти солим”[59] муайян шудааст, омӯзгорро мебарояд вобаста ба ҳар як рӯкни тарбия равиш, тарз ва усулро интиқоб кунад, ки ба мазмун ва мақсади он мувофиқ бошад. Ва ин имкон медиҳад, ки тарбия муассиру мақсаднок сурат гирад. Дар раванди тарбия методҳои истифода карда мешаванд, ки ҷунинанд:

1.Ташаккули шуури хонанда (панд, андарз, ҳикоя, суҳбат, ибрат нишон додан ва ба ин васила рушди ақида, эътиқод ва мақсадҳои олии).

2.Ташкили фаъолият (ташаккули робита ва вусъати ҳамкории, омӯхтани таҷриба, гирифтани ибрат аз намуна ва рафтори шоиста дар ҷомеа).

3. Ҳавасмандгардонӣ (бо дарназардошти дониш, малака, маҳорат ахлоқ ва салоҳиятмандӣ сурат мегирад).

4. Назорат ва муҳокимаи фаъолияти рафтор.

5. Худназоратӣ, худбаҳодиҳӣ ба фаъолият ва рафтори ҳеш.

Тазаккур медиҳем, ки ҳангоми истифодаи ҳар гуна метод дар тарбия воситаҳо низ ба кор бурда мешаванд, ки онҳо ҷунинанд:

1. Баргузории чорабиниҳо ё корҳои тарбиявӣ (гузаронидани суҳбат, вохӯрӣ, шабнишинӣ, маҷлис, ҷамъомад ва амсоли инҳо);

2. Ба роҳ мондани фаъолиятҳо (гузаронидани машғулият, маҳфил, иштирок дар озмун, муаррифиҳо ва амсоли инҳо);

3. Истифодаи таҷҳизоти техникӣ (тамошои сурат, навор, филмҳои таърихиву бадеӣ, намоишномаҳои фарҳангӣ ва амсоли инҳо).

Барои исботи андешаҳои ғавқуззикр робитаи метод ва воситаҳоро дар раванди баъзе аз унсурҳои тарбия баррасӣ менамоем, ки чунинанд:

- аснои тарбияи ғоявӣ, дар шуури хонандагон ғояҳои миллӣ ташаккул ёфта, онҳо ба Истиқлолияти давлатӣ, арзишҳои муқаддасоти миллӣ арҷ мегузоранд ва қўшиш менамоянд, ки дар рушду нумои давлат саҳм гузоранд, (воситаҳо: омӯзиш, баргузории чорабиниҳо, фаъолиятҳои ватандӯстона);

- аснои тарбияи миллӣ, андеша ва тафаккури миллии хонандагон ташаккул ёфта, дар ин ҳангом онҳо ба таъриху фарҳанги халқи худ арҷ мегузоранд ва ба гузаштаи хеш ифтихор мекунанд (воситаҳо: омӯзиш, тамошои филмҳои таърихӣ, намоишномаҳои фарҳангӣ, фаъолиятҳои ватандӯстона);

- зимни тарбияи ҳуқуқӣ маърифати ҳуқуқии хонандагон инкишоф ёфта, онҳо санадҳои меъёрии ҳуқуқии кишвар аз ҷумла, Конститутсия ва дигар қонунҳои давлатии танзимкунандаи ҳуқуқи инсон, шаҳрванд ва низоми таҳсилотро аз худ намуда, талаботи онҳоро риоя ва дар амалишавиашон саҳм мегиранд, дар муҳофизати Ватан ва манфиатҳои миллӣ чун як фарди ватандӯст талош меварзанд (воситаҳо: омӯзиш, баргузории чорабиниҳо ва фаъолиятҳои ватандӯстона);

- аснои тарбияи ҳудогоҳию худшиносӣ, дар шууру тафаккури хонандагон ҳештаншиносӣ инкишоф ёфта, дар ин ҳангом онҳо ба Ватан, миллат, давлат, соҳибдавлатӣ, ваҳдати миллӣ, рамзҳои давлатӣ ва арзишҳои миллӣ эҳтиром мегузоранд ва дар ҳифзаш камари ҳиммат меканданд,

(воситаҳо: омӯзиш, тамошои филмҳои таърихиву бадеӣ, ҷаҳолиятҳои ватандӯстона;

- тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ унсурҳои дигари тарбияро ба ҳам пайванд намуда, асосан дунёи маънавии хонандагонро ташаккул медиҳад ва онҳоро ба инсондӯстӣ инсонгарой, некбинӣ, хайрхоӣ, ростқавлӣ, кавииродагӣ ва риояи адлу инсоф ҳидоят менамояд. Дар ин ҳангом, хонандагон ба илму фарҳанг, забон ва таърихи миллат рӯ оварда, маънавиёташонро рушд мебахшанд, (воситаҳо: омӯзиши асарҳои таърихӣ, ҳифзи забони давлатӣ ва ҷаҳолиятҳои инсонгароёнаву ватандӯстона);

- тарбияи ватандӯстӣ тарбияест, ки ба дигар унсурҳои тарбия тавҷҳ буда, дар ин ҳангом хонандагон маънии мафҳумҳои: асл, реша, аҷдод, макон, диёр, марз, бум, сарзамин, Ватан ва амсоли инро азбар намуда, садоқатшон ба Ватан афзун мегардад ва ҷаҳолиятҳои ватандӯстона анҷом медиҳанд (воситаҳо: омӯзиши осори ниёгон, таъриху фарҳанги гузашта ва ҷаҳолиятҳои инсонгароёнаву башардӯстона).

Маълум аст, ки осор ва таъриху фарҳанги ҳар як миллат боигарии моддӣю маънавии ҳамон халқ ба шумор рафта, шаҳрвандони онро мебояд дар омӯзишу зинда кардани ному қорномаҳо, таърихи ниёгон, ғиромидошту ҳифз ва муаррифии он бо дарки масъулият ва ҳисси баланди ватандӯстона талош варзанд. Асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров аз қабili осорҳои беназир ва ғаронмоя ба шумор рафта, дар тарбияи ватандӯстии хонандагон нақши барҷаста дорад, ки метод, мавқеъ ва моҳияти ин асарро дар тарбияи ватандӯстии хонандагон ба таври зерин баён менамоем:

- бо далелҳои раднопазири таърихӣ ва қаҳрамонҳои халқи тоҷик дар роҳи озодӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллий ба насли наврас қаҳрамонӣ ва дӯстдорӣ, ҳимоятгари ин сарзамини бихиштосо-Тоҷикистон буданро меомӯзонад;

- таърихи ба яғмо ва азёдрафтаи халқи тоҷикро ғурузону ошқор намуда, худшиносии миллий ва ифтихор қардан аз ватани худро дар хонандагон раванқ

мебахшад;

- таърихи гузашта ва пурифтихори миллати тоҷикро чун сабақ ба насли ҷавон омӯзонда, хунари давлатдорӣ гузаштагонро ба насли имрӯзу оянда талқин менамояд;

- осори фарҳангиву илмӣ бостонро ба хонандагон омӯзонда, насли наврасро ба хираду заковати гузаштагон шинос менамояд;

- хонандагонро ба бунёди ҷомеаи инсонӣ дар Осиёи Марказӣ то ибтидои асри XX шинос намуда, онҳоро ба худшиносии миллӣ ва устувор сохтани хотираи таърихӣ водор менамояд;

- хушёриву зиракии сиёсиро ба хонандагон омӯзонда, таҳкими ваҳдати миллиро ба онҳо ёд медиҳад;

- корномаи гузаштагони халқи тоҷикро дар роҳи ватандӯстиву озодии Ватан ба хонандагон омӯзонда, ватанфурӯшӣ ва хиёнат ба Ватанро пешгирӣ менамояд;

- хотираи таърихӣ шогирдонро тақвият бахшида, чун фишанги муҳим дар ҳифзи арзишҳои миллӣ ва манфиати миллату давлат нақши калидӣ мебозад;

- ба ҷаҳони маънавии хонандагон таъсир расонда, ифтихор кардан аз ватану миллати хешро дар онҳо таҳким мебахшад ва миллати куҳанбунёд будани тоҷикро собит менамояд;

- ҳамчун асари илмию бунёдӣ, соҳиби таърих, соҳиби ҷоҳ, соҳиби тахт, соҳиби макон ва соҳиби қаламу тоҷдор будани халқи тоҷикро ба хонандагон меомӯзонад;

- мавқеъ, нақш ва саҳми тоҷиконро дар инкишофи тамаддуни башарият ба хонандагон нишон медиҳад;

- ба хонандагон ватанпарастӣю ватандориро омӯзонида, дӯст доштани марзу бум ва содиқ будан ба халқу Ватани худро ба онҳо меомӯзонад;

- мутолиа ва донишҷӯии маъхазҳои таърихӣю фарҳангии раднопазири шоҳасар солҳову асрҳои мадид насли наврасро ба яқдиливу яктанӣ, ҳамватаниву бо Ватан будан ҳидоят менамояд;

- ғояҳои ватандӯстиву соҳибдавлатиро дар хонандагон ташаккул дода,

онҳоро барои ба фарзанди шоистаи замон ва меросбари фарзонаи ин миллати озода шудан раҳнамоӣ мекунад;

- миёни хонандагон арҷгузорӣ ба мероси ниёгон ва ғаъолияти содиқонаи касби ро дар ҷодаи ҳифзи манфиатҳои халқ, истиқлолу ваҳдати миллӣ ба роҳ меонад;

- хонандагонро ба роҳи ғатҳу зафар равона месозад;

- ҷун фарзанди миллати куҳанбунёду фарҳангсолор ва соҳибдават будани хонандагонро нишон дода, ба онҳо ифтиҳор намудан аз Ватану ватандорӣ, муқаддасоти миллиро меомӯзонад;

- хонандагонро ба воқеаҳо ва рӯзгори гузаштагон шинос намуда, ҳудогоҳи ҳудшиносиро миёни онҳо таҳким мебаҳшад;

- андешаву тағаккури миллии хонандагоро инкишоф дода, онҳоро ба таҳкими сулҳу субот дар мамлакат водор менамояд;

- таърих ва фарҳанги гузаштаву пурифтиҳори халқи тоҷикро ба хонандагон омӯзонида, онҳоро ба бунёд ва таҳкими давлати ободу ором ва шукуфо раҳнамоӣ мекунад. Тавре ки устод Садриддин Айний дар ин маврид таъкид кардааст: “Мо бояд аз таърих ҷун аслиҳа барои сохтани фардои дурахшони ҳуд истифода барем” [3:С.-64].

- масъулияти хонандагонро барои тақдири ҳуд ва тақдири ояндаи давлату миллат баланд бардошта, ба онҳо ҷанбаҳои иҷтимоӣ, маънавӣ, идеологӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва ватандӯстиро меомӯзонад;

- сатҳи маърифати шаҳрвандии насли наврасро баланд бардошта, дар ин замина ҷомеаи шаҳрвандиро ташақкул медиҳад, ки ба ин васила волияти қонун дар кишвар афзудаву таҳким меёбад;

- дар роҳи ватандӯстӣ, ҳифзи марзу буми аҷдодӣ ва нигоҳдошти осори таърихиву фарҳангӣ дар ҷомеаи демократӣ насли наврасро ба ташаббускорӣ, анҷом додани амалҳои арзишманду неку савоб, ҳукуку уҳдадорихо раҳнамоӣ карда, сифатҳои шаҳрвандии онҳоро рушд медиҳад;

- шахсият ва ватандӯстии насли ҷавонро ташақкул дода, дар ин росту,

андешаву тафаккур ва муомилаву рафтори онҳоро нисбат ба Ватан, миллат ва муқаддасоти он дигаргун месозад. Муносибати хайрхоҳонаву инсонгароёна, миллатдӯстиву меҳанпарастонаро дар хонандагон ташаккул медиҳад;

- хусусияти иҷтимоӣ, маънавӣ, фарҳангӣ, ахлоқӣ ва таърихӣ хонандагонро рушд дода, барои ҳифзи манфиатҳои ҷомеа ва давлат омода менамояд;

- андеша ва тафаккури миллии хонандагонро вусъат бахшида, эҳтиромгузоштан ба гузаштаи таъриху фарҳанг ва анъанаҳои миллиро ба онҳо ёд медиҳад;

- хонандагонро ба таҳкими Истиқлоли давлатӣ ва Ваҳдати миллий ҳидоят мекунад;

- меҳру муҳаббат ва садоқати наврасону ҷавононро ба Ватан афзун

- намуда, онҳоро барои ҳифзи манфиатҳои миллий омода менамояд;

- бедорӣи миллий, зиракию хушёрӣи сиёсии хонандагонро тақвият дода, ғояҳои ҳудогоҳиву худшиносӣи онҳоро таҳким мебахшад;

- наврасону ҷавононро дар роҳи нангу номуси Ватандорӣ тарбия намуда, онҳоро барои расидан ба қадру эҳтироми дастоварди бебаҳои таърихӣ худ ҳидоят мекунад;

- сифатҳои беҳтарини ватандӯстиро дар наврасону ҷавонон ташаккул медиҳад;

- шуур, ҳисси ватандӯстӣи хонандагонро вусъат бахшида, рафтори шаҳрвандӣи онҳоро тақмил медиҳад;

- хонандагонро аз бетарафӣ нисбат ба ояндаи Ватан пешгирӣ менамояд;

- хонандагонро ба корномаҳои илмию фарҳангӣ, пешрафти илми тоҷик, махсусан, ба инкишофи маориф дар замони Истиқлоли давлатӣ шинос менамояд;

- ба хонандагон ҳақиқати таърихро омӯзонда, эҳё ва ҳифзи арзишҳои таърихӣю фарҳангиро ба онҳо ёд медиҳад;

- роҳҳои омӯзиши таъриху фарҳанг, расму ойин ва суннатҳои аҷдодиро

ба хонандагон меомӯзонад;

- ҷаҳони маънавии хонандагонро такмил дода, дар бораи марзу буми тоҷикон, ҳудуди зиндагии онҳо маълумоти пурра медиҳад ва собит мекунад, ки тоҷикон миллати таҳҷойии Осиёи Марказӣ мебошанду қавму қабилаҳои дигар, аз ҷумла, қирғизҳо баъдан маскун шудаанд;

- на танҳо миллати тоҷик, балки тамоми форсизабонони олам, сокинони Осиёи марказиро бо сарчашмаи бозғатимод ва дақиқу саҳеҳи таърихиву фарҳангӣ шинос менамояд.

Ба назари мо, ин асар дар баробари осори гаронмоя дар тарбияи ватандӯстӣ буданаш: “омил, воситаи баландбардорандаву такмилдиҳандаи эҳсоси ватандӯстиву ифтихори миллии ҷомеа баҳусус, наврасону ҷавонон мебошад. Насли ҷавон бо омӯзиши ин шоҳасар ба нақш ва мавқеи тоҷикон дар худшиносию ҳудодоҳии миллӣ, Ватан, ватандӯстӣ, ватандорӣ, рушди илму фарҳанг, адабиёт, забон, мактабу маориф, шаҳрсозӣ, ихтирои оташу оҳан, зироаткорию боғдорӣ, чорводорӣ, касбу ҳунар, тичорат ва одоби муносибат бо дигар халқу кишварҳо шинос мешавад”.

Ҳамин тавр, бо дарназардошти мазмун, мундариҷа ва ҷойгоҳи худ ин шоҳасар дар тарбияи ватандӯстӣ нақши калидӣ дошта, аз шаҳрвандони Тоҷикистон, баҳусус, насли ҷавон даъват ба амал меорем, ки дар омӯзиши он таъхир накарда, бо кадом роҳе набошад омӯзанд ва ба ин васила аз ҳақиқати таъриху фарҳанг ва корномаҳои миллати хеш дар роҳи озодии Ватан, нигоҳдории забон, расму оин ва ҳифзи ҳар як вачаб хоки сарзамин огоҳ шаванд, ҷаҳони маънавиашонро ғанӣ гардонанд. Дар роҳи ватандӯстии ватандорӣ намунаи ибрат гарданд.

3.2. Роҳу усул ва тарбияи насли наврас зимни омӯзиши “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Мактабу маориф дар ҳама давраи замон омили пешбарандаи ҷомеа ба шумор рафта, рушду нумуи ҳар як давлату миллат ба мактабу маориф вобаста аст.

Истиқлоли давлатӣ барои тараққиёти рӯзафзуни тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ, бахусус, соҳаи маориф, шароит ва имконоти басо мусоид фароҳам овард. Бояд донист, ки ҳамаи рӯкҳои ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, тиб, фарҳанг, пеш аз ҳама, бар асоси мактабу маориф рушд меёбанд ва рӯ ба тараққӣ мениҳанд. Яъне, ҷумлаи онҳое, ки бо сиёсат, иҷтимоӣ, иқтисод, фарҳанг ва ғайра сару кор мегиранд, ба ибораи дигар, ҳамаи онҳое, ки ҷомеаи пешрафтаи инсонӣ месозанд, ихтироъҳо меkunанд, бозёфту дастовардҳо рӯи кор меоранд, неъматҳои моддию маънавӣ меофаранд, дар мактаб дониш мегиранд. Бинобар он, тараққиёти ҳар як ҷомеаи инсонӣ, пеш аз ҳама, ба инкишофи маориф вобаста мебошад. Аз ин ҷост, ки давлат дар роҳи инкишофи худ, аввалтар аз ҳама, ба мактабу маориф таъя мекунад, ҳама диққаташро ба рушди маориф ҷалб месозад.

Дар даврони соҳибистиқлолӣ низоми маорифи тоҷик тағйир ёфта, асоси онро назарияи маърифат ва ғояҳои ватандӯстию ватандорӣ, ваҳдат ва ифтихори миллий ташкил дод. Президенти мамлакат аз кормандони соҳаи маориф, омӯзгорон даъват ба амал оварда чунин таъкид менамоянд: “Омӯзгорон бояд нисбат ба мактаб ҷиддитар муносибат карда, ба таълиму тарбияи наврасону ҷавонон эътибори хосса диҳанд, барои он ки раванди таълим ва тарбия ба дараҷаи баланд, тибқи талаботу дархости ҷомеа сурат гирад, аз шаклу усули ҳозиразамон, дастовардҳои тозаи олимону донишмандон ихтироъ ва кашфиёти илми муосир ҳунармандона истифода баранд. Чунки инкишофи ҷомеа, тараққиёти устувори иқтисодӣ, таъмини амнияти милливу давлатӣ ва умуман ноил шудан ба сатҳи ҷаҳонии иқтисод, техника, технология ва илму фарҳанг, пеш аз ҳама, ба рушди босуботи маориф, ташкили раванди бонизом ва босифати таҳсилоти шаҳрвандони Тоҷикистон вобаста мебошад” [115].

Аз ин рӯ, дар назди муассисаҳои таълимии кишвар вазифаҳои басо муҳим меистанд. Тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон аз вазифаҳои муҳимми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ буд ва мемунад. Зеро маҳз дар ин зинаи таҳсилот тарбияи муҳаббат ба Ватан бештар эҳсос ва амалӣ карда мешавад ва дар ҳамин зина ташаккул меёбад. Масъалаи тарбияи шахсияти ҷаҳол ва созанда, эҳсоси ҳештаншиносӣ, ҳудогоҳии миллӣ ва умумибашаридошта, тарбияи мутахассисони кордону варзида ва донандаи техникаю технологияи навин ва ғайра аз қабилӣ вазифаҳои муҳимми муассисаи таҳсилоти умумӣ мебошанд. Маҳз ҳисси ифтихор ба Ватан, эҳтиром гузоштан ба мардуми худ, ба дастовардҳои бузург, саҳифаҳои шоистаи таърихиву фарҳангии гузаштагон ва инкишоф додани он дар мактаби миёна шакл гирифтаву комил мегардад.

Истиқлоли давлатӣ заминаҳои ҳуқуқии маорифи кишварро таҳким бахшидаву устувор намуд. Дар ин росто, санадҳои меъёрии ҳуқуқие рӯйи қор омаданд, ки бевосита рушди соҳаро таъмин карда, дар низоми маорифи кишвар таҳаввулоти куллиро ба амал баровард. Дар ин замина мақом ва мартабаи маориф ҳамчун меъёри асосии муайянкунандаи пешрафту дигаргунсозии ҷомеа ва рушди мамлакат мунтазам боло рафта, омили муҳимми пешравии иқтисодӣ ва амнияти миллату давлат гардид.

Дар робита ба ин, Президенти мамлакат соли 2005 дар вохӯриашон бо ҷаҳолони маорифи ҷумҳурӣ чунин баён карда буданд: “Ман, ки ба маорифамон саҳт эътиқод ва ба ояндаи он бовар дорам, бо дили пур ва як ҷаҳон орзую умед меҷӯям: “Замоне мерасад, ки муҳаққиқон перомуни рушд, пешрафт ва инкишофи маорифи Тоҷикистони соҳибистиқлол рисолаҳои илмӣ ҳимоя мекунанд, китобҳо омода месозанд ва он замон дур нест” [114].

Вобаста ба таъкидҳои Сарвари давлат аҳли маорифи кишварро мебояд бо дарки масъулият атрофи давлати миллии худ ва Роҳбари хирадманд, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон муттаҳид гашта, ҷиҳати омӯхтану зинда кардани ному қорномаҳо ва таърихи ниёгонамон ва тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳияи

худшиносӣ, ваҳдати миллӣ, ватандӯстию ҳифзи арзишҳои миллӣ ва ободкориву созандагӣ содиқонаву софдилона хизмат намоянд.

Дар ин росто, асари мондагори нобиға, ахтари илму сиёсат, донишвару давлатмард, фарҳангсиришту таърихнигори забардаст, муҳофизӣ манофеи миллӣ, Қаҳрамони Тоҷикистон Бобоҷон Ғафуров “Тоҷикон” сарчашмаи худшиносии тоҷикон, таърихи пурифтихор ба шумор рафта, баёнкунандаи корномаҳои шоистаи ниятҳои миллати тоҷик дар тӯли таърих, нақши ибратомӯзу носутурданӣ ва ғанидоштани халқи куҳанбунёди тоҷик дар рушди тамаддуни инсоният мебошад ва бо далелҳои раднопазиру муҳокимаҳои кавитаркибию мантиқиаш бо сарчашмаҳои илмию таърихӣ аҳли башарро хушдор менамояд, ки тоҷикон аз азал миллати озода, фарҳангсолор ва башардӯстанд.

“Тоҷикон” аз асарҳои махсуб меёбад, ки дирузи пурифтихори халқи тоҷикро бозгӯӣ намуда, мутолиаи он ҳисси ҳудогоҳию худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ насли наврасро баланд мебардорад ва хотираи таърихӣ онҳоро таҳким бахшидаву онҳоро ба зиракии сиёсӣ, бедорию сарбаландӣ ҳидоят менамояд. Дар ниҳоди насли ояндаи кишвар шуҷоату мардонагӣ ватандӯстию ифтихор кардан аз ватану миллати хешро дар қалби онҳо ҷой мекунад.

Омӯзиши ин асари бунёдӣ хонандаро ба шинохти таърихи миллат расонда, роҳҳои муосирро барои шинохти ҷомеаи тоҷикон ва суннатҳои он дар гузашта ва имрӯз бозгӯ мекунад.

Яке аз принципҳои ахлоқию сиёсии давлату ҷомеа ватандӯстӣ ба шумор рафта, мазмунан муҳаббат ва садоқат ба Ватанро ифода мекунад. Ватандӯстӣ муносибати ҳисси ба Ватан ва хизмати содиқона ба он, муҳофизӣ Меҳан будан аст. Азбаски Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣю ягона мебошад, муассисаҳои таълимии кишварро мебояд бо дарназардошти ин мақому манзалат хонандагонро дар руҳи ҳудогоҳиву хештаншиносӣ, ватандӯстӣ, шинохти халқи кӯҳанбунёду эҳтиром гузоштан ба таъриху фарҳанги миллати

хеш тарбия намоянд. Ва ба онҳо анъана, расму оин ва суннатҳои миллиро, ки аз насл ба насл ба мо расидаанду хувиат ё маҷмуи сифатҳои онро ташкил медиҳанд, омӯзонанд. Дар ҳоли ташаккул ёфтани ҳудогоҳиву худшиносии миллии наврасону ҷавонон, андешаву ифтихори миллии онҳо рушд карда, ҳисси содиқона хидмат кардани онҳо ба Ватану миллати хеш баланд мегардад ва ҷун фарди ҳудогоҳу хештаншинос дар пайи ҳифзи Истиқлоли давлатӣ, таҳкими Ваҳдати милли камари ҳиммат мебандад.

Тавре маълум аст, Конститутсия ҷун бахтномаи миллат ва муҳофизи манфиатҳои миллию шаҳрвандӣ ҳукуку манфиатҳо ва вазифаву уҳдадорихои сокинони мамлакатро муқаррар менамояд. Дар робита ба ин, дар моддаи 43-и санади мазкур омадааст: “Ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият ва иқтидори мудофиавии он вазифаи муқаддаси шаҳрванд аст” [61].

Вобаста ба талаботи Конститутсия насли ҷавонро мебояд пеш аз ҳама мафҳумҳои истиқлоли давлатӣ, манфиатҳои миллиро дуруст дарк намоянд, манфиатҳои шахсиро ба манфиати милли пайваста тавонанд, масъулияти соҳибватаниро ба дӯш гирифта, баҳри ҳифзи ҳар як ваҷаб хоки сарзамини хеш бо амри имону вичдон ва садоқати бепоён талош варзанд.

Бо рушд кардани андешаву амалҳои ватанпарастона ҳонандагон ба қадру манзалати ватандорӣ ва сарзамини аҷдодӣ ва қаҳрамононаш расида, мафҳуми Ватанро хуб дарк мекунанд ва садоқаташонро ба меҳани хеш нишон медиҳанд.

Вобаста ба ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бамаврид таъкид менамоянд: “Танҳо шахси воқеан ватандӯст метавонад дилсӯзона ва бо тамоми ҳастӣ ҳифзи амният ва ободии Ватани худро таъмин созад” [139: С.-136].

Дар робита ба таъкидҳои Сарвари давлат омӯзгорони муассисаҳои таълимии кишварро мебояд ба тарбияи миллии ҳонандагон диққати махсус дода, онҳоро дар руҳияи ватандорию меҳанпарастӣ, ҳимоятгари таъриху фарҳанг, забону адабиёт, урфу одатҳои аҷдодӣ тарбия намоянд. Ҳамчунин онҳоро ба омӯзиши осори таърихию фарҳангии ниёгон аз ҷумла, “Тоҷикон”-и академик

Бобочон Ғафуров сафарбар намуда, ба ин васила, онҳоро ба чехраҳои таърихсоз ва мероси таърихиву фарҳангии моддиву маънавии халқи тоҷик амиқу дақиқ шинос намоянд.

Вобаста ба ин, намунаи чорабиниҳоеро пешниҳод менамоем, ки зимни баргузори онҳо омӯзиши асари бунёдии Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” сурат гирифта, хонандагон ба мазмуни пурраи асар шинос мешаванд ва дар натиҷа ҳисси ватандӯстию ватанпарвариашон равнақ меёбад.

1. Гузаронидани ҳафтаи фаннӣ. (Ҳамаи чорбиниҳо дар давоми ҳафта, бояд дар доираи китоби “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров баргузор карда шавад). Ҳафтаи фаннӣ-чорабиниҳои мактабист, ки дар давоми ҳафта доир ба омӯзиши ин ё он фан ва ё масъалаи муҳим баргузор карда мешавад. Масалан, ҳафтаи фанни таърих дар муассиса бо мақсади муайян намудани дониши хонандагон аз фанни мазкур ва ҷалби бештари онҳо ба омӯзиши амиқи ин фан гузаронида мешавад.

Баргузори ҳафтаи фаннӣ дар муассиса, барои ноил шудан ба натиҷаҳои зерин мусоидат мекунад. Аз ҷумла, ба:

- баланд бардоштани завқ ва ҷалби бештари хонандагон ба омӯзиши фан;
- аз худ кардани донишҳои муосир, иловагӣ ва ташаккули донишҳои фаннии хонандагон;
- рушди тафаккур, мушоҳида, таҳлил ва таҳқиқоти илмӣ.

Азбаски ин чорабиниҳои умумимуассисавӣ махсус меёбад, зарур аст, ки нақшаи он барои 6 рӯз таҳия шавад. Дар нақша шакл ва намуди чорабиниҳои баргузормешуда дарҷ гардида, он бояд дар яке аз ҷаласаҳои маъмурияти муассиса муҳокима ва тасдиқ карда шавад.

Намунаи барномаи ҳафтаи фанниро пешниҳод менамоем:

ТР	Намуди фаъолият	Рӯзҳои ҳафта	Масъулон ва иҷрокунандагон
	Ифтитоҳи ҳафтаи фаннӣ ва шинос намудани хонандагон ба чорабиниҳои он.		Маъмурияти

- тасдиқи реча ва эълони дарсҳои кушод оид ба асари “Тоҷикон”-и Бобоҷон Ғафуров дар давоми ҳафта; - эълон ва раҳнамоиҳо ба хонандагон оид ба таҳия ва баррасии лоиҳаҳои хурди илмӣ дар мавзуи “Тоҷикон”-асари бунёдӣ ва ватандӯстона”; - миёни хонандагон, иштирокдорони ҳафта ба роҳ мондани намоиши «мусаввараю нигораҳо аз китоби “Тоҷикон”; - эълон ва гузаронидани чорабиниҳои илмӣ-маърифатӣ дар давоми ҳафта оид ба асари “Тоҷикон”-и аллома Бобоҷон Ғафуров; - эълон ва гузаронидани озмунҳои маърифатӣ, аз ҷумла, Лавҳаи беҳтарин”, “Рӯзномаи беҳтарин”, “Беҳтарин мусаввара ва нигора”, “Тасвири беҳтарин” ва “Беҳтарин донандаи таърихи миллат” ва амсоли инҳо; - эълони таҳия ва намоиши рӯзномаҳои мактабӣ аз ҷониби хонандагони синфҳои 10-11 оид ба мазмуну муҳтавои шоҳасари “Тоҷикон”; -гузаронидани ҷамъомадҳои пагоҳи-рӯзӣ дар мавзуи “Тоҷикон”-падидаи инқилоб-ангези миллий”.	Душанбе	муассиса, омӯзгорон ва хонандагон
Ташкили намоишгоҳи мероси таърихӣю фарҳангӣ дар робита ба маъхазҳои китоби “Тоҷикон”. Ҷиҳати шиносоии амиқ ба таъриху тамаддуни рангини миллати куҳанбунёд гузаронидани семинари илмӣ дар мавзуи “ЮНЕСКО ва ҳифзи ёдгориҳои таърихӣю фарҳангии умумибашарӣ”	Сешанбе	Муовини директор оид ба корҳои тарбиявӣ, омӯзгорон ва хонандагон
Баррасии лоиҳаҳои хурди илмӣю хонандагон дар мавзуи “Тоҷикон” асари бунёдӣ ва ватандӯстона”. Муаррифии натиҷаи озмуни “Мусаввараю нигораҳо аз китоби “Тоҷикон”.	Чоршанбе	Муовини директор оид ба корҳои тарбиявӣ, омӯзгорон ва хонандагон
Гузаронидани маҳфили саволу ҷавоб ва пурсишномаҳо бо хонандагон оид ба мазмуни асосӣ ва фаслҳои китоби	Панҷшанбе	Муовини директор оид ба корҳои тарбиявӣ, омӯзгорон

	“Тоҷикон”. Натиҷабардории рӯзномаҳои мактабӣ оид ба асари “Тоҷикон”.		ва хонандагон
	Натиҷабардории озмуни “Бехтарин донандаи таърих ва харитаҳои таърихӣ”. Бо иштироки муаррихон, олимони илми таърих ва хонандагон гузаронидани конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзуи “Тоҷикон”-шиносномаи миллат”.	Ҷумъа	Муовини директор оид ба корҳои тарбиявӣ, омӯзгорон ва хонандагон
	Ҷамъбасти ҳафта. Баргузории чорабиниҳои фарҳангӣ. Сурудҳо дар васфи Ватан, ватандӯстӣ ва Истиқлоли давлатӣ. Мукофотонидани ғолибони озмунҳо ва беҳтарин иштирокдорони ҳафта.	Шанбе	Роҳбарияти муассиса, омӯзгорон ва хонандагон
Арзёбӣ			

2. Баргузор намудани маҳфили саволу ҷавоб ва пурсишномаҳо роҷеъ ба мазмуну муҳтаво ва фаслҳои китоби “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров.

Маҳфили шаби саволу ҷавоб чорабиниест, ки рағбат ва завқи хонандагонро ба омӯзиши фан афзун намуда, барои донистану маълумот бештар пайдо кардан дар бораи рӯйдодҳои таърихӣ гузаронида мешавад. Дар ин раванд омӯзгорон метавонанд оид ба фаслҳои китоби “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар мавзӯҳои “Гузаштаи пурғановати халқи тоҷик”, “Тоҷикон-инъикосгари мероси таърихиву фарҳангӣ ва моддию маънавии миллат” ва амсоли инҳо маҳфили саволу ҷавоб ташкил намоянд. Ин имкон медиҳад, ки хонандагон бо омӯхтани фаслу бобҳои асари ба мазмун ва мундариҷаи он шинос шуда, аз ҳақиқати таърих огаҳ шаванд, маълумот ва донишҳои зимни омӯзиш гирифтаи хонандагон миёни онҳо рақобати маърифатиро рӯйи кор оварда, дар ин замина ҳар як иштирокчӣ кӯшиш менамояд зиёдтар ба саволҳо ҷавоб диҳад.

3. Баргузор намудани конференсияҳо оид ба асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров. Чун конференсия аз калимаи латинии «*confercio*» гирифта шуда, чамъомади гурӯҳи донишмандон, мутахассисон, ё шахсони алоҳидаро ифода мекунад, барои муҳокимаи мавзуи муайян гузаронида мешавад. Конференсия маҷлиси машваратӣ, чамъомади намоёндагони ташкилот, ҷамъиҳои давлатҳо

ва олимон барои муҳокимаи масъалаҳои махсус буда, дар шаклҳои зерин: илмӣ-амалӣ, илмӣ-назариявӣ ва намудҳои зайл: маҳдуд-дар ҷойҳо; минтақавӣ-шаҳру вилоятҳо, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ баргузор карда мешавад. Дар робита ба ин роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорон метавонанд дар мавзӯҳои гуногун, аз ҷумла, “Бобочон Ғафуров-ахтари илму сиёсат” “Тоҷикон”-баёнгарии таърихи қуҳанбунёд ва пурифтиҳори халқи тоҷик”, “Тоҷикон”-ифодагарии талошҳои таърихӣ тоҷикон дар роҳи озодии Ватан”, “Тоҷикон”-асари ҳудшиносӣ”, “Нақши Бобочон Ғафуров дар шинохти таърихӣ халқи тоҷик”, “Тоҷикон”-баёнгарии адолатпешагиву инсондӯстии халқи тоҷик”, “Тоҷикон”-шиносномаи миллат”, “Мавқеи ”Тоҷикон” дар ташаккули ҳудшиносии миллӣ ва рушди тафаккури таърихӣ” ва амсоли инҳо конференсияҳои илмӣ-амалӣ, илмӣ-назариявӣ баргузор карда, маърузаҳои ҳонандагонро шунаванд ва муҳокима кунанд ва бо ин восита, аз як тараф, тайёр кардани мақолаву маърузаҳои илмиро миёни ҳонандагон ба роҳ монанд, аз ҷониби дигар, шоҳасари “Тоҷикон”-ро мавриди омӯзиш қарор диҳанд.

4. Гузаронидани семинарҳои илмӣ оид ба мавқею аҳамияти китоби “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров дар инъикоси мероси таърихӣ фарҳангии халқи тоҷик. Тавре маълум аст, семинар -машғулияти амалӣ бо гурӯҳи ҳонандагон маҳсуб ёфта, дар намудҳои зерин: семинари илмӣ- методӣ, омӯзишӣ ва семинар-машварат баргузор карда мешавад. Вобаста ба ин, маъмурияти муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорони фанӣ ҷиҳати баррасии масъала метавонанд дар мавзӯҳои “Тоҷикон”-равшангарии таърихи пурғановату ифтиҳорбахши миллат”, “Мактаб ва омӯзишу парвариш дар “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров”, “Тоҷикон-асари озодихоҳӣ ”, “Тоҷикон-тарғибгарии мероси таърихӣ фарҳангии моддиву маънавии миллат”, “Ҷойгоҳи “Тоҷикон” дар ҳудшиносию ҳудогоҳии миллӣ, ватандӯстӣ ватандорӣ, илму адабиёт, забон, маърифату маънавиёт” ва монади инҳо семинарҳои илмӣ ва семинар-машваратҳо баргузор карда, аҳамияти китоби “Тоҷикони”-и

Бобочон Ғафуровро дар инъикоси мероси таърихию фарҳангии халқи тоҷик ба хонандагон равшан намоянд.

5. Ташкили вохӯрии хонандагон бо олимони соҳаи таърих дар мавзуи “Тоҷикон” ва тарбияи ватандӯстӣ. Чун вохӯрӣ дар як ҷо ҳозир шудани гуруҳи одамон, боздид, мулоқот (барои суҳбатҳои расмӣ) маҳсуб ёфта, бо мақсади равшан кардан, оғай ва маълумоти бештар гирифтани нисбат ба ягон масъалаи муҳим баргузор карда мешавад. Ин ҷо омӯзгоронро зарур аст, ки барои маълумоти бештар пайдо намудани хонандагон оид ба мазмуну мундариҷаи китоби “Тоҷикон” вохӯрии хонандагонро бо донишмандону муаррихон ташкил намуда, ҷойгоҳи ин асари безаволро дар тарбияи ватандӯстӣ муайян созанд. Ин имкон медиҳад, ки донишомӯзон дар бораи қаҳрамоноҳои халқи худ дар роҳи озодии Ватан ва соҳиби таърих, маърифату фарҳанги воло будани онҳо бохабар гарданд.

6. Навиштани иншо. Иншо усули муташаккилонаи изҳори ақидаҳо оид ба мавзуи интиҳобшуда мебошад, одатан, он аз нуқтаи назари интиқодӣ анҷом дода мешавад. Иншо жанри адабии ба наср навишташуда ҳисобида мешавад, ки дониш ва андешаҳои нависандаро дар асоси таҷрибаҳои шахсӣ фаро мегирад. Ин ҳангом истифодаи чехраҳои адабӣ ва манбаъҳои тасвирҳои таърихӣ-бадеӣ комилан дуруст аст. Ин як усули хеле мувофиқ барои санҷиши саволҳои душворфаҳм ва тавзеҳотӣ дар дидактика буда, дар ин ҳангом хонанда матни хеле тавсифӣ, дақиқро омода мекунад ва он қодир аст тамоми ҷузъиёти як мавзуро ошкор карда, муфасссал шарҳ диҳад.

Ҳамин тариқ, навиштани иншо қобилияти эҷодии хонандагонро ташаккул дода, дақиқ ифода намудани фикрашонро равшан мебахшад.

Аз ин рӯ, онҳо метавонанд, дар мавзӯҳои зер иншо нависанд:

- “Мавқеи китоби “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров дар тарбияи ватандӯстии хонандагон”;

- “Бозтоби мактабу низоми омӯзиш дар осори академик Бобочон Ғафуров”;

- “Инъикоси шахсиятҳои ватандӯсту меҳанпараст, ҷасуру мубориз ва озодихоҳ дар асари “Тоҷикон”- и Бобочон Гафуров”;

- “Ғузаштаи пурғановати халқи тоҷик”;

- “ Маорифпарварӣ ва адабиёти тоҷик дар нимаи дуюми асри XIX ва аввали асри XX”.

7. Баргузор кардани ҷамъомадҳои умуммактабӣ дар мавзӯҳои:

- “Саҳми Бобочон Гафуров дар шинохти таъриху фарҳанги тоҷикон”;

- “Бобочон Гафуров-омӯзгор ва ходими давлатӣ”;

- “Тоҷикон”- меъмори таъриху фарҳанги халқи тоҷик.

8. Ба роҳ мондани омӯзиши зиндагинома ва осори қаҳрамонони Тоҷикистон.

9. Роҳнамоӣ ва таъмини иштироки хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар озмуни ҷумҳуриявӣ “Тоҷикон”-оинаи таърихи миллат.

10. Таҳияи лоиҳаҳои илмӣ дар мавзӯҳои мухталиф аз асар. Дар ин маврид, омӯзгорони фанӣ якҷо бо хонандагон (дар синфҳо) мавзӯҳои: “Тоҷикон”- инъикосгари ҷеҳраҳои озодипарасту ватандӯст”, “Тоҷикон”- ифодагари таъриху фарҳанги милли”, “Тоҷикон”-асари меҳанпарастӣ” -ро мавзӯи лоиҳаҳои илмӣ муайян намуда, роҳҳои омода кардани лоиҳаҳо ба шогирдон нишон медиҳанд ва натиҷаашро дар толори муассиса муҳокима мекунад.

11. Фаъолиятҳои ватандӯстона. Таҳти роҳбарии омӯзгорони фанӣ хонандагон ҷиҳати бою ғанӣ гардонидани ашё ва фонди осорхонаи мактабӣ, ҳифзу нигоҳдошти осори таърихӣ фарҳангии диёрашон дар осорхона ва муаррифии он тадбирҳо амалӣ менамоянд.

3.3. Меъёр ва нишондиҳандаҳои дараҷаи тарбияи ватандӯстии

хонандагон

Дарки худогоҳӣ, худшиносии миллӣ, ватандӯстӣ ва меҳанпарастӣ аз кӯдакӣ сурат гирифта, тадричан аввал дар оила, пас аз он дар мактаб ва баъдан дар ҷомеа тақмилу ташаккул меёбад. Дар ин раванд нақши асосиро аввал оила, пас аз он мактаб бозида, ин ду ниҳоди иҷтимоӣ: бобою бибӣ, падарону модарон ва омӯзгоронро мебояд бо дарки масъулият ба сифати мубаллиғ ва таҳкимбаҳши анъанаҳои оилавӣ, арзишҳо ва ҷашнҳои давлатию миллӣ, рамзу муқаддасоти миллӣ баромад намуда, насли ҷавонро дар рӯҳияи ватандӯстӣ тарбия кунанд. То ки онҳо Ватанро сидқан дӯст дошта, бо худогоҳиву худшиносии миллӣ ва ғайриятиҳои ватандӯстонашон муҳаббати худро ба Ватан нишон диҳанд. Дар ин ҳангом ҷомеа ғайролу созанда гардида, рушду нумуи кишвар таъмин мегардад.

Зимни таҳлили адабиёти психологию педагогӣ равшан карда шуд, ки дар замони истиқлоли давлатӣ таваҷҷуҳи олимон ба омӯзиши тарбияи ватандӯстӣ ва ташаккул додани он бештар гардидааст. Масъалаи мазкур асоси сиёсати давлатро ташкил дода, олимону донишмандони илмҳои психология, педагогикаро мебояд ҳамагуна тағйироти сиёсӣ иҷтимоӣ ва маънавию ахлоқии ҷомеаро мавриди таҳқиқ қарор дода, роҳҳои муассиру муосири равнақи онро муайян созанд. Аммо дар тарбия методи ягонае мавҷуд нест, ки мо дараҷаи тарбиянокии хонандагон ва умуман инсонро муайян созем. Дар ин маврид академик Муҳаммад Лутфуллоев дар асараш “Андешаи миллӣ ва тарбияи он”. -Душанбе: “Собириён” соли 2010 чунин менависад: “муҳаққиқон бо суҳанҳои умумӣ тарбиянокиро ба се дараҷа (дараҷаи баланд, миёна ва паст) муайян кардаанд. Ва ҳол он ки ин дараҷаҳо дар тарбиянокии инсон ҳеҷ нақше намебозанд. Барои чӣ? Барои он ки тарбиянокӣ категорияи лағжандаву калаванда аст. Масалан, инсон метавонад нек бошад, вале пас аз чанд муддат зери таъсири муҳит ё субъект тағйир ёбад, яъне бад шавад. Бо вучуди ин мутахассисон ва олимони соҳаи

педагогика баъзе меъёрҳоеро муайян кардаанд, ки онҳо фарогири мақсадҳои педагогиканд. Тарбиянокии хонанда рушди шахсияти онро ифода карда, то чӣ андоза ба мақсадҳои педагогӣ мутобиқат мекунад, маълум нест. Вале ин ҷо мақсад ҳамчун меъёр ё ченак имконият медиҳад, ки роҷеъ ба комёбиҳои педагогӣ сухан ронем[69: С.109].

Мавриди зикр аст, ки ҳар як таҳқиқоти анҷомдодаи олимони ва асарҳои офаридаи онҳо асосҳои назариявӣ ва методии масъалаҳои тарбияи ватандӯстиро бо дарназардошти талаботи ҷомеа муайян сохта, мазмунҳои тарбиявиро пурра мегардонанд ва ба ташаккули ватандӯстии насли ҷавон мусоидат мекунад.

Аз ин рӯ, омӯзгоронро мебояд чӣхати ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ воситаҳои илман асоснокӣ педагогиро мавриди истифода қарор дода, усул ва шаклҳои тарбияро роҳандозӣ намоянд, ки ба ташаккули шуури миллии онҳо мусоидат кунанд, бетафовутӣ нисбат ба ватан ва бегонапарастии донишомӯзонро пешгирӣ намоянд.

Дар робита ба таҳқиқот ва таъкидҳои олимони соҳа барои муайян кардани меъёр ва нишондиҳандаҳои дараҷаи тарбияи ватандӯстии хонандагон мо ба мавзӯ, мақсаду вазифаҳо ва фарзияи таҳқиқот таъяс намудем. Ва ин ҷо ба хулосае омадем, ки дар мавриди тарбияи ватандӯстӣ беҳтарин меъёр ҳудогоҳиву ҳудушносӣ ва андешаву ифтихори милли аст. Дар натиҷаи ба роҳ мондани омӯзиши махсуси (Барномаи озмоишии омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобоҷон Ғафуров дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ), баргузориҳои сухбат, маҳфили саволу ҷавоб, гузаронидани пурсишнома ва озмоишҳои педагогӣ муайян кардем, ки хонандагон то чӣ андоза асари бунёдии академик Бобоҷон Ғафуров “Тоҷикон”-ро аз ҳуду кардаву ба мазмунҳои он сарфаҳм рафтаанд, дар рафтору кирдори амалии онҳо чӣ гуна тағйиротҳо ба вуҷуд омадааст ва андешаашон нисбат ба Ватан, дӯст доштану ҳифзи он то чӣ андоза дигаргун шудааст то чӣ андоза ватандӯстиашон ташаккул ёфтааст.

Тавре ишора кардем, яке аз восита ва чорабиниҳои ба омӯзиши мақсадноки асари бунёдии “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров мусоидаткунанда ва мӯйянкунандаи сатҳи омӯхта шудани асари мазкур гузаронидани маҳфили саволу ҷавоб ба шумор меравад. Аз ин лиҳоз барои муайян кардани сатҳи дониши хонандагон оид ба мазмуну муҳтавои асар миёни 570 нафар (бо дарназардошти теъдоди хонандагон дар синфҳо) синфҳои 10 ва 11-и муассисаҳои таҳсилоти умумии озмоишӣ маҳфили саволу ҷавоб гузаронида шуд, ки натиҷаашро ба таври зер баён менамоем.

Зикр менамоем, ки омӯзиши ҳамаҷонибаи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар маҷмуи тамоми амалиёти таркибии он танҳо дар ҷараёни фаъолияти омӯзишии махсус ташкилшуда сурат гирифт. Бо ин мақсад як қатор мавзӯҳои пешниҳод шуданд, ки ба муайян кардани то кадом андоза барои шахсони озмоишшаванда дарку аз худ кардани мазмуну мундариҷаи асари “Тоҷикон” дастрас мебошад ва зимнан онҳо чи маълумот ва донишҳо гирифтанд. Барои мақсаднок ва самарабахш баргузор намудани маҳфилҳо, ба ин васила муайян кардани сатҳи дониши иштирокдорони озмоишҳои педагогӣ оид ба муҳтавои асари мазкур мавзӯи баҳси маҳфилҳо муайян карда шуд, ки фарогири мазмуни зерин буданд. “Нақши Бобочон Ғафуров дар таҳқиқи таърихи миллати тоҷик”, “Ватандорию муҳофизати Ватани азизро аз кӣ омӯзем?”, “Ватан бар чон баробар ҳаст моро”, “Ҳифзи Ватан-қарзи ҳамагон аст” ва “Нақши “Тоҷикон” дар худшиносию ҳудогоҳии миллӣ, ватандӯстию ватандорӣ ва муаррифии илму адабиёт, забон, маърифату маънавиёти халқи тоҷик”.

Ҷиҳати муайян кардани сатҳи дониши хонандагон оид ба мазмуну мундариҷаи асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров низоми баҳодихии 5 ҳола истифода гардида, дар ин ҳангом ҳолҳо то 20 баҳогузурӣ ва ҳар ҳол ба ҳисоби % ба 5 баробар ҳисоб карда шуд. Вобаста ба ин, миёнаи азхудшавии асар ва дониши хонандагон нисбат ба фаслу бобҳои асар аз рӯйи

сатҳ ба таври зерин муайян гардид: сатҳи 1 (паст) аз 11% то 31%; сатҳи 2 (миёна) аз 51% то 71%; сатҳи 3 (баланд) аз 71% то 100%.

Пас аз таҳлили саволу ҷавобҳо натиҷаҳои ҳамаи вазифаҳои монанди пешниҳодшуда, мо тавонистем ҷавобҳоро вобаста ба сатҳи муайяннамоии дониши хонандагон дар бораи асари бунёдии “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров ба бахшҳо ҷудо кунем.

Бахши якумро ҷавобҳои умумии номуайян фаро гирифта, бахши дуюм аз ҷавобҳои хонандагоне иборат буд, ки онҳо мазмуну муҳтавои асарро маълуму номаълум баён мекарданд. Аммо дар байни онҳо ягон робита муқаррар карда нашудааст. Бахши сеюм ҷавобҳоеро дар бар мегирад, ки дар онҳо хонандагон то андозае ҷавобҳои дақиқ медоданд. Ба бахши чорум ҷавобҳое дохил шуданд, ки дар онҳо мазмуну муҳтавои асар ифода меёфт. Хонандагони ин гурӯҳ донишу фаҳмиши пурра дар бораи асари бунёдии “Тоҷикон”-ро нишон медоданд.

Дар гурӯҳҳои санҷишӣ таълими мақсаднок барои ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон амалӣ карда нашуд. Дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ бошад, ин кор ба роҳ монда шуд.

Барои баҳодихии донишу малака ва маҳорати хонандагони гуруҳҳои санҷишӣ ва таҷрибавӣ ҳангоми саволу ҷавоб, корҳои беруназарсӣ, баъди таҷрибаи таълимӣ, ба хонандагони ҳар ду гурӯҳ 5-тогӣ супоришҳое пешниҳод шуданд, ки асосан мазмуну муҳтавои асари бунёдии “Тоҷикон”-ро ифода мекарданд. Таҳлили миқдории ҷавобҳои гирифташуда дар ҷадвали зер пешниҳод шудааст.

Ҷадвали № 1.

Сатҳи дониши хонандагон оид ба асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар умум (дар %)

Хусусияти ҷавобҳо	Синфҳои назоратӣ		Синфҳои озмоишӣ	
	буриши 1	буриши 2	буриши 1	буриши 2
Ҷавоби номуайяни умумӣ.	45.5	32,3	53.7	0
Ҷавобҳое, ки мазмуну	54.5	59,3	46.3	2.3

мундариҷаи асарро маълуму номаълум баён мекарданд.				
Ҷавобхое, ки нисбӣ будани дониш ва фаҳмиши хонандагонро оид ба асари “Тоҷикон” ва фаслу бобҳои он нишон меоданд.	0	8.4	0	32.2
Ҷавобхое, ки дониш ва фаҳмиши пурраи хонандагонро оид ба асари “Тоҷикон” -и Бобочон Ғафуров ифода мекарданд.	0	0	0	65.5

Нишондодҳои ҷадвал дигаргуниҳоро, ки дар синфҳои озмоишӣ зимни омӯзиши асари бунёдии “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров ба мушоҳида расиданд, инъикос менамояд. Танҳо дар синфҳои озмоишӣ ҷавобхое, ки ифодагари донишу фаҳмиши пурраи хонандагон оид ба асари “Тоҷикон” ва фаслу бобҳои он буданд, фарқунандаанд (65,5%).

Нишондиҳандаҳои хонандагон дар синфҳои назоратӣ аз 59,2% иборат буда, ин далели он аст, ки дар ҳарду синф тағйироти сифатӣ ба амал омадааст. Ҷавобхое, ки нисбӣ будани дониши хонандагонро оид ба асари “Тоҷикон” ва фаслу бобҳои он тавсиф мекарданд, чунин буданд: дар синфҳои озмоишӣ 32,2% , дар синфҳои назоратӣ 8,4% дар бурриши дуюм, нисбат ба 0% дар бурриши якум. Нишондиҳандаҳои мазкур имкони ба хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзонидани асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуровро ифода карда, натиҷабахшии онро дар ташаккули тарбияи ватандӯстӣ собит мекунад.

Дар мувофиқа ба меъёрхое, ки барои муайян кардани омӯзиши асари бунёдии “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров ва ба ин васила ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон пешниҳод карда будем, натиҷаро ба таври зер арзёбӣ менамоем: 140 нафар (24,5%) баланд, 370 нафар (64,9%) миёна ва 60 нафар (10,5%) паст.

Маълумот дар бораи ба гурӯҳҳо ҷудо намудани хонандагон пас аз ба роҳ мондани омӯзиши асари бунёдии “Тоҷикон” дар ҷадвали зер оварда шудааст.

Ҷадвали № 2.

Гуруҳбандии хонандагон пас аз ба роҳ мондани омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров (дар анҷоми озмоиш)

Сатҳҳо	Шумораи хонандагон (нафар)	Ҷоиз (%)
3	140	24,5
2	370	64,9
1	60	10,5
Ҷамағӣ 570 н.		

Маълумоти ҷадвал баёнгари он аст, ки сатҳи дониши хонандагон оид ба мазмуну муҳтавои асари зикршуда баланд гардида, ташаккули худогоҳиву худшиносии миллӣ ва ватандӯстии онҳо дида мешавад. Ҳарчанд теъдоди муайяне аз хонандагон дар синфҳо ба сатҳи баланди рушди донишҳо нарасида бошанд ҳам, аммо аксарияти онҳо ба он муваффақ шуданд.

Барномаи озмоишии омӯзишӣ, ки мо мавриди татбиқи таҳқиқ қарор додем, ба азхудкунии асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров мусоидат намуда, омили рушди донишҳои таърихӣ хонандагон ва ташаккули худогоҳиву худшиносии миллӣ, ватандӯстӣю ватанпарастии онҳо гардид. Ин нишондиҳандаҳо самарабахшии технологияи пешниҳодшудаи омӯзиши махсусро ифода карда, муҳим будани онро дар ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон нишон медиҳанд.

Бо назардошти натиҷаи корҳои озмоишӣ ва нишондодҳои ҷадвал мо метавонем сатҳи дониши хонандагонро оид ба асари “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров гуруҳбандӣ намоем.

Расми 1.

Гуруҳбандии хонандагон пас аз азхудкунии асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар анҷоми корҳои озмоишӣ

Аз рӯйи нишондоди диаграмма хулоса кардан мумкин аст, ки зиёда аз 65% -и хонандагон ба дараҷаи миёнаи азхудкунии асар расида, танҳо 11%-и онҳо дар сатҳи пасти азхуднамоӣ қарор гирифтанд.

Ҳамин тавр, самаранокии таҷрибаи мо, дар самти омӯзиши мақсадноки асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров собит гардида, пешниҳод менамоем, ки бо ба роҳмондани омӯзиши махсус ва гузаронидани корҳои беруназсинфӣ ба омӯзиши асари мазкур мусоидаткунанда, андешаи миллии хонандагон рушд карда, ватандӯстиашон тавсеа меёбад.

Пас аз гузаронидани ҳафтаи фаннӣ, дарсҳои кушод ва чорабиниҳои беруназсинфӣ (мутолиаи китоби “Тоҷикон”, конференсияҳои илмӣ-амалӣ, семинарҳои илмӣ, вохӯриву маҳфилҳои саволу ҷавоб, навиштани иншо ва озмунҳои маърифатӣ) сатҳи дониши хонандагон оид ба асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров муайян карда шуда, барои равшан соختани рушди ватандӯстӣ миёни 570 нафар хонандагони синфҳои 10 ва 11-и мактабҳои озмоишӣ пурсишнома гузаронида шуд, ки фарогири мазмунӣ зер буд:

1. Худогоҳӣ чист? Киро худогоҳ мегӯянд?
2. Худшиносӣ чист? Киро худшинос мегӯянд?
3. Ватан чист? Барои ватандӯсти ҳақиқӣ шудан чӣ бояд кард?
4. Ватандӯстӣ чист? Киро ватандӯст мегӯянд?

5. Нақши Ватанро дар ҷомеаи иҷтимоӣ ё миллии одамон чи гуна арзёбӣ менамояд?

6. Фаъолиятҳои ватандӯстонаро номбар кунед.

7. Асар ва достонҳои мутафаккирону адибони тоҷикро номбар кунед, ки фарогири масъалаҳои ватандӯстианд.

8. Мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар ҳештаншиносии ватандӯстӣ.

9. Кадоме аз шоирони тоҷик дар давраи ҶБВ бештар дар бораи Ватан шеър гуфтааст?

10. Чанд шеър дар бораи Ватан медонед ва кадоме аз он бештар ба Шумо маъқул аст?. Чаро?

11. Кадом шоири тоҷикро мунодии сулҳу ватансаро меғӯянд ва барои чӣ?

12. Асарҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро номбар кунед, ки бештар ба ҳудогоҳиву худшиносии миллии ва Ватану ватандорӣ бахшида шудаанд?

13. Қаҳрамонони Тоҷикистонро номбар кунед ва шарҳ диҳед, ки барои кадом хизматҳоишон ба ин унвон расидаанд.

14. Муқаддасот ва рамзҳои давлатиро номбар кунед.

15. Тоҷикон кӣ ҳоянд?; Тоҷикистон чи гуна сарзамин аст?

Натиҷаҳои баҳодиҳии миқдорӣ ва сифатии ҷавоби хонандагонии синфҳои 10-11 ба саволҳои додашуда дар ҳар ду гурӯҳ дар ҷадвал оварда шудаанд. Таҳлили миқдории ҷавобҳо дар ҷадвали зер пешниҳод мегардад.

Ҷадвали 3.

Ҷавобҳои хонандагон оид ба саволҳои пурсишнома ва рушди ватандӯстии онҳо дар умум (дар %)

Хусусияти ҷавобҳо	Синфҳои назоратӣ		Синфҳои озмоишӣ	
	буриши 1	буриши 2	буриши 1	буриши 2
Ҷавобҳои номуайяни умумӣ.	46.5	33,4	54.7	0

Хонандагоне, ҷавобхояшон нокифоя буд.	53.5	58,2	45.3	2.1
Хонандагоне, ки қисман ба саволҳо ҷавоб доданд.	0	8.4	0	33.0
Хонандагоне, ки ба саволҳои пурсишнома ҷавобҳои пурра ва мушаххас доданд.	0	0	0	64.9

Чадвал тағйиротҳои зимни гузаронидани пурсишнома дар синфҳои озмоишӣ ба амал мадаро инъикос менамояд. Аммо дар синфҳои озмоишӣ ҷавобхое, ки пуррраву мушаххас, фарқ мекарданд (64,59).

Мисли пештара ҷавобҳои хонандагон дар синфҳои назоратӣ оид ба саволҳои пурсишнома 58,2 % -ро ташкил медиҳад. Тағйиротҳои зикршуда дигаргуниҳои сифатиро ҳам дар синфҳои озмоишӣ ва ҳам дар синфҳои назоратӣ нишон медиҳанд.

Ҳамин тариқ, дар синфҳои озмоишӣ ҷавобхое, ки нисбӣ будани донишу фаҳмиши хонандагонро оид ба саволҳои пурсишнома нишон медоданд, 33,0% ва дар синфҳои назоратӣ дар бурриши дуҷум-аллакай 8,4% нисбат ба 0% дар бурриши яқум. Таҷрибаи гузарондашуда имкони ба хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзонидани асари бунёдии “Тоҷикон” –и академик Бобочон Ғафуровро дар раванди фаъолияти таълимии махсус нишон дода, самарабахшии онро дар тарбияи ватандӯстии хонандагон исбот мекунад.

Дар мувофиқа ба меъёр, методу воситахое, ки барои муайян кардани омӯзиши асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ва ба ин васила ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон пешниҳод карда будем, натиҷаро ба таври зерин арзёбӣ менамоем: 150 нафар (26,3%) баланд, 370 нафар (64,9%) миёна ва 50 нафар (8,8%) паст.

Маълумот дар бораи тақсимои хонандагон аз рӯи сатҳидонишҳои таърихӣ, ташаккулихудоғоҳиву худшиносии миллӣ ва ватандӯстӣ баъди анҷоми корҳои озмоишӣ дар чадвали зер оварда шудааст.

Чадвали № 4.

**Гурӯҳбандии хонандагон пас аз гузаронидани пурсишнома ва рушди
худогоҳиву худшиносии миллӣ ва ватандӯстии онҳо (дар охири озмоиш)**

Сатҳҳо	Шумораи хонандагон (нафар)	Ҷоиз (%)
3	150	26,3
2	370	64,9
1	50	8,8
Ҷамағӣ 570 н.		

Ҳамин тавр, бо дарназардошти ҷавобҳои хонандагон ба саволҳои пурсишнома баён месозем, ки сатҳи дониши хонандагон оид ба мазмун ва мундариҷаи шоҳасари “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров баланд гардида, худогоҳиву худшиносии миллӣ ва ватандӯстии онҳо ташаққул ёфт.

Гарчанде теъдоди муайяне аз хонандагон дар синфҳо мазмун ва мундариҷаи асарро азхуд накарда бошанд ҳам, аммо теъдоди зиёди онҳо ба он наздик шуданд.

Аз ин рӯ, метавонем бигӯем, ки омӯзишҳое, ки мо таъкил кардем, ба азхудшавии асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров мусоидат намуда, сатҳи донишҳои таърихӣ хонандагон баланд гардид ва худогоҳиву худшиносии миллӣ, ватандӯстию ватанпарастияшон ташаққул ёфт. Нишондиҳандаҳои зикршуда аҳамияти технологияи пешниҳодшудаи омӯзиши махсусро инъикос карда, зарур будани онро дар ташаққули тарбияи ватандӯстии хонандагон собит намуд.

Бар асоси натиҷаи корҳои озмоишӣ ва нишондоди ҷадвал мо метавонем хонандагонро оид ба азбарнамоии мазмуну мундариҷаи асари бунёдии “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров, ба ин васила рушд ёфтани худогоҳиву худшиносии милливу ватандӯстиашон гурӯҳбандӣ намоем.

Расми 2.

**Гурӯҳбандии хонандагон пас аз гузаронидани пурсишнома ва рушди
худшиносии миллию ватандӯстии онҳо дар анҷоми корҳои озмоишӣ**

Аз рӯи диаграмма хулоса кардан мумкин аст, ки зиёда аз 65% -и хонандагон ба дараҷаи миёнаи худшиносии миллӣ расида, 9%-и онҳо дар сатҳи паст қарор гирифтанд. Ин далели самарабахшии таҷрибаи мо, дар самти омӯзиши мақсадноки асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобоҷон Ғафуров ба шумор рафта, танҳо бо ба роҳ мондани омӯзиши махсус ва гузаронидани корҳои беруназсинфӣ ба омӯзиши асари мазкур мусоидаткунанда, метавон тарбияи ватандӯстии хонандагонро ташаккул дод.

Дарки дурусти мундариҷаи корҳои беруназдарсӣ ва истифодаи равишҳои мақсадноку бонизом рисолати аслии омӯзгорӣ ба шумор меравад, ки он ба ташаккули шахсияти хонандаро кафолат медиҳад. Аз ин рӯ, таълиму корҳои беруназдарсии махсус ба инкишофи ҳамаҷонибаи қобилиятҳо, рушди донишҳои таърихиву фарҳангӣ ва маънавии хонандагон мусоидат намуда, онҳоро ба ҷамъбасти донишҳои марбут ба илмҳои гуногун ҳавасманд мекунад.

Омӯзиши мазкур дарку ҳифзи манфиатҳои миллиро ба хонандагон омӯзонида, эҳтиром гузоштан ба таъриху фарҳанги халқиро ба онҳо талқин менамояд ва ҷойгоҳи давлатдорӣ миллиро дар ҳифзу ғанигардонии дастовардҳои илмию фарҳангӣ муайян месозад. Ҳамчунин рукнҳои гиромидошти забон, анъана ва расму оинҳои мардумиро ба хонандагон нишон дода, дар таҳкими истиқлолияти давлатӣ, ваҳдати миллӣ, сулҳу субот ва рушду нумуи кишвар нақши муассир дорад.

Озмоиши мо тахминҳои назариявии моро тасдиқ мекунад, ки зимни омӯзиши асари академик Б. Ғафуров “Тоҷикон” худогоҳиву худшиносии миллии хонандагон рушд карда, ватандӯстиашон ташаккул меёбад ва онҳо шахсиятҳои ба камол мерасанд, ки таъриху фарҳанги миллиашонро ҳифз намуда, инкишоф медиҳанд, дар ободии Ватани ҳеш ва тарзи зиндагии шоиста саҳми назаррас мегузоранд.

Худогоҳиву худшиносии миллии имкон медиҳад, ки шахс миёни қавму миллатҳои дигар мавқеи худро пайдо намуда, дар рушди илм, таърих, забон, фарҳанг, анъана ва расму оинҳои миллии саҳми муносиб гузорад.

Хулосаи боби 3

Дар асоси хусусиятҳои дар боло зикршуда бо истифода аз усули омӯзиши таҷрибаи пешқадами педагогӣ, таҳлили ҳуҷҷатҳои мактабӣ, аз ҷумла, стандарти таҳсилоти умумӣ, барномаву нақшаҳои таълим, китобҳои дарсӣ, мушоҳидаи сифати корҳои беруназдарсӣ, натиҷаи чорабиниҳои беруназдарсии гузаронидашуда, (маҳфили саволу ҷавоб, пурсишномаву суҳбатҳо бо хонандагону омӯзгорон) ба хулосаи зер омадем:

1. Ҷиҳати муайян кардани мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар ташаккули ҳисси ватандӯстии хонандагон аз усулҳои (ташаққули шуур, ташкили фаъолият ва ҳавасмандгардонӣ) ва воситаҳои тарбияи истифода карда шуд ва дар ин замина ба омӯзгорон тавсия дода шуд, ки аснои тарбияи хонандагон равиш, тарз ва усулро истифода намоянд, ки ба мазмун ва мақсади тарбия мувофиқ бошад. Масалан, азбаски тарбияи ватандӯстии хонандагон ба дигар унсурҳои тарбия иртиботи қавӣ дорад, омӯзгоронро мебояд, фаъолиятшонро бештар ба ташаккули шуури хонандагон равона созанд ва ба дуруст дарк кардани мафҳумҳои асл, реша, аҷдод, макон, диёр, марз, бум, сарзамин, Ватан ва амсоли ин аз ҷониби хонандагон мусоидат кунанд.

2. Дар раванди озмоиш барои равшан намудани мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ҳамчун осори гаронмоя дар тарбияи ватандӯстии

хонандагон роҳу усул ва воситаҳо истифода шуданд, ки ба омӯзиши амиқи ин асар мусоидат карданд. Ва ин усулу воситаҳо чунин буданд:

- ташкил ва гузаронидани ҳафтаи фаннӣ;
- вобаста ба ҳар боби асар гузаронидани чорабиниҳо ба монанди: конференсия, семинарҳои илмӣ;
- навиштани иншо дар бораи моҳияти асари бунёдии “Тоҷикон” дар шинохти ҳақиқати таърих, реша ва аҷдод, таъриху фарҳанги гузаштагон, қаҳрамонҳои фарзандони фарзонаи миллат дар роҳи озодӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ;
- гузаронидани маҳфили саволу ҷавоб ва пурсишномаҳо доир ба мазмуну муҳтавои асар;
- ташкили вохӯриҳо бо олимон ва донандагони таърихи гузаштаи миллат;
- азёд кардани шеърӯ сурудҳои ватандӯстона;
- ба роҳ мондани фаъолиятҳои ватандӯстона миёни хонандагон.

Хонандагон ҳангоми омӯзиш ва гузаронидани чорбиниҳои маърифатӣ (конференсия, семинарҳои илмӣ-амалӣ, маҳфили саволу ҷавоб, ҷамъмадҳои муассисавӣ, озмуну вохӯриҳо, аз худ кардани шеърҳои ватандӯстона ва ҳафтаи фаннӣ) ба мазмуни асар, фаслу боб, маъҳаз, ёдгориҳои таърихӣ, умуман таъриху фарҳанги миллат, ҳақиқати таърих шинохти таърихӣ, қорномаи шоиста, осори таърихӣ фарҳангӣ ва илмӣ халқи тоҷик, суннатҳои донишпазҳои он дар гузашта ва имрӯз, инкишофи мактабу маориф ҳамчунин таъриху фарҳанги сокинони Осиёи марказӣ шинос мешаванд. Ба ин васила, ҳисси ватандӯстӣ, ифтихор қардан аз ватану халқи худ ва тафаккури давлатии онҳо инкишоф ёфта, сатҳи маърифати шаҳрвандиашон баланд мегардад. Хонандагон дар оянда чун қарди худогоҳу худшинос, меросбари миллати соҳибтаърих, соҳибфарҳанг, соҳибтамаддун ва муҳофизи марзу буми аҷдодӣ баромад қарда, дар пешрафти Ватани азиз Тоҷикистон саҳми назаррас хоҳанд гузошт.

Мавриди истифодаву иҷро қарор гирифтани чорабиниҳои зикршуда самарабахшии асари мазкурро дар тарбияи ватандӯстии хонандагон собит намуд.

3. Зимни таҳқиқот раванди омӯзиши асар, ҳолати нақшаву барномаҳои таълими, тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, дар ин бора маълумоти муфассали муқаррарнамоӣ пешниҳод гардид.

4. Омӯзиши амиқи асар, сатҳи дониши хонандагон оид ба мазмуну муҳтавои асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров ва ба ин васила, ташаккул ёфтани тарбияи ватандӯстии хонандагон дар гурӯҳҳои назоратӣ озмоишӣ муайян карда шуданд.

5. Мазмуну мундариҷаи асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” наврасону ҷавононро дар руҳияҳои зер тарбия менамояд:

- ҳамчун вориси миллати соҳибтамаддун ва ватандӯстиву миллатдӯстӣ;
- худшиносию ҳудогоҳии миллӣ ва эътирофи арзишҳои инсониву умумибашарӣ;
- дӯст доштани Ватан, модар, пос доштани забони давлатӣ, арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ;
- муҳофизати манфиатҳои миллию давлатӣ;
- ватандорӣ ва ифтихор аз ватани худ қардан;
- эҳтиром гузоштан ба ҷеҳраҳои таърихсоз, тамаддунофар ва мероси маънавии халқи тоҷик;
- меҳанпарастӣ бунёдкорӣ ва ояндасозӣ;
- ободкорию тарғибгари ҳаёти осуда ва ором.
- ҳимоятгари марзи аҷдодӣ, табиат, сарватҳои моддию маънавӣ, ва ёдгориҳои таърихиву фарҳангии миллат;
- таҳкимбахши сулҳу субот ва ваҳдатгароӣ дар кишвар;
- пайвандгари манфиатҳои шахсӣ ба манфиатҳои давлатию миллӣ;
- ғиромидори арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ ва маънавии халқу миллат;
- бедордил, ҳушёр ва зирак;

- Ҳимоятгару муаррифгари асили таърихи бой ва ғании миллат;
- донандаи беҳтарини таърихи пурифтихори халқи тоҷик.

6. Ҳамин тавр, дар муайян кардани натиҷаи кор ва то чӣ андоза азхудшавии асар, ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон пурсишнома ҳамчун усули таҳқиқот ва воситаи омӯзиш истифода гардид. Омӯзиш ва донишони мазмуну мундариҷаи асари бунёдии аллома Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ватандӯстии хонандагонро ташаккул дода, худшиносии миллиашонро рушд мебахшад. Онҳо дар ҷомеаи башарӣ мавқеи худро дуруст муайян карда, дар таҳкиму инкишофи забони давлатӣ, фарҳангу таърихи миллий, анъана ва расму оинҳои халқӣ саҳми арзанда мегузоранд.

7. Ҷиҳати рафъи монеаҳое, ки дар раванди баргузории чорабиниҳо ба омӯзиши амиқи асар ва ба ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон душворӣ пеш меоварданд, ба омӯзгорон тавсияҳо дода шуд.

Бобати самаранок ба роҳ мондани тарбияи ватандӯстии хонандагон зимни омӯзиши осори таърихӣ фарҳангии ниёгон тавсия мегардад, ки тадбирҳои зер амалӣ карда шаванд:

- мавриди бознигарӣ ва такмил қарор додани нақшаву барномаҳои таълимию тарбиявӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- дар нақшаҳои тарбиявӣ ҷой додани мавзӯҳое, ки таҳкимбахши ватандӯстии хонандагон мебошанд;
- баргузор намудани чорабиниҳои беруназсинфӣ, ки ҳадафашон тарғиби фаъолиятҳои ватандӯстонаанд;
- инкишофи эҷодии хонандагон зимни таълими фанҳои таърихи умумӣ, таърихи халқи тоҷик, адабиёт ва забони модарӣ, таърихи динҳо, географияи Тоҷикистон, асосҳои давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи инсон;
- баланд бардоштани сатҳи маърифати шаҳрвандии хонандагон;
- гузаронидани мусобиқаҳои ҳарбӣ-варзишӣ ва озмунҳо таҳти унвони, “Ватанпараст”, “Беҳтарин донандаи шеърҳои ватандӯстона”.

ХУЛОСАИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҲО

Натиҷаи корҳои озмоишӣ ва таҳқиқот моро ба хулосаҳои зер водор намуд:

1. Таҳлилҳо нишон дод, ки тарбияи ватандӯстӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ инсондӯстӣ ва эҳсоси маънавӣ сатҳи олии инкишофи шахсият ба манфиатҳои миллӣ дар самти ватандӯстӣ доништа мешавад.

2. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки тарбияи ватандӯстӣ дар ҳоле ташаккул меёбад, ки агар ғояҳои ватандӯстӣ меъёр ва қоидаҳои рафтори хонандагон гардад.

3. Ошкор карда шуд, ки дар барномаҳои таълимию тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои омӯзиши асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров ба таври алоҳида соатҳои таълимӣ муайян нашудаанд, ки душвор гардидани тарбияи ватандӯстии хонандагонро пеш меорад ва ин душвориҳо аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуданд.

4. Озмоиш нишон дод, ки айни ҳол омӯзиши осори ниёгон бахусус асари академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон”, ки ташаккулдиҳандаи тарбияи ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба шумор меравад, дар сатҳи паст қарор дорад. Вобаста ба ин, раванди омӯзиши асари мазкур яке аз бахшҳои асоси таҳқиқот қарор дода шуд.

5. Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки тарбияи дар натиҷаи фаъолияти якҷоя ва мақсадноку бонизом суратгирифта, тарбияи хуб ва ояндадор гардида, вобаста ба ин, муассисаҳои таълимиро мебояд зимни ҳамкории судманд бо оилаву ҷомеа тарбияи ватандӯстии шогирдонро ба роҳ монанд. Ба ин васила, ҳисси ватандӯстии онҳо раванқ ёфта, худшиносии миллиашон рушд мекунад ва онҳо манфиатҳои худро ба манфиати давлат, ҷомеаву хонавода пайваста метавонанд.

6. Зимни таҳқиқот исбот гардид, ки истифодаи осори ниёгон мин ҷумла, осори гаронбаҳои Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” дар таълиму тарбия ва мазмуни таҳсилот, тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавононро раванқ

бахшида, барои ташаккули ҳисси ватандӯстии онҳо шароити мусоиди педагогӣ фароҳам меорад.

7. Чӣ гуна гузаронидани таҳқиқот модели педагогӣ-иҷтимоӣ ва барномаи озмоишии омӯзиши асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров таҳия ва мавриди таҷриба қарор дода шуда, ба ин васила, муқаррароти илмӣ ва амалии он барои рафъи душвориҳои таълиму тарбия оид ба тарбияи ватандӯстӣ ва омӯзиши ин шоҳасар ошкор ва дар қорҳои озмоишӣ асоснок гардида, усулҳои самарабахши он муайян ва мавриди амал қарор дода шуд.

8. Бо дарназардошти авзои сиёсии ҳаётҳои муосир ташаккули тарбияи ватандӯстии насли наврас тақозои замон буда, омӯзиши осори ниёгон, донишмандони таърих ва фарҳанги миллии дирузу имрӯз, ҳудуди ҳақиқати миллии насли ҷавонро таҳким бахшида, онҳоро водор менамояд, ки дар самти ғанӣ гардонидани боигарии моддию маънавия, фарҳангии халқи тоҷик ва ҳифзи сарзамини аҷдодӣ қорҳои шоиста анҷом диҳанд.

9. Дар равиши таҳқиқот муайян карда шуд, ки “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров асари бунёдии ҷомеа буда, дар сатҳи баланди илми таърихшиносӣ ва ҷомеашиносии ҳаётҳои муосир таълиф шудааст ва бо далелҳои қотеъи муҳокимаҳои мантиқиву ҷамъбастиҳои мунсифонааш таърихнома ва баёнҳои таърихи гузаштаи тоҷикон маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, омӯзиши он насли наврасро ба ҳақиқати таърих расонда, онҳоро дар руҳияи шинохти аслу насаби хеш, таъриху фарҳанги халқи тоҷик ва қадрамҳои фарзандони фарзонааш тарбия намуда, барои дар ҳифзи манфиатҳои миллий, марзу буми кишвар содиқона тайёр буданро ба ҳонандагон меомӯзонад.

10. Собит карда шуд, ки мавриди истифода қарор додани модели педагогӣ-иҷтимоии тарбияи ватандӯстии ҳонандагон, баргузориҳои ҷоравуҷудҳои беруназдарсӣ (ҳафтаи ғанӣ, конференсия, семинарҳои илмӣ, маҳфили саволу ҷавоб, навиштани иншо, таҳия ва таълиқи лоиҳаҳои хурди илмӣ, вохӯрӣ ва анҷом додани фаъолиятҳои ватандӯстона) омӯзиши мақсадноки асари бунёдии Бобочон

Ғафуров “Тоҷикон” сурат гирифта, хонандагон ба мазмуни пурраи асар шинос мешаванд ва дар ин замина ҳисси ватандӯстию ватанпарвариашон раванқ меёбад ва масъулияти шаҳрвандиашон баланд мегардад.

11. Ҳамин тавр, фарзияҳое, ки дар таҳқиқот пешниҳод карда будем, дар таҷриба тасдиқи худро ёфтанд ва таҳлили натиҷаҳои таҷриба **моро ба хулосаҳои зер овард:**

- асоси фаъолияти омӯзгорро дар тарбияи ватандӯстӣ он ифода мекунад, ки самт, шеваҳои тарбия бо назардошти ҳувию миллӣ озодона интихоб карда шаванд. Дар ин ҳангом ҳудуди ҳамаҷониба ва бедории миллии наврасону ҷавонон таъмин меёбад, ифтихори ватандориашон рушд карда, ҳисси хизмат кардани онҳо ба Ватану миллат баланд мегардад [4-М];

- барои омӯзиши самарабахши осори таърихиву фарҳангии миллӣ фаъолияти педагогии омӯзгор бояд фарогири масъалаҳои тарбиявӣ, психологию педагогӣ ва омӯзишӣ бошад. Чунки таърихи халқи тоҷик саҳифаҳои пурифтихор доштаву қонунҳои ғулаштанро ва анъанаҳои неки баёдгор гузоштаи онҳо боиси ифтихор ва ғулаштанро мекунад [2-М], [3-М];

- тарбияи ватандӯстӣ бо дарназардошти зинаи таълим ва хусусияти муассисаҳои таълимӣ ба роҳ монда шаванд. Чунки хонандагон Ватанро танҳо вақте дӯст дошта метавонанд, ки онро нек донанд ва аз он ифтихор карда метавонанд [1-М];

- дар равиши корҳои тарбиявӣ шуур ва эҳсоси ватандӯстии хонандагонро оид ба таърих, фарҳанги мардумӣ инкишоф дода, аҳамияти давлативу ҷаҳонӣ доштани асари бунёди академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ба хонандагон фаҳмонида шаванд. Зеро ин шоҳасар ба насли ҷавон рӯҳи тоза бахшида, худогоҳиву ҳештаншиносиашонро таъмин мекунад, ҳисси ватандӯстию меҳанпарастӣ ҳисси ватандӯстию меҳанпарастӣ ва ифтихори ватандорӣ онҳоро баланд мебардорад [5-М];

бо мақсади баланд бардоштани мустаҳкам намудани нақш ва мавқеи оила

дар тарбияи ҳисси муҳаббат ба Ватан, ватандӯстӣ ҳамкории судманди оила, муассисаи таълимӣ, муассисаҳои фарҳангӣ, ташкилотҳои ҷамъиятии наврасону ҷавонон ва дигар муассисаву мақомоти дахлдор ба роҳ монда шавад. Чунки Ватан дар худ арзишҳои таърихӣ, фарҳангӣ, тарбиявӣ, зебоӣпарастӣ ва ахлоқи ҳамидаро таҷассум менамояд. Аз ин рӯ, ватанро бояд дӯст дошт, ҳифз намуд ва сарсупурдаи ӯ буд [1-М].

Ҳамин тариқ, мо бояд таърихи гузаштаи худро омӯхта, чун шаҳрванди ватанхоҳу ватандӯст, тавре кӯшиш, ҷидду ҷаҳд намоем, ки пешрафти миллат, рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии мамлакат таъмин гардад ва ватани азизамон Тоҷикистон гул- гул шукуфон бошад. Дар ин роҳи пуршараф ва амалинамоии мақсаду маромҳои мо, шоҳасари академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” сармашқи қор ва мабнӣ фаъолият хоҳад буд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқот

Озмоишҳои мо нишон доданд, ки асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар фаъолияти муассисаҳои таълимӣ чиҳати ташаккули тарбияи ватандӯстӣ пурра омӯхта нашуда, дар ин мавзӯ адабиёти раҳнамоикунандаву методӣ ва барномаи омӯзишӣ ба назар намерасад.

Чун асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров насли воқеан худогоҳу афкори солиму созандадоштаро тарбия намуда, ғояҳои ватандӯстиву соҳибдавлатиро дар онҳо ташаккул медиҳад ва барои фарзанди шоистаи замон ва меросбари фарзонаи миллати озода шудани насли наврас хидмат менамояд. Вобаста ба ин, чиҳати омӯзиши асари зикршуда, ба ин васила тақвияти худогоҳиву худшиносӣ ва ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон тавсия мегардад, ки тадбирҳои зер амалӣ карда шаванд:

Вазорати маориф ва илм

- дар ҳамкорӣ бо олимону қоршиносон ва адибон таҳия намудани адабиёти методии ёрирасон оид ба тарбияи ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- омода намудани омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо дониш, малакаву маҳорати омӯзиш ва тарғиби моҳияту мавқеи асари “Тоҷикон” -и академик Бобочон Ғафуров дар тарбияи ватандӯстии хонандагон (дар курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф);

- ба барномаҳои таълим, корҳои тарбиявӣ ва беруназсинфӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ворид намудани омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров.

Раёсат, шӯбаҳои маориф

- дастраси муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гардонидани адабиёт ва воситаҳои методии ёрирасон оид ба тарбияи ватандӯстӣ;

- фаъолона иштирок намудан дар чорабиниҳои умумимактабии ба ватандӯстӣ бахшидашуда;

- дар ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ баргузор

- намудани чорабиниҳои ҳарбӣ-варзишӣ, ки ба тарбияи ватандӯстӣ нигаронида шудаанд.

Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

- диққати аввалиндараҷа додан ба таълим ва тарбияи ҳарбию ватандӯстии хонандагон;

- ҳангоми омӯзиши мавзӯҳои марбут ба ватандӯстӣ ва чорабиниҳои ба ватандӯстӣ бахшидашуда, аз филмҳои кӯтоҳметражи таърихӣ, бадеӣ ва таълимӣ, мултимедия ва технологияи муосири компютерӣ истифода баранд;

- ба нақша гирифтани ва гузаронидани корҳои беруназсинфӣ (конференсия, семинарҳои илмӣ, маҳфили саволу ҷавоб, вохӯриҳо) вобаста ба мавзӯҳои ватандӯстӣ;

- доир ба ҳар бобу фасли “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров гузаронидани чорабиниҳои беруназдарсӣ;

- ташкили экскурсияҳои хонандагон ба осорхонаҳои таърихию кишваршиносӣ;

- байни хонандагон ба роҳ мондани фаъолиятҳои ватандӯстона (ҳифзи анъана, расму ойин, забон ва адабиёт, таъриху фарҳанги миллий, боигарии маънавӣ, марзу буми аҷдодӣ, ва ғанигардониҳои фонди осорхонаҳои мактабӣ, шаҳрию вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ);

- дар ҳамкорӣ бо муассиса, мақомоти дахлдор ва падару модарон доир намудани чорабиниҳои ватандӯстона дар муассиса;

- ҳамасола дар муассиса гузаронидани озмуни ҷумҳуриявии “Тоҷикон”-оинаи таърихи миллат”;

- миёни хонандагони муассисаҳои таълимӣ мавриди фаҳмондадихӣ қарор додани мазмуну муҳтавои Фармони Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи ба унвони олии “Қаҳрамони Тоҷикистон” кадр шудани муаллифи шоҳасари “Тоҷикон” Бобочон Ғафуров ва ҳадафи Сарвари давлат дар бораи ройгон тақдим кардани китоби “Тоҷикон” ва “Шоҳнома” ба ҳар як хонаводаи тоҷик.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Абдуллоев С. А. Исмоили Сомонӣ [Матн] /С.А. Абдуллоев. -Хучанд, 1998.- 460 с.
2. Айнӣ С. Исёни Муқаннаъ [Матн]: Очерки таърихӣ-таҳқиқотӣ /С. Айнӣ.- Душанбе: Маориф, 1978.-166 с.
3. Айнӣ С. Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик [Матн]: Очерки адабӣ-таърихӣ /С. Айнӣ – Душанбе: Маориф,-168 с.
4. Айнӣ С. Осори баргузида дар ду ҷилд /Тартибдиҳанда ва муаллифи сарсухан Камол Айнӣ.-Душанбе: Ирфон, 1997, ҷилди 1. Акнун навбати қалам аст. -С.367-371.
5. Айнӣ С. Таърихи амирони манғитияи Бухоро [Матн] // Куллийёт. Иборат аз 22 ҷилд /Мураттибон К. Айнӣ, С. Муллоҷон-Душанбе: Дониш, 2021.-Ҷ. 7.- 696 с.
6. Айнӣ С. Таърихи инқилоби Бухоро [Матн] /С. Айнӣ.-Душанбе: Адиб, 1987.- 240 с.
7. Айнӣ С.Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро [Матн] /С. Айнӣ.- Душанбе: Адиб, 2005.-210 с.
8. Айнӣ С. Маънии калимаи «тоҷик» [Матн] // Андар шинохти тоҷикон Мураттиб Н. Убайдуллоев.-Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айнӣ, 2016.-С. 19-60.
9. Айнӣ С. Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоеъ» [Матн] /С. Айнӣ-Душанбе: Ирфон, 1985.-335 с.
10. Андреев М.С. Этнографияи тоҷикон (Матн) /Андар шинохти тоҷикон. Мураттиб Н. Убайдуллоев.-Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айнӣ, 2016.-С. 35 -72.
11. Акбари Турсон Доди таърихӣ ва бедодии таърихнигорӣ.- Душанбе,2012.-63 с.
12. Алексеев В.П. Становление человечества. –М., Политиздат, 1982. 462 стр.
13. Бабаков В. Г. Национальное сознание и национальная культура:

методол. Пробл. [Текст] / В. Г. Бабаков, В. М. Семенов.-М.: МГУ, 1996.-70 стр.

14.Баландин М.А. Развитие патриотической направленности студентов колледжа в процессе профессиональной подготовки [Электронный ресурс]:Дис... канд. пед наук: [Текст]13.00.08. /М.А. Баландин.-Магнитогорск. 2011.-176стр.

15. Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027.-48с.

16. Бартольд В.В. Тоҷикон (Матн): Очерки таърихӣ / Андар шинохти тоҷикон. Мураттиб Н. Убайдуллоев.-Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2016.-С. 5- 34.

17. Берунӣ А. Осор-ул-боқия [Матн] /А. Берунӣ; ба ҷоп тайёркунандагон А. Девонакулов, М. Исо, О. Ҳамид,М. Бақо; муҳаррирони масъул М. Диноршоев, А. Девонакулов.-Душанбе: Ирфон, 1990.- 432 с.

18.Бертельс Е. Э. Таърихи адабиёти форсӣ- тоҷикӣ [Матн] / Е. Э. Бертелс.- Душанбе: ЭР-граф, 2015.-584 с.

19.Беспалова Т.В. Патриотизм как форма социокультурной идентификации в конфликтных условиях российского переходного общества [Электронный ресурс]: Дис.докт.филос. наук: [Текст] 09.00.11./Т.В. Беспалова. Санкт-Петербург, 2011.-318стр.

20.Бунаков Н.Ф.Избранные педагогические сочинения [Текст] /Н.Ф.Бунаков.-Ввод. Статья проф.В.З.Смирнова. М.:АПН РСФСР,1953.-412стр.

21.Валуев В.Г.Модели формирование патриотизма в России:сб.научн. трудов. [Текст] /В.Г. Валуев.-Саратов: Поволжская академия государственной службы им. П.А. Столыпина 2009.-112стр.

22. Викиер А. В. Цари Персии. Тираны и мудрецы Древнего Востока) [Текст] / А. В. Викиер.-М., 2016.-352 стр.

23.Волков Г. Н. Этнопедагогика: Учебник для студентов средних и

высш. пед. учебных заведений [Текст] /Г.Н.Волков.-М.: Центр «Академия».- 1999.-168 стр.

24. Ипполитова Н. В. Патриотическое воспитание в современных условиях: особенности, подходы, подготовка будущих учителей.-Челябинск, 1997.-216 стр.

25. Гаффоров У. Равшангари таърих: (Ба 80- солагии зодрузи Б. Гафуров бахшида мешавад) [Матн] /У. Гаффаров.-Душанбе: Ирфон, 1990.-106 с.

26. Гаффоров У.Марди накуном. [Матн] /У.Гаффоров-Хучанд,1998.-88 с.

27. Гаффоров У. Бобочон Гафуров фарзанди фарзонаи миллат [Матн] /У. Гаффоров-Хучанд, 1996.-55 с.

28. Гафуров Б. Ғ. Тоҷикон (ибора аз ду китоб). Китоби дуюм Охирҳои асри миёна ва даври нав. [Матн] /Б. Гафуров.-Душанбе: Ирфон, 1998.-416 с.

29. Гафуров Б. Г. История таджикского народа в кратком изложении [Текст]: С древнейших времен до Великой Октябрьской Социалистической революции 1917 г. [Текст]/ Б. Гафуров. -М. Госиздательство Политической литературы, 1949.-544 стр.

30. Гафуров Б. Г. Наше дело правое, враг будет разбит [Текст] /Б. Гафуров.- Сталинабад: Таджикгосиздат, 1942. -27стр.

31.Гафуров Б. Г., Цибукидис А. Александр Македонский и Восток. –М., 1981.-110стр.

32. Гафуров Б. Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история [Текст] / Б. Гафуров.-М.: Наука, 1972.-664 стр.

33. Гафуров Б.Ғ Тоҷикон ва талошҳои таърихӣ онҳо барои озодин ватан Очеркҳо аз таърихи тоҷикон ва Тоҷикистон [Матн] / Б. Гафуров.- Душанбе: Адиб, 2012.- 256 с.

34. Гафуров. Б. Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав [Матн] / Б. Гафуров.-Душанбе: Нашриёти муосир, 2020.- 976 с.

35. Гафуров Б. Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. Китоби якум [Матн] /Б. Гафуров.- Душанбе: Ирфон, 1998.-230 с.

36. Ғафуров Б. Ғ. Тоҷикон. Охирҳои асри миёна ва давраи нав. Китоби дуюм [Матн] /Б. Ғафуров. - Душанбе: Ирфон, 1998.- 870 с.
37. Ғафуров Б. Ғ. Таърихи мухтасари халқи тоҷик [Матн] / Б. Ғафуров.- Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1947.- 387с.
38. Ғафуров Б .Ғ. Давлатдорӣ тоҷикон дар асрҳои 9-14 [Матн].: /Пораҳо аз «Равзат-ус-сафо» ва дигар кутуб. Мураттиб ва муҳаққиқ Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ. - Душанбе: Амри илм, 1999.-1008 с.
39. Ғафуров Б. Ғ., Н. Прохоров Тоҷикон ва талошҳои таърихӣ онҳо барои озодии Ватан.-Душанбе “Адиб”, 2012. -256 с.
40. Ғафуров Б. Ғ. Ба муқобили фаранҷӣ ва урфу одатҳои динӣ [Матн] / Б. Ғафуров. -Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1940.-32с
41. Гаязов А.С. Формирование гражданских качеств старшеклассников в совместном труде. -Автореферат канд. Пед наук- 1986.-18 стр.
42. Ғоибов Ғ. Таърихи Хатлон то имрӯз [Матн] /Ғ. Ғоибов.- Душанбе,2006.-906 с.
43. Давлатдорӣ тоҷикон дар асрҳои 9-14 [Матн]: Пораҳо аз «Равзату-с-сафо» ва дигар кутуб /Мураттиб ва муҳаққиқ Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ.- Душанбе: Амри илм, 1999. – 1008 с.
44. Дадабаева З. Особенности эволюции национальных отношений в Республики Таджикистан. Автореферат дисс. Д-ра политических наук.- Душанбе, 2002.-41 стр.
45. Донишномаи Сомониён [Матн]: Дар дучилд.-Хучанд: Нури маърифат, 2008-2009.-410 с.
46. Достони Шоҳнома [Матн]: Китоби якум.-Душанбе, 1976.-262 с.
47. Достони Шоҳнома [Матн]: Китоби дуюм.-Душанбе, 1976.- 267 с.
48. Джумаев Б.У. Гражданское воспитание учащихся на уроках истории таджикского народа.-Дисс. на соиск. уч. степени канд. Пед. наук.-Душанбе. 2004.-168 стр.
49. Дяконов М. М. Маданияти қадими тоҷикон [Матн] /М.М. Дяконов

//Андар шинохти тоҷикон. Мураттиб Н. Убайдуллоев.-Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2016.-С.73-221.

50. Дяконов М. М. Маданияти қадими тоҷикон [Матн] /М.М. Дяконов // Андар шинохти тоҷикон. Мураттиб Н. Убайдуллоев.-Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2016.-С. 73-221.

51. Исоқов А. Саразм оғози тамаддуни тоҷикон. [Матн] / А. Исоқов-Душанбе: Дониш, 2018.-280 с.

52. История таджикского народа [Текст]: Эпохи формирования таджикского народа А. М. Гафуров (и.др.): по общ.ред. Академик Р. Масов-Душанбе: Дониш, 1999.-Т. 2 -792 стр.

53. История таджикского народа [Текст]: XI-XV века / А. М. Гафуров (и.др.):по общ. ред. Академик Р. Масов- Душанбе: Дониш, 2013.-Т.3-580 стр.

54. История таджикского народа [Текст]: Позднее средневековье и новое время (XVI в.-1917) г. /А. М. Гафуров (и.др.): по общ. ред. Академик Р. Масов-Душанбе, 2010.-Т.4 -1124 стр.

55. История таджикского народа [Текст]: Новейшая история (1917-1941 г.) /А. М. Гафуров (и.др.): по общ. ред. Академик Р. Масов- Душанбе, 2004.-Т.5 - 752 стр.

56. История таджикского народа [Текст]: Новейшая история (1941-2010 г.) / А. М. Гафуров (и.др.): по общ.ред. Академик Р. Масов-Душанбе, 2011.-Т.6 - 688 стр.

57. Камоли Хучандӣ Девон. -Душанбе «Адиб», 2015.-479с.

58. Караковский В.А. Общечеловеческие ценности – основа целостного учебно- воспитательногшо процесса [Текст] /В.А. Караковский.//воспитания школьников.-1993.-№2.-С.4-8; № 3.-С.2-7; №4.-С.2-9; №5-С.2-8. 28

59. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе 2018.-36 с.

60. Кристенсен А. Эрон дар замони Сосониён. Тарҷумаи Рашид Ёсумӣ.-Техрон,2019.-137с.

61. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2016.-36 с.
62. Қаландаров А. Патриотическое воспитание в педагогической деятельности учителей Республики Таджикистан-Дисс. на соиск. уч. степени канд. Пед. наук.-Душанбе.2006.-166 стр.
63. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон».-Душанбе. 2023.-28с.
64. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон“Дар бораи маориф”-Душанбе, Матбааи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон 2022. -240 с.
65. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон.-Душанбе, 28.06.2011, №716.-27с.
66. Кристенсен А. Эрон дар замони Сосониён. Тарҷумаи Рашид Ёсумӣ. - Техрон, 1370.,- 435 с.
- 67.Лихачёв Б.Т.Педагогика[Текст]/Т.Лихачёв-М.:Прометей,1993-528 стр.
68. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи аҷам. [Матн] /М. Лутфуллоев.- Душанбе:Дониш,1997.-149 с.
69. Лутфуллоев М. Андешаи миллӣ ва тарбияи он. [Матн] /М. Лутфуллоев.-Душанбе, 2010.-109 с.
70. Лутфуллоев М. Шарафномаи миллат. [Матн] /М. Лутфуллоев.- Душанбе: Сарпараст, 2003.-283 с.
71. Лутфуллоев М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин.[Матн] /М. Лутфуллоев.-Душанбе: Саҳбо, 2006.-220 с.
72. Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик. [Матн] /М.Лутфуллоев- Душанбе «Сифат», 2015.-704 с.
73. Лутфуллозода М. “Тоҷикон” ва тарбияи ватандӯстӣ. [Матн] /М. Лутфуллозода -Душанбе “Таъминот-55”, 2022.-84 с.
74. Мавлоно Абулкаломи Озод. Куруши Кабир-Зулқарнайн [Матн]: Пажухиши илмӣ, бостоншиносӣ, тафсирий / О.А. Мавлоно.-Душанбе: Адиб, 2019.-214 с.
- 75.Мадамеджанова З. Национальные отношения в Таджикистане, этносы

Таджикистана: реальность и перспективы развития //Бизнес и политика, 2002. -188стр.

76.Матушкин В.Н. Сущность и особенности патриотического воспитания в современных условиях. [Текст]/ В.Н.Матушкин, Н.В. Ипполитова /Пед. исслед:гипотезы, проекты, вреднения .2001 .№1. -С.5-21 46

77. Масов Р. Таджики: витеснение и ассимиляции [Текст] /Р. Масов.- Душанбе, 2003.-175 стр.

78. Масов Р. Таджики: история национальной трагедии [Текст] /Р.Масов.-Душанбе, 2008. -535 стр.

79. Масов Р. Таърихи тоҷикон бо муҳри «комилансиррӣ» [Матн] / Р. Масов. - Душанбе, 1996. -206 с.

80.Муллоҷон С. Тавсифи «Вилояти Тоҷик» дар асари Рашидаддин. //Фарҳанг. 2013. №1. С.22-28.

81.Муллоҷон С. Таърихи мактабу маорифи тоҷикон дар пажӯҳиши академик Бобочон Ғафуров. [Матн] / С.Муллоҷон-“Промэкспо”, 2021.- 150 с.

82. Мухторов А. Сомониён: замон ва макон [Матн] / А. Мухторов.- Хучанд, 1999.-288 с.

83. Мухторов А. Ҳисор. Очерки таърихӣ [Матн] / А. Мухторов.- Душанбе, 1995.- 185 с.

84. Назаров Ҳ. Мақоми тоҷикон дар таърихи Афғонистон [Матн] /Ҳ. Назаров. -Душанбе: Дониш, 1998.- 656 с.

85. Назаров Ҳ. Нақши эронӣ-тоҷикон дар таърих ва фарҳанги ҷаҳон [Матн] /Ҳ. Назаров. -Душанбе: Дониш, 2005.- 492 с.

86. Негматов Н.Н. Таджикский феномен: история и теория [Матн] /Н.Н. Негматов.-Душанбе, 2005.-423 с.

87. Негматов Н. Н.Давлати Сомониён. Тоҷикон дар асрҳои XI-X [Матн] /Н. Негматов.-Душанбе: Ирфон, 1989.-304 с.

88. Негматов Н.Н. Тоҷикон. Тоҷикистони таърихӣ. Тоҷикистони муосир [Матн] / Н. Негматов.-Душанбе, 1996.-48 с.

89. Ориёҳо кистанд ва ватани онҳо кучост [Матн] /Таҳияи Қ. Расулиён.-Душанбе, 2004.-120 с.
90. Окладников А.П. Утро искусства. -Л, 1967. 135 с. -С. 56.
91. Орлова Л. А. Национальный патриотизм: нужен ли он нам? // Школа и общество.-2003.-№2.- С. -14-18.
92. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн].-Душанбе: Дониш, 2016.-463 с.
93. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба МОҶТ-Душанбе, 2008.- 45 с.
94. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомали Раҳмон ба МОҶТ-Душанбе, 2017.-47 с.
95. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба МОҶТ-Душанбе, 2019.- 47 с.
96. Пирумшо Ҳ. Ахтари илму сиёсат [Матн] /Ҳ. Пирумшо.-Хучанд:Нури маърифат, 2019.- 384 с.
97. Пирумшо Ҳ., Бобочон Ғафуров [Матн]:Силсилаи Қаҳрамони Тоҷикистон [Матн] / Ҳ. Пирумшо -Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2018.- 251 с.
98. Пирумшоев Ҳ. Давлати Сомониён дар тарозуи таърихнигорӣ. [Матн] / Ҳ. Пирумшоев.-Душанбе: Дониш, 2020.-440 с.
99. Пянков И.В. Осиёи Миёна дар номаҳои бостон [Матн] / И.В. Пянков.-Душанбе, 1991.-64 с.
100. Раҳмонов Э.Ш. Аз Ориён то Сомониён.-Душанбе. 2006.- 114с.
101. Раҳмонов Э.Ш. Суханронӣ дар маҷлиси ғаёлолони маорифи ҷумҳурӣ 28 августи соли 1995. - Дар китоби: / Э. Раҳмонов. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 1-Душанбе: Ирфон, 2002.
102. Раҳмонов Э.Ш. Боргоҳи илму маърифат. Суханронӣ дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 70-солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Қ. Ҷӯраев.-Душанбе,6 октябри соли 2001.-Дар китоби: /

Э.Раҳмонов. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат . Ҷилди 4.-Душанбе: Ирфон, 2002.

103. Раҳмоналӣ С. Тарбияи ҳисси ватандӯстӣ ва ифтихори милли дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. -Дисс барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ.- Душанбе, 2023.-181 с.

104. «Саҳеҳ»-и Тирмизӣ, ҳадиси 3083, Алҳоким «Алмустандрок», ҳадиси 486.

105. «Саҳеҳ»-и Бухорӣ, ҳадиси 99-4, «Саҳеҳ»-и Муслим, ҳадиси 1376.

106. Сомониён ва эҳёи тамаддуни форси тоҷикӣ [Матн]:-Душанбе: Дониш,1998,-534 с.

107.Сомониён дар оинаи таърих, иборат аз ду ҷилд [Матн] /Фароҳам-овардагон Н.Салимӣ, Н.Зохидӣ ва диг. -Душанбе: Дониш,2019.-567 с.

108. Сечкина Л.П. Таджикистан в годы Великой Отечественной войны (1941-1945гг.) [Текст] /Сечкина Л.П.-Душанбе: Дониш,1989. -244 стр.

109. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи мактаби нави таҳсилоти умумӣ. -Турсунзода 01.09.2014.

110. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо кормандони соҳаи маорифи кишвар.- Душанбе 22.12.2005.

111. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи мактаби нав дар маҳаллаи Ховарони шаҳри Душанбе соли 2007.

112. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони-омӯзгорон ва донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон -Душанбе 01.09.2010.

113. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба «1-сентябр-Рузи дониш» дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. -Душанбе 01.09.2014.

114. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо кормандони соҳаи илму маориф ва аҳли эҷоди мамлакат. – Душанбе. 2020.

115. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси ҷаъолони маорифи ҷумҳурӣ 28-уми августи соли 1995. Дар китоби Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷ.1.- Душанбе: Ирфон, 2002.- 38 с.

116. Сухомлинский В. А. Ватан дар дил. [Матн] /В.А.Сухомлинский-Душанбе «Маориф», 1986.- 196 с.

117. Тиллоев Х. Педагогическая система подготовки будущих учителей к патриотическому воспитанию школьников.-Дисс на соискание учен. степени канд. пед. наук.- Душанбе, 1994.-169 стр.

118. Тоҷик, тоҷдор, тоҷвар [Матн]: Гирдовардагон М.Шукурзода,-Душанбе: Адиб, 1990.-128 с.

119. Тоҷикон дар сарчашмаҳои таърихӣ ва осори муҳаққиқон. [Матн]: /Мураттибон С. Бостонгуҳар ва Н. Убайдуллоев. Китоби ҷ 2.-Душанбе:Дониш, 2018.-282 с.

120.Турунов С.Ш. Раҳнамои тарбияи ватандӯстӣ ва худшиносии миллий. (асари илмӣ ISBN 978-99947-740-9) [Матн] /С. Турунов.-Душанбе Сифат. 2014.-184 с.

121.Турсунов А. Национальный дух. Исторические размышление // Эҳёи Аҷам.-2001.- №2.

122.Турсунов Н. Таърихи тоҷикон. [Матн]/ Н.Турсунов-Хучанд ,2001.- 788 с.

123. Турсунова М. Педагогические особенности формирования национального самосознания (на примере средних специальных учебных заведений культуры и искусств Республики Таджикистан) Автореферат канд. пед. наук.-Душанбе, 2005.-22 стр.

- 124.Турсунзода Мирзо Осори мунтахаб, ҷ.2.-Душанбе, “Ирфон”,1981.-258 с.
125. Хаустов В.М. Патриотическое воспитание как ведущее направление государственной молодежной политики.- Дис. канд. полит. Наук: 23.00.02 [Текст] / В.М. Хаустов. Москва, 2007.-130стр.
126. Фирдавсӣ А. Шохнома: Ҷилди 4. [Матн] /А.Фирдавсӣ.-Душанбе: “Адиб”, 2008 -480с.
127. Фрай Р.Н. Мероси Осӣи Марказӣ. Аз замони бостон то истилои турк [Матн] /Р.Н.Фрай.-Душанбе: “Суруш”, 2000.-273 с.
128. Фрай Р. Бухоро дастоварди қуруни васатӣ. Тарҷумаи Маҳмуд Маҳмудӣ. Техрон, Маркази интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1365. -258с.
129. Ҳотамов Н.Б. Таърихи халқи тоҷик. Аз солҳои 60-уми асри 19 то соли 1924 [Матн] /Н.Б.Ҳотамов.-Душанбе, 2001.-395 с
130. Ҷӯраев Ҳ. Омӯзаҳои раҳнамои саодат. [Матн] /Ҳ. Ҷӯраев-Душанбе: “Сифат”, 2011.-204 с.
131. Шарифзода Ф., Файзалиев Ҷ. Ҳикмати афкори педагогии ниёгон [Матн] / Ф. Шарифзода, Ҷ, Файзалиев-Душанбе “Ирфон”, 2012.- 402 с.
132. Шакурӣ М. Пантуркизм ва сарнавишти таърихии тоҷикон. [Матн] /М.Шакурӣ-Душанбе: “Адиб”, 2010.-348 с.
133. Шакурӣ М. Равшангари бузург. [Матн] /М. Шакурӣ-Душанбе, 2006.-338 с.
134. Шералӣ Лоик Модарнома.-Душанбе “Маориф”, 2015.-80с.
135. Штофф В. А. Моделсозӣ ва фалсафа. М.: Илм, 1966.
- 136.Шукурзода М. Тоҷикон дар қаламрави Ориёно [Матн] /М.Шукурзода.-Душанбе:Деваштич, 2007.-478 с.
- 137.Шукуров М.Р.Таърихи халқи тоҷик [Матн] /М.Р.Шукуров., А.З.Раҳматуллоев.- Душанбе, 1975.-338 с.
138. Шишов А. Тоҷикон [Матн] /А.Шишов-Душанбе -Андалеб-Р, 2015.-464 с.

139. Эмомалӣ Раҳмон. Давлатдорӣи тоҷикон: аз Сомониён то оғози асри 21. [Матн]: суханронӣ бахшида ба Ҷашни Истиқлолва 1100-солагии давлати Сомониён, 08 сентябри соли 1999) [Матн] / Э.Раҳмон.-Душанбе, 1999.-310 с.
140. Эмомалӣ Раҳмон Ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ [Матн] /Э. Раҳмон -Душанбе, 1999.-343 с.
141. Эмомалӣ Раҳмон Уфукҳои истиқлол. [Матн] /Э. Раҳмон -Душанбе, “Ганҷ-нашриёт”, 2018.- 421 с.
142. Эмомалӣ Раҳмон. Мероси Имоми Аъзам ва фарҳанги миллӣ [Матн] /Э. Раҳмон-Душанбе, «ЭР-граф», 2009.-35 с.
143. Эмомалӣ Раҳмон. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣҳо. [Матн] /Э.Раҳмон-Душанбе: Ирфон, 2006.-372 с.
144. Эмомалӣ Раҳмон. Ориёӣҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ. [Матн] Андешаҳо дар останаи ҷашни Соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ. [Матн] /Э.Раҳмон- Душанбе, 2007.-372 с.
145. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. [Матн] Аз Ориён то Сомониён. Иборат аз ҷаҳор китоб. [Матн] /Э.Раҳмон – Душанбе: Ирфон,1996.- 228 с.
146. Эмомалӣ Раҳмон. Ҷеҳраҳои мондагор. [Матн] /Э. Раҳмон – Душанбе: “ЭР-граф”, 2016. -364 с.
147. Юсуфӣ Ҳ. Маҷмуаи шеърҳо.-Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, Сталинобод,1949.-299с.
148. Юсуфшоҳ Яъқубшоҳ Тоҷикон [Матн] /Ю. Яқубшоҳ.-Душанбе, 1994.-190 с.
149. Юсуфшоҳ Яъқубшоҳ Давлати Каёнӣён.—Душанбе, 2014. 16

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР НАШРИЯҲОИ ЗЕРИН ИНЪИКОС ЁФТААНД:

**А) Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои тақризии тавсияшудаи КОА-и назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидаанд:**

[1-М] Суриева Ш.Ч. Ватан, тарбияи ватандӯстӣ, вазифа ва мазмуни он дар мактаби муосир /Суриева Ш.Ч. //Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. - № 1(42). -Душанбе, 2022. -С.52-57 (ISSN 2222-9809).

[2-М] Суриева Ш.Ч. Роҳҳои ташаккули ифтихори ватандорӣ наврасон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ / Суриева Ш.Ч. //Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. -№ 4.(14). - Душанбе, 2022. - С.52-56 (ISSN 2074-1847).

[3-М] Суриева Ш.Ч. “Тоҷикон” - шиносномаи миллат ва раҳнамои ватандӯстӣ /Суриева Ш.Ч. // Паёми Пажуҳишгоҳи рушди маориф. - № 3(39). – Душанбе, 2022. -С. 104-108 (ISSN 2617-5620).

[4-М] Туронов С.Ш., Суриева Ш.Ч. Восита ва шаклҳои тарбияи ватандӯстии хонандагон зимни омӯзиши “Тоҷикон”-и академик Б. Ғафуров / Туронов С.Ш., Суриева Ш.Ч. // Паёми Пажуҳишгоҳи рушди маориф. - № 1(41). - Душанбе, 2023. - С.5-10 (ISSN 2617-5320).

[5-М] Суриева Ш.Ч. “Тоҷикон”- асари бунёдӣ, ҳештаншиносӣ ва ватандӯстӣ/ Суриева Ш.Ч. // Паёми Пажуҳишгоҳи рушди маориф. -№2(42). –Душанбе, 2023. -С.96-99 (ISSN 2617-5620).

Б) Мақолаҳое, ки дар дигар нашрияҳо ба таъъ расидаанд:

[6-М] Туронов С.Ш., Суриева Ш.Ч. Барномаи озмоишии омӯзиши асари бунёдии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. –Душанбе: “Сифат”, 2022. -15 саҳ.

[7-М] Туронов С.Ш., Суриева Ш.Ч. Дастури методӣ. “Бозтоби эҳсоси ватандорӣ ватандӯстӣ дар омӯзаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, пажуҳишҳои академик Бобочон Ғафуров ва осори ниёгон”. Душанбе: “Сифат”, 2023. -70 саҳ.

В) Маводи конференсия ва маърузаҳо

[8-М] Суриева Ш.Ч. Ҷанбаҳои педагогӣ ва психологӣ тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон . Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Асосҳои илмӣ-амалии фаъолияти психолог дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” маъруза таҳти унвони “Ҷанбаҳои педагогӣ ва психологӣ тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон” Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни (24.02.2023).

[9-М] Суриева Ш.Ч. Ҷанбаҳои педагогӣ ва психологӣ тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон // Маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Роҳ ва воситаҳои тайёр намудани омӯзгорони оянда ба корҳои тарбиявӣ дар мактаб” бахшида ба ҷашни 35 – солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобоҷон Ғафуров (8-9-уми июни соли 2023, ш.Хучанд). – Хучанд, 2023. - С. 284-289.

Замима
ба диссертатсия дар мавзуи
“Тарбияи ватандӯстии хонандагони
муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ
зимни омӯзиши “Тоҷикон”-и
академик Бобочон Ғафуров

**Шарҳи қисмҳои таркибӣ ва амалкардҳои модели тарбияи ватандӯстии
хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзиши
“Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров**

Зерқисми аввали “Қисмати ташкилӣ ва ҷаҳолиятӣ”-и модел, равишҳои
унвон шудааст, ки бо амалӣ намудани онҳо тарбияи ватандӯстии
хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ташаккул меёбад, ки
онҳо чунинанд:

1.Равиши таърихӣ фарҳангӣ: омӯзиш ва истифодаи асари академик
Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” ҳамчун манбаи таърихӣ илмӣ ба хонандагон
ҷаҳду талошҳои халқи тоҷикро дар роҳи ҳифзи марзу бум, Ватану ватандорӣ
нишон медиҳад. Тавассути равиши мазкур хонандагон давраҳои асосии
таърихӣ дар асар баёншуда ва мазмунӣ асосӣ ҷаслу бобҳои он аз худ
намуда, дар ин замина фарзандони фарзонаи миллат аз ҷумла, Абуабдуллоҳи
Рӯдакӣ, Абӯалӣ Ибни Сино, Абулқосими Фирдавӣ ва дигар шахсиятҳои
барӯманди таърихӣ фарҳангӣ шинохта, сазми онҳоро дар рушди илм ва
фарҳанги ҷаҳонӣ муҳокима менамоянд. Ҳамчунин дар мавзӯҳои:
“Тоҷикон”- инъикосгари ҷеҳраҳои озодипарасту ватандӯст”, “Тоҷикон”-
ифодагари таъриху фарҳанги миллий”, “Тоҷикон”-асари меҳанпарастӣ” ва
амсоли ин лоиҳаҳои таҳқиқотӣ-илмӣ иҷро менамоянд.

2. Равиши ба шахс нигаронидашуда: ин равиш ташаккули огоҳии
ботинии хонандаро дар бораи мансубияти худ ба миллат аст, аз худ кардани
далелҳои таърихӣ буда, дар ин замина хонандагон тадбирҳои зерро амалӣ
менамоянд. Аз ҷумла, дар мавзуи: “Мавқеи китоби “Тоҷикон”-и Бобочон
Ғафуров дар тарбияи ватандӯстии хонандагон”; “Бозтоби мактабу низоми

омӯзиш дар осори академик Бобочон Гафуров”; “Инъикоси шахсиятҳои ватандӯсту меҳанпараст, ҷасуру мубориз ва озодихоҳ дар асари “Тоҷикон”-и Бобочон Гафуров”; “Ғузаҳои пурғановати халқи тоҷик”; “Маорифпарварӣ ва адабиёти тоҷик дар нимаи дуюми асри XIX ва аввали асри XX иншо навишта, роҷеъ ба мафҳуми “Ватандорӣ чист?” бо олимону таърихшиносон, собиқадорон, намоёндогон фарҳанг вохӯриҳо баргузор мекунад, ки дар хизматҳои беназири Бобочон Гафуров ҳамчун намунаи хидмат ба илм ва халқ баррасӣ карда мешавад.

3. Равиши лоиҳакашӣ ва тадқиқотӣ: ин равиш хонандагонро бештар ба донишҷӯи таърихи ватанӣ ҷалб карда, онҳо дар ин замина лоиҳаҳои зер: “Тоҷикон дар рушди тамаддуни таърихи ҷаҳон”; “Ҷадғориҳои таърихиву фарҳангии миёни” ва “Муқаддасоти Тоҷикистон”-ро, ки ифодагари мазмуну муҳтавои асари “Тоҷикон” мебошанд, рӯнамо (презентатсия) мекунад.

4. Равиши интегратсионӣ: ин равиш донишҷӯи таърихӣ, адабӣ, ҷуғрофӣ ва санъати хонандагонро муттаҳид менамояд, ки бо ин роҳҳо сурат мегирад.

-дар дарсҳои адабиёт порчаҳои асари Бобочон Гафуров “Тоҷикон” дар заминаи шеърӣ тоҷикӣ таҳлил карда мешаванд;

-дар дарсҳои ҷуғрофия харитаҳои қаламравҳои таърихӣ китоб баррасӣ карда мешаванд;

-дар дарсҳои санъати тасвирӣ тасвирҳо аз рӯйи асари мазкур сохта мешаванд.

Бо амалӣ намудани роҳҳои зикршуда хонандагон ифтихор кардан аз кишвари худ ва эҳтироми гузаштан ба онро меомӯзанд ва барои шукуфоии он талош меварзанд.

5. Равиши ҳамгирӣ ҳамаи равишҳои зикршударо ҳамгиро намуда, самаранокии тарбияи ватандӯстиро баланд мебардорад, ки он раванди омӯзишро ба танҳо маърифатӣ, балки амиқ тарбиявӣ менамояд.

Зерқисми дуюм модел, ки ташаккули ватандӯстии хонандагонро муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳангоми омӯзиши асари академик

Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” унвон шудааст, аз принципҳо иборат буда, дар ин ҳангом самти асосии фаъолияти тарбиявии муассисаи таълимиро ташаккули ватандӯстии хонандагон, баланд бардоштани ҳисси муҳаббат ба Ватан, эҳтиром ба фарҳанг, таърих ва анъанаҳои ташкил медиҳад. Ин ҷо хонандагон ба асарҳои илмӣ-таърихӣ, ки асосҳои маънавӣ ва фарҳангии хувияти миллиро ошкор мекунанд, таваҷҷуҳ намуда, ба омӯзиши асари бунёдии академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” рӯ меоранд ва мутолиаи ин асар ҳисси ифтихор кардан аз халқи худ, худшиносии миллӣ ва ҷаҳонбинии ватандӯстонаи онҳоро таҳким бахшидаву ташаккул медиҳад. Дар ин ҳангом бояд принципҳои зерин риояву иҷро карда шаванд:

1. Принципи пайдарпаии таърихӣ. Бо риоя ва иҷрои ин принцип фаҳмиш ва дарки дурусти таърихии хонандагон ташаккул ёфта, дар ин ҳангом онҳо робитаи анъанаҳои қадимаву ҳозира, арзишҳои миллӣ ва ояндаи кишварро амиқ ошкор менамоянд. Ва бо иштироки донишмандону таърихшиносон дар мавзӯҳои: “Саҳми Бобочон Ғафуров дар шинохти таъриху фарҳанги тоҷикон”; “Бобочон Ғафуров-омӯзгор ва ходими давлатӣ”; “Тоҷикон”-меъмори таъриху фарҳанги халқи тоҷик” воҳӯриҳо баргузор мекунанд.

2. Принципи хувияти фарҳангӣ ва маънавӣ. Яқин аст, ки ватандӯстӣ тавассути дарки беназирии таърих ва фарҳанги ватанӣ ва саҳми он дар мероси ҷаҳонӣ ташаккул меёбад. Дар ин роҳ омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ҳамчун инъикоскунандаи таъриху фарҳанги гузаштаи халқи тоҷик ба хонандагон имкон фароҳам меолрад, ки хувияти маънавию фарҳангии хешро дурус дарк намоянд. Дар ин замина омӯзгорон дар бораи рамзҳо, урфу одатҳо ва анъанаҳои мардуми тоҷик дарсҳо баргузор карда, иқтибосҳои китобро, ки ошкоркунандаи қудрати маънавии миллати тоҷиканд ба хонандагон шарҳу тавзеҳ медиҳанд.

3. Принципи ҷалби шахсӣ. Мусаллам аст, ки ташаккули ватандӯстӣ бе таҷрибаи шахсии хонандагон дар роҳи муҳаббат ба Ватан ғайриимкон аст.

Бо риоя ва иҷрои присипи мазкур аз ҷониби хонандагон вазифаҳои зерин иҷро карда мешаванд: эҷод ва навиштани эссеҳо дар мавзуи “Тоҷикистон Ватани азизи ман аст”; гузаронидани муҳокимаҳо ва мизҳои мудаввар дар мавзуи “Донишони таъриху фарҳанги гузаштагон ва шинохти дастовардҳои имрӯза дар пешрафти милӣ чӣ нақш дорад?”.

4.Принсипи ҳамгироии дониш. Риоя ва иҷрои ин принцип донишу таҷриба ва раванди омӯзиши асарро ҳамоханг менамояд. Дар ин ҳангом таълими фанҳо (таърих, адабиёт, ҷуғрофия, ҷомеашиносӣ) ҳамгиро сурат мегирад. Масалан, ҳангоми омӯзиши фасли дуюм ва сеюми китоби “Тоҷикон” дар дарсҳои таърих сохтори сиёсӣ ва дар дарсҳои ҷуғрофия сарҳадҳои ҳудудӣ ва дар дарсҳои адабиёт бошад, тасвирҳои фарҳангии ин давраро баррасӣ кардан ба манфиати хонандаву омӯзиши ин асар аст. Ин усул ба хонандагон кӯмак мекунад, ки миқёси мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи ҳудро дурусту амиқ равшан намоянд.

5.Принсипи фаъолият ва мустақилияти хонандагон. Бо риояву иҷрои принципи мазкур эҳсосоти ватандӯстии хонандагон дар раванди фаъолияти мустақили таҳқиқотӣ ташаккул меёбад ва дар ин раванд хонандагон дар мавзӯҳои: “Тоҷикон ва нақши онҳо дар рушди таърих ва фарҳанги ҷаҳон”; “Тоҷикон ҳамчун асари гаронмоя дар тарбияи ватандӯстӣ” таҳқиқоти илмӣ анҷом медиҳанд.

6.Принсипи гуманизм ва эҳтиром ба халқҳои дигар. Зимни мутолиаи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров хонандагон ғояи ҳамзистии озоишта, таъсири мутақобилаи фарҳангҳо ва эҳтиром ба халқҳои дигарро аз худ намуда, бо ин роҳ ватандӯстии байналмилалӣ - муҳаббат ба Ватани онҳо, ки эҳтироми дигар миллатҳоро истисно намекунад, ташаккул меёбад. Хонандагон дар ин замина фаслу бобҳои асарро баррасӣ карда, дар бораи ҳамкориҳои халқи тоҷик бо фарҳангҳои ҳамсоя, ташаккули таҳаммулпазирӣ ва фаҳмиши нақши тоҷикон дар таърихи ҷаҳон маълумоти мукамал пайдо менамоянд.

Омӯзиши ин асар дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ на танҳо донишҳои таърихӣ хонандагонро раванқ мебахшад, балки муносибати эмотсионалӣ ва арзишманди онҳоро ба кишвар, гузашта ва мардуми он ташаккул медиҳад.

Зерқисми дигари модел, технологияҳо мебошад, ки дар ин раванд хонандагон дар доираи мазмуну муҳтавои асари “Тоҷикон” бозӣҳои нақшофарӣ анҷом дода, оид ба фаслу бобҳои китоб мусоҳибаву мунозираҳо баргузор менамоянд ва лоиҳаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ иҷро мекунанд.

Қисми дуюми модел, шароитҳои педагогӣ- иҷтимоие мебошад, ки аслан фарогири масъалаҳои зер аст:

1. Таъсиси муҳити таълимии арзишӣ-маъноӣ: шартӣ аввал ва асосӣ фароҳам овардани фазои пурарзиш дар муассисаи таълимӣ буда, дар он таърих ва фарҳанги мардуми тоҷик ҳамчун омили ифтихори шахсӣ шинохта мешавад. Дар ин ҳангом омӯзгорон, муносибати мусбати эҳсосии хонандагонро ба таърихи кишвари худ ташаккул дода, дастовардҳои халқи тоҷик ва мавқеи анъанаҳо, идҳо, рамзҳои марбут ба фарҳанги миллиро ба хонандагон меомӯзонанд. ҷорӣ намояд. Дар ин замина, дар мавзӯи "Мо вориси халқи тамаддунофар ҳастем" ҳафтаи фаннӣ баргузор менамоянд.

2. Истифодаи мазмуни асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуров ҳамчун воситаи тарбияи ахлоқӣ-ватанпарварӣ шартӣ муҳимми педагогӣ ба шумор рафта, омӯзиши мақсадноки асари мазкур ҳамчун захираи таълимӣ-тарбиявӣ ба шумор меравад. Дар ин ҳангом омӯзгорон на танҳо далелҳои таърихӣ асарро ба хонандагон меомӯзонанд, балки маъноҳои ахлоқӣ ва маънавии асарро ба онҳо фаҳмонида, мавзӯи "Чаро Бобочон Ғафуров дониши таърихиро гарави худшиносии миллӣ меҳисобид?" мавриди муҳокима қарор медиҳанд.

3. Фаъолгардони фаъолияти маърифатӣ ва тадқиқотии хонандагон. Чун ватандӯстии хонандагон тавассути иштироки фаъолонии онҳо дар корҳои таҳқиқотӣ ва эҷодӣ ташаккул меёбад. Дар ин раванд таҳти роҳбарии

омӯзгорон хонандагон лоиҳаҳои хурди илмӣ иҷро менамоянд. Ва шахсиятҳои таърихӣ, ки дар китоби "Тоҷикон" зикр шудаанду мероси фарҳангии гузаштагонро ифода мекунанд, рӯнамо (презентатсияҳо) карда, рефератҳо менависанд. Бо ин роҳ тафаккури танқидӣ, мустақилӣ, масъулияти шахсии хонандагон дар боби Ватан, ватандорӣ инкишоф меёбад.

4. Ҳамгироии потенсиалӣ-тарбиявии фанҳои гуногуни таълимӣ. Барои дастёб шудан ба ин намуди фаъолият ба роҳ мондани таълими ҳамгироии фанҳо аз ҷумла, таърих, адабиёт, ҷуғрофия, ҷомеашиносӣ ва санъат муҳим буда, моҳияти таълими ҳамгиро ба таври зайл мушоҳида мегардад:

1) дар дарсҳои таърих хонандагон рӯйдодҳои таърихӣ дар асар баён-шударо меомӯзанд;

2) дар дарсҳои адабиёт ва фанҳои ҷомеашиносӣ образҳои таърихӣ фарзандони фарзонаи миллат: Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Садриддин Айний, Мирзо Турсунзода, Бобочон Ғафуров, Эмомалӣ Раҳмон ва дигар қаҳрамонон, ки рӯҳияи халқро ошкор мекунанд, омӯхта мешаванд.

3) дар дарсҳои санъат мавзӯҳои таърихӣ асар тасвир карда мешаванд. Ҳамин тавр, хонандагон гузаштаи таърихию фарҳангии халқи худро дурусту амиқ дарк карда, мазмуни асарро пурра аз худ менамоянд.

5. Ҳамкориҳои педагогӣ ва намунаи ибрат будани омӯзгор. Чун омӯзгор интиқолдиҳандаи асосии дониш ва арзишҳои ватандӯстӣ маҳсуб меёбад, мавқеи шахсӣ, ҷаҳонбинӣ ва муносибати ӯ ба мавзӯи омӯзиш ба хонандагон таъсири амиқ мерасонад. Ин ҷо омӯзгорро мебояд эҳтиром ба фарҳанг ва таърихи миллӣ доштани худро нишон дода, бо иштироки хонандагон муколама, мубоҳиса ва муҳокимаҳои таърихӣ баргузор намояд.

Қисми сеюми модел, мазмунию технологӣ буда, дар ин зимн масъалаҳои зер: усул, шакл ва воситаҳои тарбияи ватандӯстиро амалӣ карда мешаванд.

Зерқисми якуми ин қисм, усулҳои тарбияи ватандӯстӣ муайян шуда, ба таври зайл амалӣ карда мешаванд. Чун асари "Тоҷикон" тарғибгари ватандӯстию ватандорӣ ва меҳанпарастист мазмуну муҳтавои он баёнгари

хувияти миллӣ ва аҳамияти таърихи Ватани мо Тоҷикистон аст. Бо аз худ кардани асари мазкур хонандагон на танҳо дар бораи мероси фарҳангӣ ва таърихӣ мардуми тоҷик маълумот мегиранд, балки саҳми ин мардуми озода дар тамаддуни ҷаҳонӣ низ муайян мекунам.

Вобаста ба нишондоди зерқисми мазкур мавқеи усулҳои тарбия, аз ҷумла, усули таҳлили матн, усули муҳокима, усули тарроҳӣ, усули супоришҳои эҷодӣ ва инчунин равишҳои анъанавӣ, ки барои ташаккули тарбияи ватандӯстии хонандагон заруранд, ба таври зер баррасӣ менамоем.

1.Усули таҳлили матн. Зимни ин усул хонандагон таҳлили асарро таҳлил намуда, ғояҳои калидиро равшан месозанд, ки ба рушди ватандӯстӣ онҳо мусоидат мекунад. Масалан, омӯзиши ғаслу бобҳои асар саҳми мардуми тоҷикро дар фарҳанги ҷаҳонӣ муайян менамояд, ки ин боиси ифтихор кардани хонандагон аз миллати худ мегардад.

2.Усули муҳокима. Тавассути усули мазкур омӯзгорон пас аз мутолиаи мазмуну муҳтавои китоб бо хонандагон оид ба ғаслу бобҳои алоҳидаи асар муҳокимаҳо ташкил карда, бо ин роҳ, аҳамияти ҳифзи фарҳанги миллӣ, робитаҳои байни наслҳо ва нақши маорифро дар рушди ҷомеа ба хонандагон мефаҳмонанд.

3.Усули лоиҳавӣ. Зимни ин усул хонандагон таҳти роҳбарии омӯзгор метавонанд, вобаста ба мавзӯҳои асосии китоб, лоиҳаҳои илмӣ таҳқиқотӣ интихоб карда, анҷом диҳанд ва натиҷаи корашонро рӯнамо (презентатсия) намоянд. Ин ба онҳо кӯмак мекунад, ки маводро амиқтар дарк карда, аҳамияти тарбияи ватандӯстонаи асарро ошкор созанд.

4.Усули супоришҳои эҷодӣ. Бо амалӣ намудани усули зикршуда хонандагон метавонанд эссеҳо, шеърҳо нависанд, расмҳо кашида, ба ин васила, фикрашонро дар бораи дӯст доштани Ватан, ҷойгоҳи ватан дар ҳаёти инсон ва аҳамияти ватандӯстӣ ифода мекунам. Иҷрои супоришҳои эҷодӣ ба рушди ҳисси ифтихори миллӣ ва масъулияти шахсии хонандагон барои ояндаи дурахшони кишварашон мусоидат мекунам.

5. Эҷодиёти шифоҳии халқӣ (масал, мақол ва ҳикояҳо) ва аз худ намудани онҳо. Бо истифода ва азбар кардани масал, мақол ва ҳикояҳо хонандагон қаҳрамонӣ, ҷасорат, меҳнатдӯстӣ ва садоқат ба Ватанро баён карда, бо ин роҳ онҳо на танҳо таърих шинос мешаванд, балки дарк меkunанд, ки ватандӯстӣ дар фарҳанги мардумӣ бо ҳаёт ва рӯзгори мардум чӣ гуна алоқамандӣ доштааст. Масалан, зарбулмасали "Тоҷикон сарбаланд боифтихоранд ва мисли кӯҳҳо ҳам намешаванд" метавонад ба хонандагон устуворӣ, ифтихори мардуми тоҷик, пойбандии онҳо ба анъана ва фарҳангро ёд диҳад.

6.Тарбияи оилавӣ. Истифодаи усули мазкур, усули муҳимми ташаккули ватандӯстӣ ба шумор рафта, интиқоли арзишҳо аз насл ба насл тавассути ҳикояҳои аъзои калонсоли оила мебошад. Омӯзгорон дар ин ҳангом метавонанд, ба хонандагон пешниҳод намоянд, ки таърихи гузаштагони хонаводаашон, иштироки онҳо дар рӯйдодҳои таърихӣ, саҳми онҳо дар фарҳанг ва рушди кишварро таҳқиқ кунанд. Ин амал метавонад барои таҳияи таҳқиқоти хурд ё лоиҳа дар мавзӯи "Насли ман ва кишвари ман" асос гардад.

7.Анъанаҳои меҳмоннавозӣ ва ёрии ҳамдигарӣ. Бо амалӣ намудани усули зикршуда хонандагон: меҳмоннавозӣ, кӯмак ба дигарон, эҳтиром ба пиронро аз худ менамоянд, ки ин як қисми тарбияи ватандӯстӣ мебошад. Бо татбиқи ин усул метавон корнамоиҳои меҳнатӣ ва андешаҳои башардӯстонаро ҳам дар сатҳи оила ва ҳам дар ҷомеа нишон дод. Масалан, дар асари "Тоҷикон" намунаи дӯстии халқҳо ва расонидани ёрӣ ба дигарон зикр шудааст, ки зимни мутолиа хонандагон метавонанд онро дар фаъолиятиашон татбиқ намоянд.

Зерқисми дигари қисми сеюми модел, шаклҳо муайян шуда, дар ин замина: хондан ва таҳлили матн, фаъолияти лоҳавӣ, соатҳои синфӣ ва дарсҳои мавзӯӣ, вобастагҳои берун аз дарсӣ ва фаъолиятҳои фарҳангӣ,

истифодаи технологияҳо ва захираҳои мултимедиявӣ ва мусоҳибаи мунозираҳои маърифатӣ амалӣ карда мешаванд.

1. Хондан ва таҳлили матн. Яке аз шаклҳои асосии фаъолият дар самти омӯзиши асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ба шумор рафта, он ба хонандагон имкон фароҳам меорад, ки онҳо на танҳо мундариҷаи асарро фаҳманд, балки аҳамияти мероси фарҳангии Тоҷикистонро амиқтар дарк карда, саҳми мардуми тоҷикро дар рушди тамаддуни ҷаҳонӣ ошкор намоянд. Зимни омӯзиши китоб хонандагон метавонанд, ғояҳои асосии асар ба мисли “Нақши Тоҷикистон дар таърихи Осиёи Марказӣ” ва “Мавқеи тоҷикон дар рушди тамаддуни башарӣ”-ро муайян намоянд.

2. Фаъолияти лоиҳавӣ. Фаъолияти лоиҳавӣ як шакли муҳиммест, ки ба хонандагон имкон медиҳад, ки ба омӯзиши мавзӯи марбут ба ватандӯстӣ амиқтар назар андозанд. Хонандагон бо иҷрои лоиҳаҳои маърифатӣ, саҳми ҳалқи тоҷикро дар таърих ва илми ҷаҳон таҳқиқ намоянд.

3. Соатҳои синфӣ ва дарсҳои мавзӯӣ. Бо баргузори соатҳои синфӣ ва дарсҳои мавзӯӣ, ки ҳадафашон тарғиби ватандӯстӣ ва ҳувияти милланд, як шакли муҳими кор ба шумор мераванд, ки ба ташаккули ҳисси ифтихор аз кишвари худ дар хонандагон мусоидат мекунанд. Зимни гузаронидани чунин дарсҳо метавон бобҳои алоҳидаи асари Бобочон Ғафуров "Тоҷикон" - ро баррасӣ кард, масъалаҳои муҳими марбут ба таърихи Тоҷикистон, фарҳанг ва дастовардҳои онро баррасӣ кард.

4. Супоришҳо ва озмунҳои эҷодӣ. Бо иҷрои супоришҳои эҷодӣ ва иштирок дар озмунҳои эҷодӣ хонандагон метавонанд, ғояҳои асари “Тоҷикон”-ро пурра дарк карда, фикрашонро дар бораи Ватан ва ватандӯстӣ тавассути асарҳои хурди тасвирӣ баён намоянд. Роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорони фанӣ дар ин замина, дар мавзӯи “Тоҷикистон Ватани ман, ҳалқи ман, таърихи ман” озмуни расмҳои беҳтарини ватандӯстона баргузор намоянд.

5. Фаъолиятҳои беруназсинфӣ ва сабақҳои фарҳангӣ. Чорабиниҳои беруназсинфӣ, аз ҷумла, ташкилу баргузори намоишгоҳҳо, консертҳо, намоишномаҳои театри ва амсоли ин, аз шаклҳои муҳиму муассири тарбияи ватандӯстона махсуб ёфта, ба ин васила, малакаҳои суханронии оммавӣ ва кори дастаҷамъии хонандагон рушд карда, онҳо метавонанд дар бораи таърихи диёр ва кишвари худ боифтихор ва озодона ҳарф зананд. Намунаи он иҷрои суруди миллӣ мебошад.

6. Истифодаи технология ва захираҳои мултимедиявӣ. Тавассути истифодаи технологияҳои муосир ва захираҳои мултимедиявӣ омӯзиши асари “Тоҷикон”-и Бобочон Ғафуровро интерактивӣ шавқовар сурат гирифта, дар ин радиф хонандагон метавонанд бо тамошои филмҳои таърихӣ ва видеоҳо дар бораи ҳаёт ва фаъолияти Бобочон Ғафуров маълумоти бештар пайдо кунанд ва ба ҷойҳои таърихии Тоҷикистон сайрҳои виртуалӣ (Vr) ва воҳуриҳои вертуалӣ (Zoom. Google Meet) ташкил намоянд. Ҳамчунин дар бораи анъанаҳои миллӣ ва дастовардҳои мардуми тоҷик рӯнамоҳои мултимедиявӣ таҳия кунанд.

7. Мусоҳиба ва мунозираҳо. Чун мусоҳиба тафаккури интиқодии хонандагонро рушд медиҳад, дар ин замина онҳо метавонанд, худшиносии миллӣ, аҳаммияти хотираи таърихиро барои ҷомеаи муосир, нақши илм ва фарҳангро дар таҳкими давлатдории миллӣ баррасӣ намоянд.

Зерқисми дигари қисми сеюми модел, воситаҳои муайян шуда, хонандагон ҳангоми омӯзиши асари академик Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” аз воситаҳои зер (маводи таълимӣ-методӣ, фаъолияти лоиҳавӣ ва тадқиқотӣ, усули интерактивии таълим, фаъолияти эҷодӣ ва ҳамкорӣ бо муассисаҳои фарҳангӣ ва таълимӣ) истифода мебаранд, ки ин воситаҳо на танҳо барои аз худ кардани маълумот дар бораи халқ, таърих ва фарҳанги миллӣ шароит фароҳам меорад, балки ба хонандагон ифтихор кардан аз кишвари худ ва эҳтиром гузоштан ба дастовардҳои хувияти миллиро меомӯзонад. Масалан:

- Чун маводи таълимӣ-методӣ ва манбаъҳои таърихӣ фарҳангӣ аз унсури аввали воситаҳо махсуб меёбад, хонандагон бо аз худ кардани асарҳо, сарчашмаҳои адабию таърихӣ, инчунин маводи иловагӣ дониши таърихӣ фарҳангиашонро васеъ намуда, ба таърих ва фарҳанги мардуми хеш бештар шинос мешаванд ва дар ин замина бо навиштани мақолаву иншоҳо зиндагиномаи шахсиятҳои бузурги тоҷик, қорҳои таърихӣ ва фарҳангии онҳоро инъикос менамоянд;

- Фаъолияти лоиҳавӣ ва тадқиқотӣ воситаи муҳимми ташаккули ватандӯстӣ ба шумор рафта, бо анҷом додани фаъолиятҳои зикршуда, малакаҳои тадқиқотӣ ва эҷодии хонандагон инкишоф меёбад. Дар ин раванд метавон аз намунаҳои зер, ки фарогири масъалаҳои зайланд истифода кард:

- “Ҳаёт ва фаъолияти Бобочон Ғафуров, саҳми ӯ дар рушди илму фарҳанг ва муаррифии халқи тоҷик”;

- “Таърих, фарҳанг ва анъанаҳои халқи тоҷик”, ки ин намунаҳо ба хонандагон мавқеи халқи тоҷикро дар рушди илму санъат ва фарҳанги ҷаҳонӣ мефаҳмонад.

- Усули интерактивии таълим. Ин усул аз шаклҳои фаъоли омӯзиш ба монанди: мусоҳиба, бозиҳои нақшофарӣ ба шумор рафта, ба азхудшавии мавод ва рушди тафаккури интиқодии хонандагон мусоидат мекунад мусоидат мекунад. Дар ин раванд хонандагон метавонанд, дар мавзӯҳои зер: “Аҳамияти ватандӯстӣ дар ҷомеаи муосир”, “Нақши таърих дар ташаккули хувияти шаҳрвандӣ” мусоҳибаву мунозираҳо ташкил намоянд,

- Фаъолияти эҷодӣ. Ин намуди фаъолият ба хонандагон роҳҳои баёни фикру ҳиссиёти худро нисбат ба мафҳуми Ватан ва ватандорӣ нишон дода, аҳамияти ватандӯстиро ба онҳо талқин менамояд. Бо анҷом додани ин намуди фаъолият, яъне навиштани иншо ва мақолаҳо дар мавзӯҳои:

1. Худшиносӣ чист? Киро худшинос мегӯянд.

2. Ватан чист? Барои ватандӯсти ҳақиқӣ шудан чӣ бояд кард.

3.Мавқеи асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров дар хештаншиносию ватандӯстӣ.

4.Қойгоҳи асарҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар ҳудогоҳиву худшиносии миллӣ ва Ватану ватандорӣ.

5. Тоҷикон кӣ ҳоянд?; Тоҷикистон чи гуна сарзамин аст.

Бо эҷодиёти худ хонандагон метавонанд, эҳсоси андешаашонро оид ба мафҳуми Ватан ва чӣ гуна метавон меҳанпараст буд баён карда, тасаввуроташонро дар бораи таърих ва фарҳанги гузаштагон изҳор менамоянд.

-Ҳамкорӣ бо муассисаҳои фарҳангӣ ва таълимӣ. Ин намуди фаъолият ба дақиқ омӯхтани мавзӯ ё асар мусоидат карда, дар ин замина хонандагонро мебояд, бо осорхонаҳо, марказҳои фарҳангӣ ҳамкорӣ намоянд. Масалан, ба осорхонаҳои шаҳриву, ноҳиявӣ, вилоятию ҷумҳуриявӣ сайрҳои таърихӣ анҷом дода, робитаи гузашта ва ҳозираи кишварашонро муайян кунанд. Ва донишу маълумотҳое, ки аз асари “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров гирифтаанд қиёс намоянд ва бо ин роҳ ба олами таърих, фарҳанг ва анъанаҳои мардуми худ сарфаҳм раванд, дастовардҳо ва саҳми гузаштагонро дар тамаддуни ҷаҳонӣ муайян намудаву ҳифз кунанд.